

KOROŠKI

svžinar

RAZGLEDI RAVENSKIH ŽELEZARJEV

Leto XXXVIII, št. 3   Ravne na Koroškem, 5. septembra 1988   Cena 500 din

ŠE ENKRAT
IN ZA VEDNO:

**DELU ČAST
IN OBLAST!**

**RIMSKI
VRELEC
SO OBISKALI
BELGIJSKI
TURISTI**

Jože Žunec

Kako naprej

V razvitih družbah menijo, da je izvoz že sam po sebi nekaj dobrega. Posebej pa to velja za države v razvoju. Izvoz namreč neposredno vpliva na povečanje proizvodnje. Če pa se proizvodnja povečuje, je več možnosti za zaposlovanje in poveča se socialna varnost že zaposlenim.

Drugi vidik pa je odpiranje možnosti, da se s prisluženi denarjem uvozi najsodobnejša oprema, ki povečuje delovno storilnost in neposredno vpliva na izboljšanje konkurenčne sposobnosti.

Gornje misli sem povzel iz zapisa dr. Rudija Koprivnika, ki obravnava konkurenčno sposobnost avstrijskega gospodarstva. Zakaj? Menim, da bomo le z dovolj velikim izvozom rešili veliko nakopičenih težav v naši domovini.

Vrnili bomo dolgove, uvozili novo opremo in tako izboljšali produktivnost ter odpirali nova delovna mesta za mlade, ki zapuščajo šole. Toda posamezne delovne organizacije so v teh naporih neuspešne, če ekonomska politika naše države temelji na napačnih postavkah.

Kje so »zmote?« Vse vrste porab so prevelike, gospodarstvo jih ne prenese. Izvemam osebno porabo, saj je ta potrebna, če že ne za človeka dostojno življenje, pa za motiviranost za boljše delo.

Vrtimo se v začaranem krogu. Padec realnega standarda spodbuja največjega sovražnika gospodarstva — nedelo. Nizka produktivnost je brez dvoma največja deformacija naše družbe; z neustreznimi ukrepi gospodarske politike smo jo desetletja spodbujali.

V sedanjem trenutku smo priče padanju realnega standarda, zmanjšani gospodarski rasti, nerazumnemu naraščanju cen, kljub zmanjšanemu povpraševanju. Inflacija narašča, povečujejo se obremenitve gospodarstva, predvsem pa so nesorazmerno visoki družbeni stroški, ki jih naše že preveč obubožano gospodarstvo ne prenese.

Nikjer na svetu nimamo primera, da bi z administriranjem rešili gospodarske probleme. Administriranje povzroča le dodatne in nepotrebne stroške! Mi pa ga stalno negujemo.

V Železarni Ravne smo smelo zastavili v prvem polletju. Pa še uspelo nam je realizirati proizvodnjo in konvertibilni izvoz. Rezultati poslovanja pa so ne le piškavi, ampak za uresničeno prodajo doma in na tujem — slabi.

Naši izdelki so še vedno iskani tudi na tujem trgu. S prodajo na konvertibilnem tržišču bi zapolnili naše zmogljivosti in izničili zmanjšano povpraševanje doma. Pa ne moremo nekaj tako dobrega, kot je izvoz sam po

sebi, uresničiti v celoti, ker smo nekonkurenčni. Kje je razlog? Zaradi visokih družbenih stroškov imamo nizke osebne dohodke, ki pa po mojem mnenju neposredno vplivajo na nizko produktivnost in povečujejo nedelo.

Vsi negativni pojavi so posledica destimuliranja dobrega dela in znanja, povrhu pa priznavamo v naši družbi mnogo pravic brez dolžnosti in materialne osnove.

Sprejeli smo boj za gospodarsko reformo, ki jo moramo uresničiti, nasprotno pomeni nepredvidljive negativne posledice. Boj bo težak in zmagovalci bodo samo dobri.

V ravenski železarni se tega zavedamo, zato je nujno predvsem obdržati pozitivne trende proizvodnje in izvoza. Začeli smo tudi s prestrukturiranjem izvoza, manj bomo izvažali polizdelkov, več končnih izdelkov, tudi strojev. Tu pa se srečujemo z neusmiljeno konkurenco, zato bo treba dosledno uresničevati ukrepe, ki smo jih sprejeli in ki so prve rezultate že pokazali v drugem četrtletju.

Kratkoročno, predvsem pa tudi dolgoročno, moramo izkoristiti veliko količino znanja, ki ga imamo pri obvladovanju metalurških procesov izdelave kakovostnih jekel in superzlitin, primarne predelave ter oplemenitenja s toplotno obdelavo, pa tudi z dobro razvito kontrolo, ki se nam je že obilno obrestovala pri vodenju procesov namenske proizvodnje.

Prestrukturiranje proizvodnje bo poleg pridobivanja kakovostnih jekel in zlitin potekalo tudi, rekel bi predvsem, v izkoriščanju znanja za predelavo jekel in zlitin v končne izdelke in stroje. Na račun zmanjševanja količin metalurške proizvodnje bo rastla finalizacija in strojogradnja, kjer bomo tudi izrabili znanje s področja elektronike, ki so ga naši strokovnjaki pridobili z vzdrževanjem strojev.

Kljub mnogim in težkim problemom v naši družbi ter stalno se spreminjajočim pogojem gospodarjenja je le od nas samih odvisno, kje bomo v prihodnje na lestvici uspešnosti. Zgoraj ali na dnu! Notranje rezerve so še, vseh ukrepov še ne uresničujemo dovolj zavzeto, ne izrabljamo dovolj znanja, imamo veliko rezi-je, ki je premalo ustvarjalna. Pa še bi lahko našteval. Zato bomo približali tehnološko znanje proizvodnji in tako povečali učinkovitost tehničnega in tehnološkega znanja. Z ustreznim planiranjem pa bomo ubirali optimalne poti poslovanja in razvoja z upoštevanjem tehnoloških in družbenih tokov doma in v svetu.

Priznajmo ponovno delu čast in oblast, to in edino to je prava podlaga napredka in boljšega jutri tudi za ravskega železarja.

Dušan Vodeb, Milan Švajger

Strateški razvoj Železarne Ravne

2. del

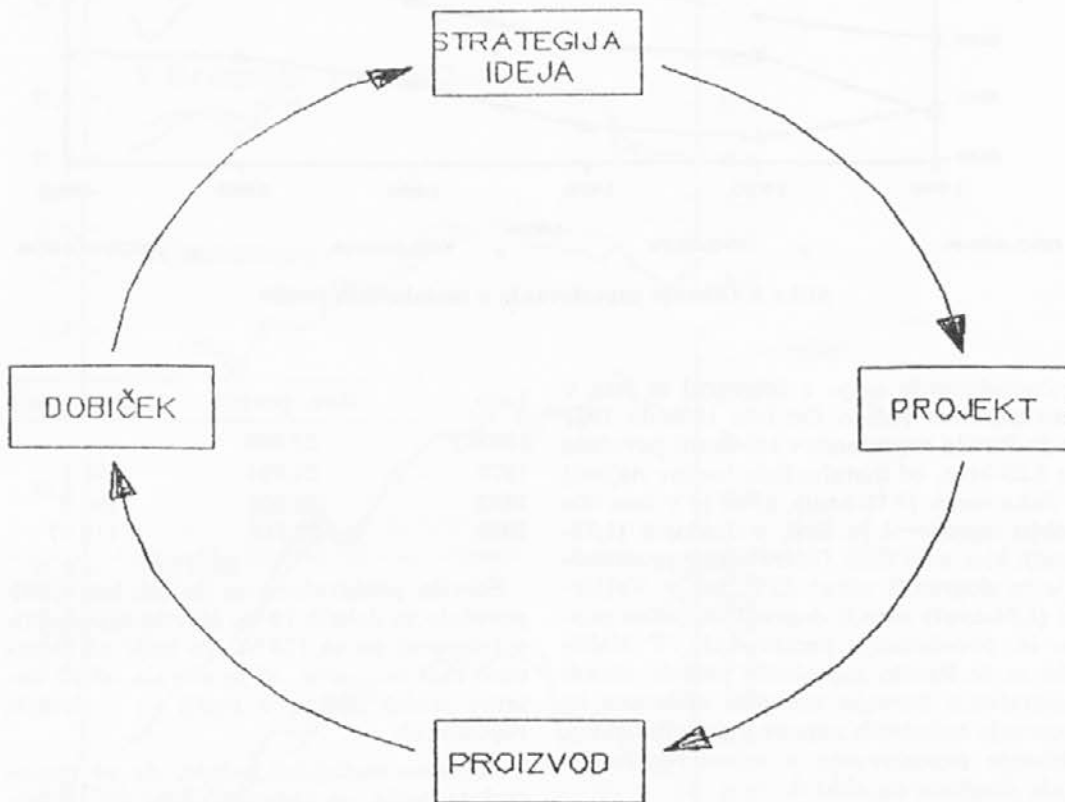
V prvem delu sva opisala razvoj Železarne Ravne od leta 1950. Proizvodni sistem je razdeljen v jeklarski del, predelavo in finalizacijo. Finalizacija se vse bolj

Prestrukturiranje v 21. stoletje je osnovna naloga strateškega razvoja in zahteva popolnoma nove metode dela ter obravnavanja posameznih vitalnih področij

razvoja, informatike, organiziranosti, izobraževanja in pogledov na okolico, v kateri ustvarjamo, delamo in živimo. Moto novega stoletja, ki trka na vrata, ni ideološka poteza, ampak nuja v proizvodnih procesih, da se rešimo določenih blokad zamujenega razvoja, ki ga občutimo na vsakem koraku, ko pridemo v stik s svetom. V delovnih organizacijah, ki prodajajo na tujih trgih, je ta nuja tudi bolj izrazita, vendar se ustaljeni red, predpisi in zakonodaja ne menijo preveč za nove izzive svetovnega razvoja. V Železarni Ravne se moramo spoprijeti z novimi izzivi, ker bomo le tako upravičili našo vlogo v širši družbeni skupnosti.

Ugotavljamo, da programa za novo stoletje ni tako enostavno narediti, kot bi kazalo na prvi pogled. Nimamo metod dela za izdelavo tako kompleksnih programov, pri nas je tak način dela nekaj novega in ni še potrjenih rezultatov. Delo zahteva nove ljudi z novim načinom razmišljanja, ki so redki, in še kup problemov bi lahko našli, ki so bolj omejitveni kot spodbujevalni. Problemov smo se lotili sami, smelo, ker izhajamo iz lastnega znanja, ki ga po potrebi oplemenitimo z znanjem zunanjih institucij. V osnovi smo se na področju strateškega razvoja prebili do zakonitosti dosedanjega razvoja, poznamo sedanje stanje in vemo, kam se je usmeril svetovni razvoj.

Svetovni razvoj žene zaključen krog: ideja — projekt — proizvod — dobiček

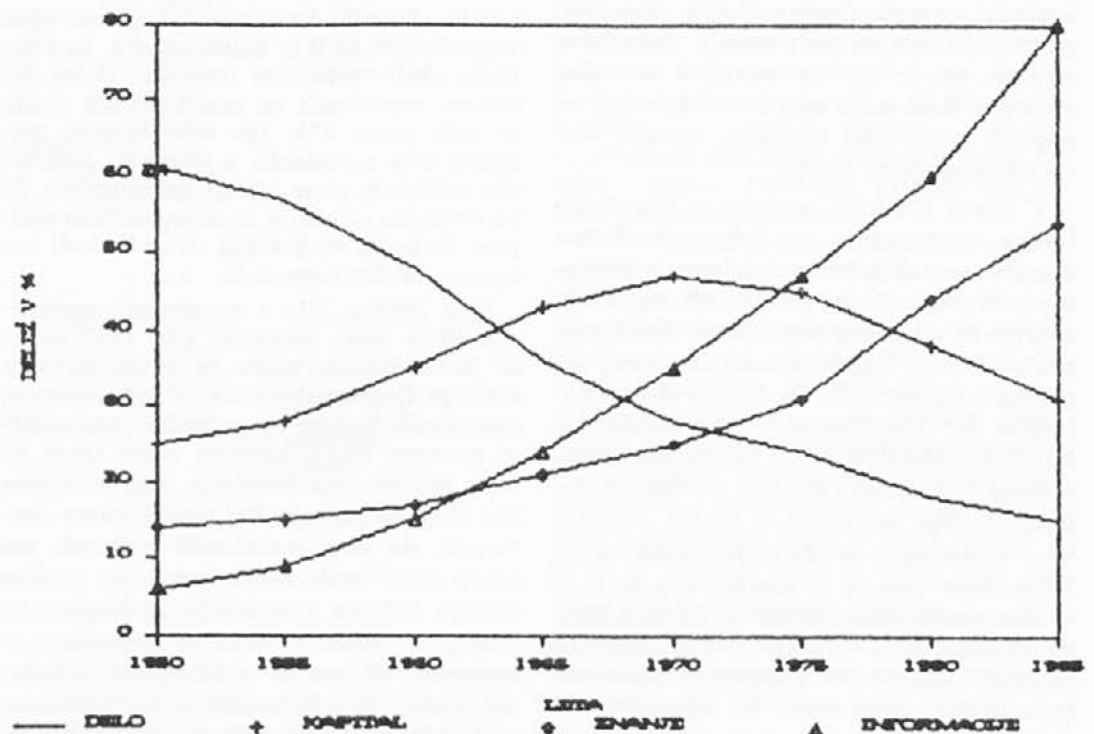

Slika 1. Prikaz kroženja inovativnosti od ideje do nove vrednosti

oplaja s strojogradnjo in inženiringom kot sodobno obliko organiziranosti in kompleksnejšega nastopa na trgu. Poleg razvoja osnovnih panog se vse bolj priznavajo stranske dejavnosti, ki naj bi vodile našo delovno organizacijo mimo čeri trenutnih težkih gospodarskih razmer in poiskale pravo pot za naš boljši jutri. Drugemu delu moramo posvečati vse večjo pozornost, kajti družbene spremembe, ki se odražajo v vodenju sistema, zahtevajo vse večjo informiranost o možnih spremembah in vplivih. Del teh informacij je sestavni del poslovne politike delovne organizacije, drugi del pa je baza podatkov, ki je iz dneva v dan večja in predstavlja osnovo za modernejše načrtovanje variantnega razvoja. Brez tega dela sodobni načini vodenja niso uspešni in delovne organizacije, ki tega ne upoštevajo, vse bolj zaostajajo za razvojem v svetu in že tudi doma.

V tem delu opisa strateškega razvoja bova prikazala novi pogled omejitvenih dejavnikov razvoja, ki niso več samo fizični parametri. Kako v železarni reagiramo na te parametre razvoja, bova opisala za metalurški del razvoja, jeklarstvo in metalurško predelavo z delom toplotne obdelave.

STRUKTURA DRUŽBENEGA PRODUKTA

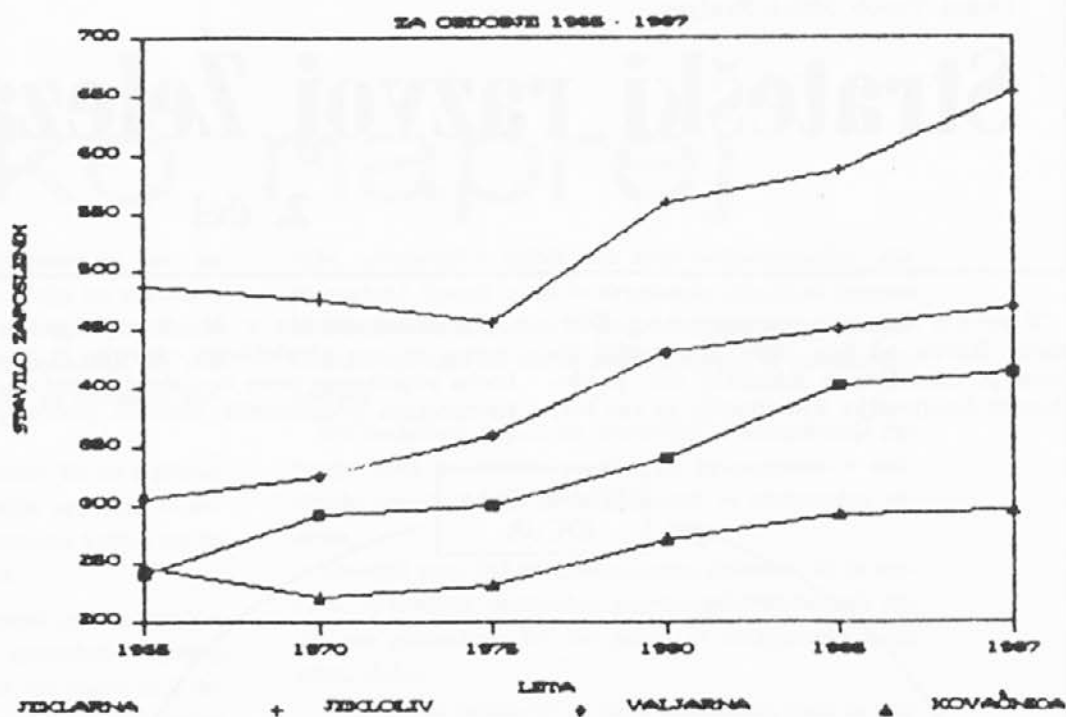
Slika 2. Doprinos v družbenem produktu

(shema na sliki 1). Krog se usmerja prek strateškega planiranja, ki upošteva vse omejitvene in razvojne dejavnike. Nova vrednost se ne razporeja, ampak se vlaga v nove projekte, ki prinesejo novo višjo vrednost. V takem gledanju na napredek je zanimiv tudi naslednji prikaz deleža v družbenem prihodku. Iz diagrama na sliki 2 vidimo, kje smo, prikaz realnega zastojanja naših razmišljanj in dejanskega stanja v primerjavi z razvojem v svetu, ki vse manj priznava razne bariere. Družbeni produkt je sestavljen iz deleža dela, kapitala in znanja, ki je zajeto v posameznih izdelkih. Za našo državo je za leto 1986 izračunano naslednje razmerje v družbenem produktu: delo 30 %, kapital 45 % in znanje 25 %. Po diagramu smo v primerjavi s svetovnim razvojem na začetku 70. let. Za uspešno obvladovanje teh treh osnovnih parametrov in njihov prispevek za dvig družbenega produkta je potrebno vedno večje število informacij. Če bomo želeli biti enako dejavni in učinkoviti kot razviti svet, bomo morali število informacij podvojiti.

Analiza dosedanjega razvoja, opisana v prvem delu, kaže na pozitivno navzočnost tako prvega kot drugega vidika uspešnega usmerjanja razvoja. Novo ustvarjeno vrednost smo vlagali v programe finalizacije našega jekla, del novih predelovalnih zmogljivosti pa smo usmerili v strojogradnjo. Sedanji trendi razvoja, ki so posledica dosedanjega poteka, izrazito poudarjajo razvoj inženiringa in znanja. Posamezni sistemi prihajajo, ne oziraje se na družbeno klimo, v določenih obdobjih v krizo, ko jim je potrebna notranja sprememba. Železarna je imela v povojnem ciklu dva izrazito kritična trenutka, ko se je odločalo, ali bo sistem v prihodnje še sposoben tekrovati s svetovnim razvojem ali pa bo na svoji poti zastal. Ti cikli se ponavljajo v desetletnem zaporedju okoli leta 1976, leta 1977 in današnji trenutki. Če smo se okoli leta 1967 odločali za pravilno vrednotenje dela, okoli leta 1977 sprejeli izzive vrednotenja in usmerjanja kapitala, moramo danes po logiki svetovnega razvoja sprejeti izziv znanja. Zavedamo se tudi, da prinašamo temeljne razvojne odločitve o smereh z zamaknitvijo nekaj let napram svetovnim trendom, vendar tem trendom moramo slediti.

V skoraj 370-letni tradiciji je bila metalurška proizvodnja v Železarni Ravne orientirana izključno v izdelavo in predelavo kvalitetnih in plemenitih ogljikovih, srednje in visokolegiranih jekel. Značilnost proizvodnje je bila količinska omejitev, pogojena s surovinskim in demografskim zaledjem ter transportnimi povezavami. V povojnem obdobju je bil razvoj usmerjen, najprej v povečanje količin, v zadnjem obdobju v dvig kakovosti in širitev predelave. Vzporedno se je razvijajoča finalizacija jekla usmerjala v strojogradnjo, ki je s svojim programom pomagala ublažiti krizna obdobja v metalurgiji. Poleg zunanjih netržnih vplivov so posamezni proizvodi metalurških programov in strojogradnje doživljali še svoje vzpone in krize znotraj lastnega življenjskega cikla.

PREGLED ZAPOSLOVANJA V METALURGIJI

Slika 3. Gibanje zaposlovanja v metalurških tozidih

Zaposlovanje se je v železarni iz leta v leto nenehno večalo. Od leta 1965 do 1987 se je število zaposlenih v železarni povečalo za 2,25-krat, od metalurških tozidov najbolj v Jeklovleku (3,11-krat), ki se je v tem obdobju izgrajeval in širil, v Jeklarni (1,72-krat), kjer smo širili fizični obseg proizvodnje in dogradili obrat EPŽ, ter v Valjarni (1,54-krat) zaradi dograditve težke proge in povečevanja proizvodnje. V Kalilnici se je število zaposlenih znižalo zaradi zaostajanja razvoja toplotne obdelave in lociranja nekaterih naprav v drugih tozidih. Gibanje zaposlovanja v nekaterih tozidih kaže diagram na sliki 3.

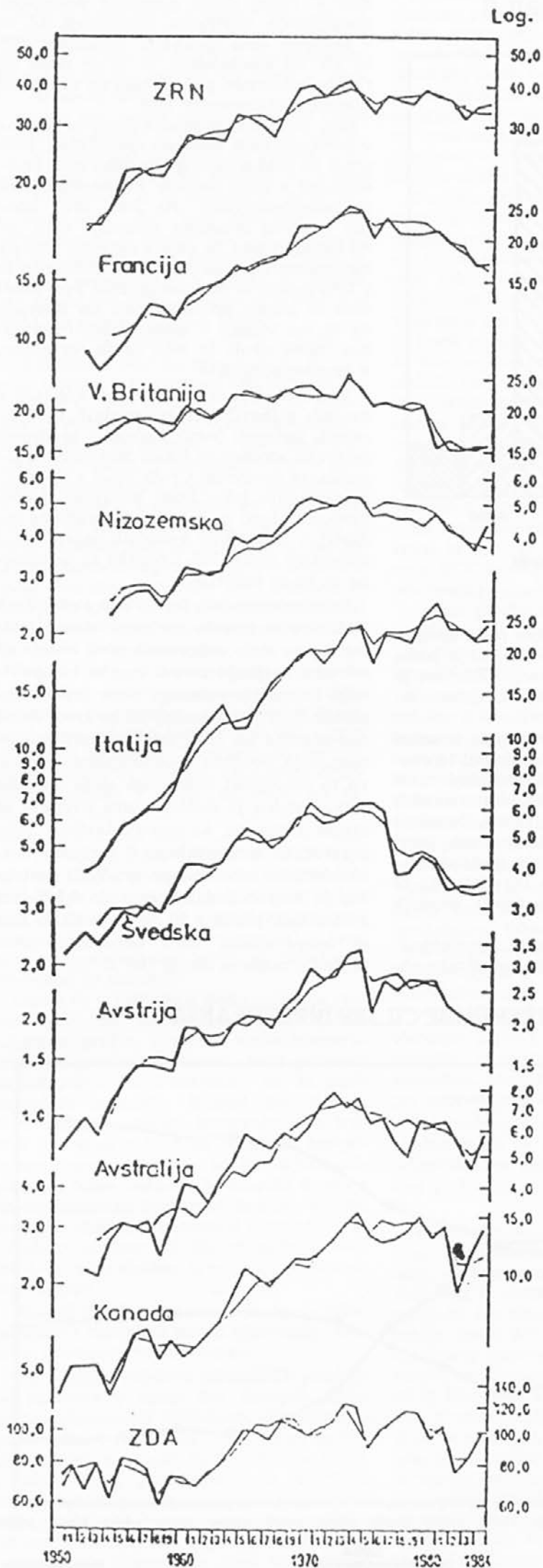
Izobrazbena struktura se je z leti izboljšala, vendar prepočasi glede na potrebe razvoja. Leta 1978 smo imeli 42 zaposlenih z višjo in visokošolsko izobrazbo, deset let kasneje, leta 1987, pa je teh delavcev 6,38 %. Podatki kažejo na nizko razvojno intenzivnost, ki ji le delno uspeva, da železarna sledi svetovnim trendom. Delež delavcev, zaposlenih na raziskovalnih delih, se suče okoli 3 %. Ob delu študira približno 4 % zaposlenih, s čimer se kadrovska struktura sicer izboljšuje, potrebna pa bo dosledna selekcija in stimulacijska politika, da se bo ob količinski dvignila tudi kakovost strokovnega dela.

Leta 1965 je bilo v metalurgiji zaposlenih 45 % vseh delavcev, leta 1987 pa le še 29 %. Razlog za to je v intenzivnem večanju finalizacije jekla. V tej strukturi strokovnih kadrov in področni razporeditvi moramo iskati kritično maso ljudi, ki bodo sposobni na določenih področjih prebiti blokado razvoja. Pri tem moramo upoštevati, da novi metalurški postopek zahteva manj strokovnega kadra kot uvedba novega izdelka s področja strojogradnje. Tudi poti uvedbe so različne. Pomembno je ugotoviti, od kod bo v prihodnje prihajal naš kader. Za informacijo si pogledjmo rast prebivalstva v občini Ravne na Koroškem za obdobje 1965—1986:

Leto	štev. prebiv.	indeks rasti
1965	22.966	
1975	24.894	108,4
1985	26.936	108,2
1986	27.116	118,07

Število prebivalcev se je od leta 1965 povečalo za dobrih 18 %, število zaposlenih v železarni pa za 125 %. To kaže na forsirano rast železarne, ki je morala iskati delavce zunaj občine v regiji in v drugih republikah.

Sodobne statistike kažejo, da se proizvodnja jekla po logistični krivulji približuje v vsaki državi optimalni vrednosti, ki je kompromis med porabo, gospodarno proizvodnjo in politično neodvisnostjo. Diagrami na sliki 4 kažejo gibanje proizvodnje jekla v razvitih državah. V zahodnih državah je proizvodnja presegla meje porabe. Veliko jekla so izvažali v države v razvoju v surovem stanju in v obliki strojev, naprav in konstrukcij. Objektiven pregled statistik pa odkrije, da zmanjšanje proizvodnje jekla ne pomeni tudi enakovrednega padca dejanske porabe jekla kot gradiva. To lepo pokažeta dva primera. Z uvedbo kontinuirnega litja se je v zadnjih 15 letih izplen pri proizvodnji jekla dvignil od 78 % na 92 %. Sedaj je pri enaki teži jekla, ki je ulito iz peči, na voljo 14 % več valjanih izdelkov kot prej, ko so jeklo ulivali v bloke. Drugi primer pa je, da je po vojni imelo varivo jeklo za nosilne konstrukcije mejo plastičnosti največ 350 MPa, danes imamo variva jekla za iste namene z mejo plastičnosti 700 MPa ali celo blizu 1000 MPa ob povečani žilavosti in nižji prehodni temperaturi žilavi-krhki lom. To pomeni, da so jeklene konstrukcije dvakrat lažje in se zanje porabi dvakrat manj jekla. Zelo je pomembno, da se enaka trdnost dosega pri nižjem ogljiku, to pa zniža temperaturo predgrevanja pri varjenju in tudi sicer poveča varivost jekla.

Slika 4:
Proizvodnja
jekla
v nekaterih
razvitih
državah

V razvitih državah se je uporaba sodobnih jekel z veliko trdnostjo že močno uveljavila. Pri avtomobilu je mogoče na primer z uporabo visokotrdnih jekel privarčevati do 20 % na teži pri enaki trdnosti in togosti. Podobno velja tudi pri gradbenih konstrukcijah, kjer napredek temelji na izrabljanju večje trdnosti in varnejšega dimenzioniranja na osnovi metod lomne mehanike. Kako se bo spreminjala udeležba kovinskih materialov v avtomobilu, kaže diagram na sliki 5. Thyssenov inštitut napoveduje, da se bo uporaba visokotrdnih jekel v avtomobilski industriji leta 2000 napram danes potrojila, kljub temu da bo celotna količina jekla v avtomobilu padla z današnjih 62 % na okrog 57 % na račun povečane porabe plastike in aluminija.

Jeklo bo do nadaljnjega še ostalo najpomembnejše kovinsko gradivo in njegova poraba bo naraščala.

Konstruktivna jekla so in bodo v prihodnje v strukturi plemenitih jekel predstavljala največji delež kot jekla za cementacijo in jekla za poboljšanje v industriji vozil in splošne strojogradnje. V svojem dosedanjem in prihodnjem razvoju je in bo težišče v:

- zanesljivosti in ponovljivosti »nastavitve« posameznih, snovnih lastnosti z veliko enakomernostjo,

- boljšem izkoristku materiala zaradi boljše prilagoditve lastnosti materiala zahtevanim lastnostim strojnih delov in

- zmanjšanju materialnih in predelovalnih stroškov.

Enakomernejše lastnosti smo že dosegli z razvojem procesne tehnike, vendar se razvoj procesne tehnike v proizvodnji jekla kaže predvsem v doseganju ciljanih lastnosti in možnosti »nastavljanja« lastnosti v fazi izdelave jekla.

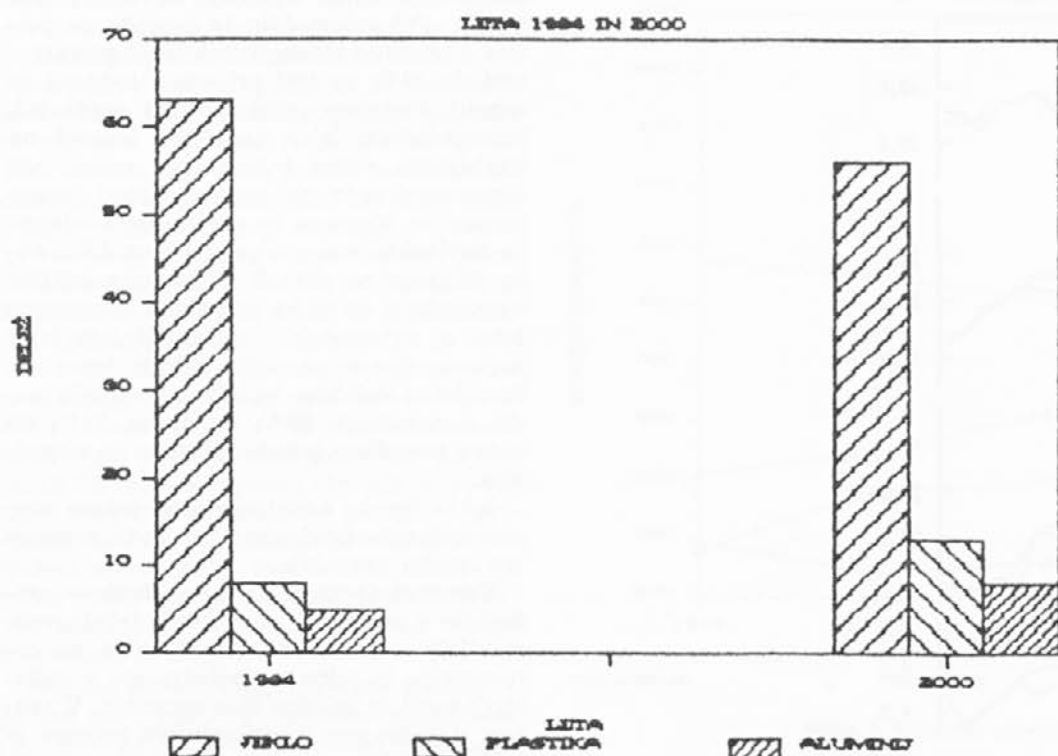
Poleg racionalizacije se lahko s tem omogoči razširitev uporabnosti jekla v tekmi s substituti. Postopki sekundarne metalurgije, ponovna metalurgija v povezavi z računalniško podprtim vodenjem procesa, omogočajo izjemno natančno zadetje kemijske sestave in s tem enakomernost lastnosti med posameznimi talinami. Izjemno pomembna lastnost pri teh jeklih je prekaljivost. S pomočjo računalnika in ponovne obdelave jekla lahko za posamezno kombinacijo legirnih elementov znotraj standardnih analiziških predpisov hitro določimo dodatke ferolegur, ki nam dajo željeno ciljano prekaljivost.

Nekovinski vključki lahko kakovost plemenitih jekel zelo znižajo, še posebej pri strojnih delih, ki so izpostavljeni trajnim nihajočim obremenitvam. Zato je čistost izdelanega jekla zelo pomembna npr. pri krogličnih ležajih, vzmeteh itd.

Poleg ugodnih pogojev izdelave jekla, kot so ogrevanje v ponovci, prepričevanje z argonom in vakuumsko razplinjevanje, ki nam dajo temperaturno in kemično izjemno homogene taline z malo plinov in nekovinskih vključkov, je pomembna tudi nadaljnja predelava v profile s pomočjo termomehanske obdelave ali »temperaturno regulirane« predelave. Tudi kontrolirano ohlajanje po predelavi ima v proizvodnji plemenitih jekel vse večji pomen.

Zmanjšanje materialnih stroškov je pri plemenitih jeklih zaradi prihranka dragih ferolegur izjemno pomembno. Razvoj no-

DELEŽ KOVINSKIH MATERIALOV V AVTOMOBILU

Slika 5. Struktura kovinskih materialov v avtomobilu

vih materialov bo vse bolj povezan z varčevanjem legirnih elementov ali z zamenjavo le-teh s cenejšimi brez negativnih posledic za kakovost. Lep primer so borova jekla. Učinek vsebnosti bora na kaljivost in trdnost jekla je že dolgo poznan, toda šele danes je s postopki ponovne metalurgije možno zagotoviti zanesljivo nastavitve zahtevanih lastnosti. Posebna prednost borovih jekel je pri postopkih masivnega hladnega preoblikovanja. Bor zvišuje kaljivost, toda trdnost v žarjenem ali feritno-perlitnem stanju ne povišuje in ne poslabša sposobnosti hladnega preoblikovanja.

Nadaljnje raziskave iščejo možnosti varčevanja z legirnimi elementi in pocenitve drage toplotne obdelave v smeri kontroliranega ohlajanja po vroči predelavi ali direktnih postopkov toplotne obdelave (10).

Gospodarnost tehnološkega postopka preoblikovanja je zelo odvisna od deleža stroškov, ki ga predstavlja orodje v strukturi vseh stroškov izdelka. V strukturi stroškov utopnega odkovka predstavljajo stroški orodja okrog 20%. Raziskovalci se že leta trudijo izboljšati kakovost orodij in s tem poceniti proizvodni postopek. Očitno je dosedanja praksa razvoja tehnike legiranja orodnih jekel dolgoročno zaključena. Zaradi občasnih težav v preskrbi s strateško pomembnimi legirnimi elementi (Co, W, V itd.) so v zadnjem času poskušali rešiti problem z uporabo strateško nekritičnega legirnega elementa nioba v hitroreznih in ostalih orodnih jeklih.

Uporabnost hitroreznih jekel bo kljub razvoju in stalnemu izpopolnjevanju konkurenčnih visokotrdnih materialov, kot so trde kovine, keramika, diamant itd., še dalje naraščala za potrebe obremenjenih orodij, v hladnega preoblikovanja in obrabnih delov. V rezilni tehniki so hitrorezna jekla zaradi svoje dobre žilavosti in upogibne trdnosti v primerjavi z drugimi rezilnimi materiali za nekatere namene nenadomestljiva. Razvoj rezilnih materialov gre v smeri stopnjevanja trdot in rezilnih hitrosti.

Vendar z naraščanjem trdote pada upogibna trdnost rezilnega materiala, ki je lahko tudi merilo za žilavost orodja. Žilavost je posebnega pomena pri neprekinjenem rezanju.

Orodna jekla se bodo razvijala v smeri še finejše lite strukture z drobnimi in enakomerno razporejenimi karbidnimi mrežami oziroma malih meddendritnih razdalj in s tem nizke stopnje izcejanosti. Današnje moderne tehnologije izdelave teh jekel (EPŽ, VOP, kontinuirno litje, prašnata metalurgija itd.) se bodo še razvijale, da bi dosegli kar najboljše lastnosti orodnih jekel.

Vse bolj prihaja do izraza povečevanje obrabne trdnosti s postopki površinske ob-

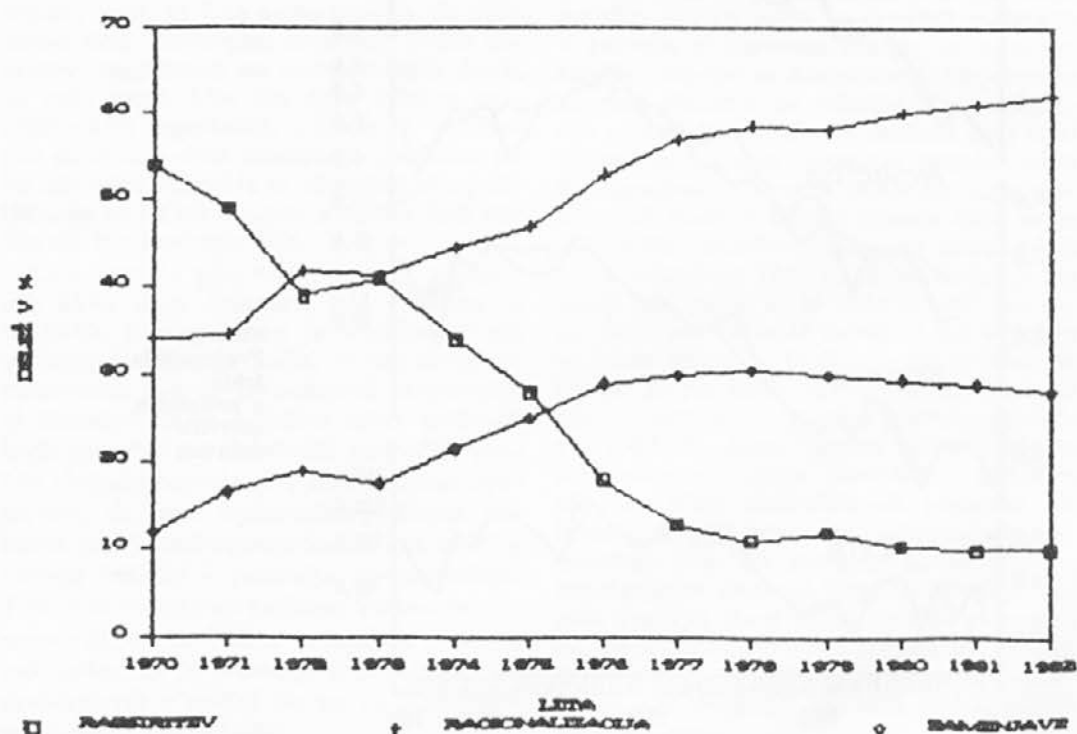
delave. Poleg dolgo poznanih postopkov naogljčenja, nitriranja, kromiranja itd. se v zadnjem času uporablja nanašanje TiN in TiC ali kombinacije, in to ne samo na rezilne materiale, pač pa tudi na orodja za hladnoprooblikovanje (10).

Cilji investiranja so se v svetu in pri nas v povojnih letih bistveno spreminjali. Diagram na sliki 6 kaže spremembo med investicijami v nove objekte, racionalizacijami in nadomestitvami. Po letu 1978 imamo v svetu ustaljeno razmerje med temi kategorijami, in sicer z največjo težo na racionalizacijah, sledijo nadomestitve in le v 10% deležu so čiste investicije. Tem tokovom se želimo približati tudi na Ravnah, da bi več vlagali v modernizacijo postopkov, nove stroje in šele, če je res nujno, v gradbene objekte.

V proizvodnji nerjavnih jekel kot tudi v razvoju njihovih preoblikovalnih in uporabnih lastnosti bomo poskušali predvsem zniževati stroške in iskali možnosti nadomestjanja predvsem Cr-Ni jekel s Cr-jekli. Iz nerjavnih jekel bodo predvsem pločevine in trakovi za potrebe prehranske industrije, za gradnjo kemičnih naprav, razsoljevanje morja itd. Uporaba za te namene se bo še razširila.

Pri visokolegirnih feritnih in avstenitnih jeklih zviša rastoča vsebnost kroma temperaturno mejo odpornosti proti oksidaciji oziroma škajenju zaradi tvorbe kompaktnega in močno vezanega sloja kromovega oksida. Silicij in aluminij lahko krom delno nadomestita ali izboljšata lastnosti zaščitnega sloja. Posebno ugodno vpliva na vezavo in obstojnost zaščitnega sloja dodatek cera. Zaželen je dodatek cera zlitinam za grelnne elemente, ki so izpostavljeni temperaturnim spremembam. Z razvojem dezoksidacijske tehnike, npr. pri VOD postopku, je mogoč dodatek cera do 0,5% pri avstenitnih jeklih z 20 do 28% Cr. S tem se temperaturna meja odpornosti proti škajenju zviša za okrog 100°C.

SPREMEMBE CILJEV INVESTIRANJA

Slika 6. Struktura investiranja v raznih državah

Ker so dosedanje raziskave pokazale, da je med uporabo jekel, odpornih proti ognju, notranja oksidacija prekinjena šele pri vsebnosti aluminija nad 5 %, smemo pričakovati nadaljnji razvoj teh jekel z visoko vsebnostjo aluminija.

Razvoj gre v dve smeri: v razvoj novih sestav, s katerimi bi dosegli boljše mehanske in korozijske lastnosti pri visokih temperaturah, ali materiale pocenili, in v razvoj postopkov, ki bi omogočili, da bi bili konstrukcijski deli bolj homogeni, npr. težki odkovki za energetiko. Cilj je dvigniti delovno temperaturo standardnih jekel, ki se sedaj uporabljajo v termoinjektivni in jedrski energetiki nad 565 °C, avstenitnih jekel nad 800 °C in superzlitin nad 1050 °C.

V nikljevih zlitinah se je v zadnjih 20 letih dvignila delovna temperatura za 100-urno trdnost pri napetosti 140 MPa od 850 do 1100 °C. Nič ne kaže, da se je razvoj ustavil. Napredek iščejo v monokristalih, v usmerjenem strjevanju, v bolj obstojnih mikrostrukturah, v pseudozlitinah, v uporabi intermetalnih spojin, v kompozitih, ki so ojačeni s kovinskimi ali karbidnimi vlakni, pa tudi v keramiki. Vendar pa je treba razvijati tudi klasične materiale. Na primer, termoenergetske naprave so vedno večje. Potrebni so čedalje večji odkovki za rotorje in gredi in najti je treba jekla, ki bodo dovolj žilava tudi v jedru turbinskih rotorjev s premerom 1,5 m.

Predvidevajo, da so možnosti niklja in kobalta kot matičnega elementa superzlitin za visoke temperature skoraj izkoriščene, saj dosega delovna temperatura pri monokristalnih turbinskih lopaticah in pseudozlitinah do 85 % solidusa, zato iščejo druge nosilne kovine z višjim tališčem. Na žalost imajo molibden, tantal in volfram, ki imajo tališče nad 2500 °C, majhno korozijsko in oksidacijsko odpornost. Usmerjajo se v keramiko, predvsem silicijev nitrid in karbid, pa tudi Al₂O₃ in ZrO₂. Pričakujejo, da bo mogoče za visokotemperaturne namene izkoriščati tudi intermetalne faze, ki so po svoji fizikalno kemijski naravi med kovinami in oksidi.

Danes in v prihodnje bodo področja razvoja specialnih materialov keramika, metalurgija prahu, kovinski visokotemperaturni in posebni materiali, novi polimeri in kompoziti. Novi materiali naj bi imeli naslednje lastnosti: trdnost pri visokih temperaturah, visoko konstrukcijsko trdnost in togost v širokem intervalu temperature, visoko obrabno in korozijsko odpornost. Nove lastnosti je mogoče doseči z novimi legirnimi kombinacijami in z novimi postopki izdelave oziroma z dopolnili klasičnih postopkov, ki jih omogočajo nove ideje in računalniško krmiljenje proizvodnih naprav.

Razvoj novih materialov je neposredno povezan z razvojem novih tehnologij izdelave, predelave in obdelave.

Tehnologija izdelave plemenitih jekel se bo razvijala v smeri čim čistejših zlitin glede nekovinskih vključkov, oligoelementov in plinov (O, N, H). V tej smeri se bodo razvijali postopki EOP, VAD in VOD. Znatno razvoj pričakujemo na področju litja jekel, kjer horizontalno kontinuirno litje vse bolj obeta odpravo težav pri klasičnem kontinuirnem litju legiranih jekel.

V razvoju hitroreznih jekel se odpirajo nove možnosti z metalurgijo prahov. Če so

v metalurgiji prahu v preteklosti poskušali dosežati predvsem točnost oblike ter pocenitev zaradi zmanjšanja obdelave, se danes izpostavljajo druge prednosti, na primer možnosti izdelave gradiv in sicer nezdružljivih sestavin, npr. psevdozlitin iz kovin in oksidov, ter velika homogenost in majhna zrna zaradi hitrega strjevanja. Ti dve prednosti olajšujeta tudi uveljavitev metalurgije prahu v jeklarstvu.

Posebna prihodnost se pri tem obeta materialom iz hitro strjenih prahov, ki jih je mogoče izdelovati z velikostjo zrn v razponu od desetinke do nekaj mm. Predvidevajo celo možnost, da bi prek prahov in hitrega strjevanja prišli do polikristalov z velikostjo zrn v razponu 10 do 100 nm, kjer bi imeli približno 10 do 13 zrn na cm³ in bi bile lastnosti materiala odvisne od kristalnih mej, ne pa od urejene notranjosti zrn. Drago zgoščevanje zlitin v vroči izostatski stiskalnici je doslej oviralo prodor metalurgije prahu v jeklena gradiva. Kaže, da bo to mogoče preseči, ko se bo uveljavil nov postopek zgoščevanja prahov s kovanjem v kontejnerjih.

Za nepredelavne dodatne materiale, kakršni so npr. steliti, so bile do osvojitve nove HCC tehnologije tehnološke možnosti proizvodnje omejene na

— litje paličic od 250 do 400 mm dolžine v peščene ali croning forme in

— vsesavanje taline v kvarčne cevke dolžine 250 do 600 mm »v snopih«.

Četudi je predvsem druga varianta tehnološko dobro avtomatizirana in kvalitetno bistveno zanesljivejša od prve, sta obe povezani z zelo visokimi proizvodnimi stroški (material in delo) in s slabim izkoristkom materiala (predvsem prva varianta).

Tehnologiji in visokim proizvodnim stroškom primerna je izjemno visoka tržna cena teh dodatnih materialov.

Horizontalno konti-litje žice predstavlja danes novo, kvalitetno, zanesljivo in visoko produktivno tehnologijo z izjemno visokim izkoristkom teh dragih superlegur. Stroški proizvodnje so glede na prej omenjeno klasično tehnologijo neprimerljivo nižji.

V primerjavi z valjano žico za hladno vlečenje je HCC žica zaradi prihrankov energije in materialnega izkoristka konkurenčna, vendar razlike niso tolikšne kot pri nepredelavnih materialih.

Pomembno je, da se HCC tehnologija za orodna jekla še skoraj ne uporablja, ker tehnološki parametri še niso raziskani. Na tem področju so torej obetajoče perspektive.

V valjarništvu predvidevamo uveljavljanje procesnega vodenja vseh faz predelave: od segrevanja, valjanja do ohlajanja. Tako naj bi optimalno izkoristili vse možnosti, ki jih daje sestava, strogo krmiljen proces vroče deformacije in optimalno izkoriščanje mikrostrukturnih procesov med valjanjem in po njem za povečanje trdnosti in žilavosti. Valjanje naj bi se nadaljevalo v smeri linijskih prog s kompaktnimi bloki, v posebnih primerih pa tudi v kombinaciji kovaško valjavskih linij. Veliko delajo na konti induktivnem in upornem segrevanju gredic, s čimer naj bi močno zmanjšali energijo, ki se porabi za segrevanje, bilo pa bi tudi manj izgube zaradi škakanja. Končni cilj je seveda »on line« valjanje, torej valjanje v spregi s konti

Suzana Praper

Jutrišnji dan

Kaj je res bolje molčati,
poslušati slavospeve ptic zgodnje pomladi?
Kaj je res bolje iskati z dušo drugo dušo,
tisto neobčutljivo,
nedosegljivo,
samosvojo
in njegovo ...

Z vsemi svojimi močmi
bi stopila v jutrišnji dan,
a moral bi biti lep, sončen dan,
pomladni dan,
čisto poseben dan
in slišati bi se moral smeh
tretje duše ...

ulivanjem, ki je na primeru žice že doživel industrijsko aplikacijo.

Intenzivno se bo dalje razvijalo izkoriščanje entalpije vroče valjanega jekla za toplotno obdelavo. To se sedaj široko uporablja pri žici in trakovih, zato se bo razvoj usmeril na profile. Predvidevajo tudi razširitev »on line« sistemov za kontrolo napak površine, na vročem in hladnem jeklu, da bi tako bolj zadovoljevali zahteve po izboljšavi površine valjanih proizvodov. Bolj in bolj bo treba proizvodnji spreminjati miselnost od »preverjali bomo kakovost po izdelavi« v »zagotovimo kakovost med izdelavo«.

Pri kovanju predvidevamo močan razvoj avtomatizacije, kontroliranega kovanja in kovanje z ožjimi tolerancami, ki zahteva manjšo mehansko obdelavo in rabi manj materiala. V zvezi s tem že pišejo o možnosti toplega kovanja pri temperaturah, kjer je jeklo že mehkejšo, pa še ne škaja. S tem postopkom bi bilo mogoče združiti nekatere prednosti vročega in hladnega kovanja.

Hladna predelava z vlečenjem se bo orientirala tudi na vlečenje tanko litih profilov brez vmesne plastične predelave, kar bo znatno pocenilo končne izdelke v obliki žice.

Potrebno bo smotrno in usklajeno investiranje, da bomo dosegli maksimalne fazne in končne učinke. Zaradi soodvisnosti metalurške in mehanske reprovlerige je terminalska uskladitev faze oziroma posamezne investicijske projekte mogoče terminalsko uskladiti s tehničnimi, tehnološkimi, organizacijskimi in ekonomskimi kriteriji. Med njimi ne smejo nastopiti časovni zamiki, lahko pa so časovno zgoščeni, razredčeni in bolj ali manj odmaknjeni, pač glede na akumulacijsko sposobnost železarne.

V naslednjem nadaljevanju bomo opisali razvojne trende v strojništvu, energetiki, ekologiji in ostalih dejavnostih, ki so bistvene za sistem strateškega planiranja v železarni.

Milan Švajger

SPECIALNE ZLITINE

Program Železarne Ravne

1.0 UVOD

Strateško načrtovanje je edina alternativa jutrišnjega dne vsake firme in tudi vse bolj nas železarjev, ki smo dolga desetletja veljali za tradicionalno ekstenzivno vejo gospodarstva brez večjih tržnih preprih. Očitno ni več tako. Na trgu plemenitih jekel delež malih, nekoč nepomembnih kupcev, narašča, zmanjšuje pa se število velikih odjemalcev naših jekel. Slednji posegajo po manj zahtevnih in cenejših jeklih, ki jih konkurenčne železarne proizvajajo po cenejših postopkih kontinuirnega litja. Mi se moramo posvetiti vse bolj malim in specializiranim kupcem, ki potrebujejo zahtevnejša in najzahtevnejša visokolegirana jekla z določeno stopnjo finalizacije, npr. mehansko obdelana orodja ali obdelane strojne dele. Za sedanje inštalirane metalurške zmogljivosti so taka naročila znatno premajhna in pri načrtovanju prihodnosti ravnenskega jeklarstva se porajajo strategom naslednja vprašanja:

— Kakšna naj bo struktura jeklarske proizvodnje v bližnji in daljni prihodnosti?

— Ali je prihodnost železarne samo v jeklih in jeklenih izdelkih?

— Kakšne količine jekel proizvajati na Ravnah?

— Mesto Železarne Ravne v slovenski, jugoslovanski in svetovni metalurgiji s tehnološko-tehničnega in tržnega vidika; danes in jutri?

Trendi razvoja metalurgije kažejo, da bomo proizvodnjo tržno nezanimivih jekel do leta 1995 opustili, tako da se bo skupna letna proizvodnja približala 150.000 do 200.000 tonam, močno pa se bo povečala proizvodnja EPŽ jekla — za dobrih 2000 ton — in specialnih zlitin za 3000 ton.

V praksi se s specialnimi zlitinami v železarni le redko srečujemo, ker razen redkih izjem še niso v rednem proizvodnem programu. S posameznimi tipi zlitin se že ukvarjajo naši raziskovalci in razvojniki, pa tudi v neposredni proizvodnji je bilo opravljenih nekaj uspešnih in spodbudnih poskusov izdelave. Namen tega sestavka je podati sistematičen pregled uporabnosti tistih skupin specialnih zlitin, ki so prioritete v strategiji razvoja specialne metalurgije v železarni kot sestavni del programa prestrukturiranja metalurgije.

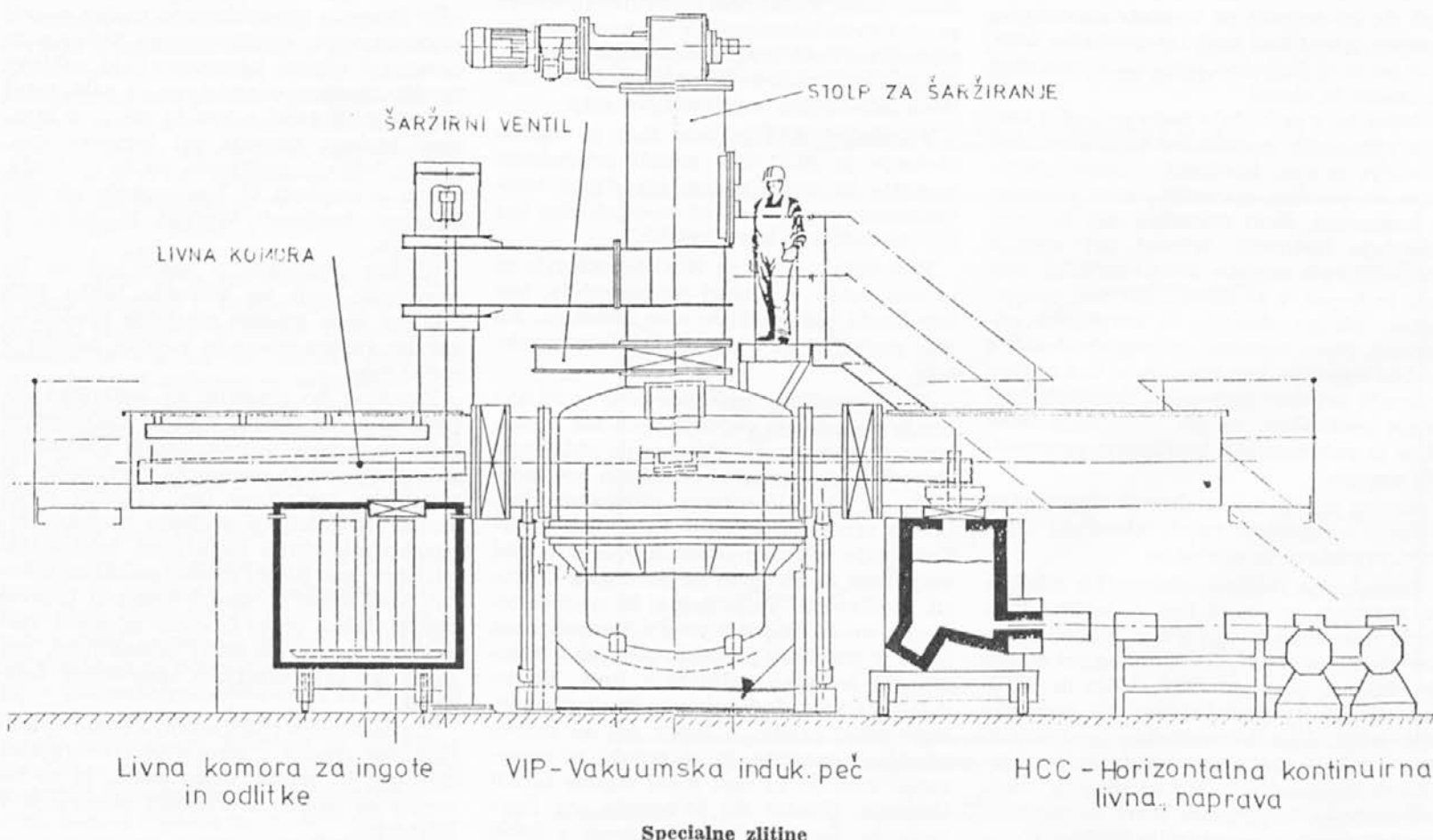
2.0 TEHNIČNO-TEHNOLOŠKE MOŽNOSTI PROIZVODNJE SPECIALNIH ZLITIN

Povpraševanje tržišča po specialnih zlitinah in specialnih jeklih raste. V železarni smo jih sposobni proizvesti z velikimi težavami, ker nimamo primerne tehnološke opreme. Vse več je tudi potreb po specialnih odlitkih različnih sestav in kakovostnih zahtev, ki jih danes zaradi

neustrezne tehnologije odklanjamo ali pa proizvajamo z velikimi tehnološkimi težavami, kar se neposredno odraža na deležu neuspele proizvodnje in v kakovosti teh izdelkov. Specialne zlitine so vrhunec kvalitetne jeklarske proizvodnje in Železarne Ravne, ki je v sozdu Slovenske železarne določena za proizvajalca najvišje legiranih plemenitih in specialnih jekel, mora pričeti s to proizvodnjo. Možna proizvodnja specialnih zlitin je nekaj tisoč ton letno in to proizvodnjo bomo priključili obratu za EPŽ, kjer bomo s podaljškom hale dobili moderen in tržno fleksibilen obrat za PROIZVODNJO EPŽ JEKLA IN SPECIALNIH ZLITIN. Ob istočasni ukinitvi proizvodnje dohodkovno in tržno nezanimivih jekel bomo dobili resnično PRESTRUKTURIRANJE PROIZVODNJE JEKLA NA RAVNAH.

Po investicijski študiji bo treba postaviti vakuumsko indukcijsko peč (VIP) zmogljivosti 2000 kg, horizontalno kontinuirno livno napravo (HCC) za litje žic in profilov od $\varnothing 3$ do 40 mm ter EPŽ napravo za proizvodnjo ingotov do $\varnothing 650$ mm in teže 14 t. Univerzalna VIP naprava bo omogočila poleg litja žic in profilov tudi litje ingotov za kovaški stroj GFM in valjarno ter specialnih odlitkov v pesek, tako da bodo pokrita vsa specialna področja nadaljne predelave in s tem dane osnove za izdelke, ki

VIP - HCC SHEMA

jih danes odklanjamo in so vezani izključno za uvoz.

Gradnja je predvidena v treh fazah, tako da bodo doseženi maksimalni fazni in končni učinki.

I. faza

Obsega podaljšanje hale EPŽ II, gradnjo transformatorske podpostaje ter postavitev VIP naprave s potrebno periferijo. S tem bomo v prvi fazi zagotovili letno proizvodnjo 3000 ton specialnih zlitin in jekel, ki jih bomo odlili v ingote za nadaljnjo predelavo in odlitke za neposredno prodajo ali lastno finalizacijo. Razen programa stelitov bomo lahko realizirali ves program izdelave specialnih zlitin, ki je predviden za dokončno fazo, ko bo priključena VIP napravi še naprava HCC.

II. faza

Ta faza predvideva postavitev naprave EPŽ III. Povečali bomo današnjo proizvodnjo EPŽ jekla s 4500 na 6760 ton letno. Tako bomo po drugi fazi izgradnje dosegli načrtovano količino in asortiment. Kolikor bi se povpraševanje po EPŽ jeklu zmanjšalo, bo ta naprava nadomestila EPŽ I, ki je po 15 letih obratovanja zastarela, amortizirana in zaradi visoke specifične porabe energije potrebna rekonstrukcije ali ukinitve. Ta faza bo realizirana leta 1991.

III. faza

Zajema postavitev naprave HCC, s čimer bodo razširjene možnosti naprave VIP in znižali se bodo proizvodni stroški. Odpadla bo izjemno draga tehnološka faza vroče predelave, ker bomo zlitine namesto v ingote odlivali v tanke profile $\varnothing$ 3 do 40 mm. Tanki profili bodo primerni za neposredno hladno predelavo iz lite strukture. Ta faza bo po načrtu končana leta 1992.

Nekoliko podrobneje si oglejmo karakteristike predvidene vakuumske indukcijske peči firme LEYBOLD-AG, ki je vodilna v svetu na področju vakuumske metalurgije. Peč z oznako VIDP 200 omogoča taljenje, obdelavo in litje do 2000 kg zlitine v vakuumu ali pod zaščitno atmosfero. Posebej je ugodna za proizvodnjo kritičnih kvalitet, kot npr. kvalitetnih jekel z zvišano vsebnostjo reaktivnih legirnih elementov in Fe-Ni-Co zlitin za visoke zahteve. Operacije kot šaržiranje, taljenje, razplinjevanje, legiranje, prepričevanje s plinom in litje se izvajajo v vakuumu ali zaščitni atmosferi.

Metalurške lastnosti VIDP 200 so naslednje:

- točna nastavitve kemijske sestave
- odstranjevanje plinov, posebej vodika in dušika
- razogljčenje do nivoja ELC
- zmanjšanje odgora in preprečitev tvorbe oksidov in nitridov
- rafinacija taline, odstranitev metalnih nečistoč in elementov v sledih
- razogljčenje in intenzivno odstranjevanje dušika, ELC + N
- razžveplanje
- delo z žlindro pri močnem gibanju kopeli kot tudi možnost naknadne odstranitve žlindre
- ciljana obdelava taline z reaktivnimi plini in
- natančna nastavitve metalurško optimalne livne temperature.

Tehnične lastnosti VIDP 200 so:

- taljenje in litje v vakuumu ali zaščitni atmosferi
- vse pomembnejše operacije sekundarne metalurgije izvajamo v enem agregatu
- dobro nastavljeni termodinamični pogoji s pomočjo vodenja moči in temperature

— velika površina kovinske kopeli; razmerje premera in globine kopeli $D/H = 1$ da dobre pogoje za reakcije, ki so odvisne od mejne plasti in visoke hitrosti razplinjanja

— velika prosta višina lonca nad talino (free-board) jamči varno obratovanje pri penjenju taline (močna oksidacija)

— prepričevanje s plinom skozi kamen v dnu

— močno induktivno mešanje taline in homogenizacija

— točna nastavitve prehodne temperature

— »izplavanje« vključkov

— odstranjevanje žlindre pod vakuumom in

— kontinuirno in diskontinuirno odlivanje v porcijah.

Koncept peči z livno komoro na levi in livno pečjo za HCC napravo na desni strani kaže shema.

3.0 OPIS SPECIALNIH ZLITIN

Izraz »specialne zlitine« ni najprimernejši, a se je udomačil zato, ker imajo te zlitine posebne lastnosti. Glavne karakteristike teh zlitin v primerjavi z jekli so specialne mehanske lastnosti in oksidacijska ter korozijska odpornost pri povišanih temperaturah. Zelo pogosto uporabljen izraz je tudi »temperaturno obstojne zlitine«, ki vsebinsko mnogo več pove, vendar pod nazivom »specialne zlitine« razumemo tudi to, da legirna osnova ni več železo ali samo železo temveč Fe-Ni-Co. Pogosto se uporablja tudi ime »superzlitine«. Mi smo se odločili za uporabo izraza specialne zlitine.

3.1 Glavne skupine zlitin

V vseh specialnih zlitinah je nikelj standardni element, ostali pa se dopolnjujejo ali izmenjujejo. Za določene namene se uporablja tudi komercialno čisti ali malo legiran nikelj. V glavnem ločimo sedem skupin specialnih zlitin, ki jih vodilni svetovni proizvajalec Inco Alloys International razdeli:

1. NIKELJ — na osnovi Ni
2. MONEL — na osnovi Ni-Cu in Cu-Ni
3. INCONEL — na osnovi Ni-Cr
4. NIMONIC — na osnovi Ni-Cr in Ni-Cr-Co
5. INCOLOY — na osnovi Ni-Fe in Ni-Fe-Cr
6. BRIGHTRAY — na osnovi Ni-Cr in Ni-Fe-Cr ter
7. NILO — na osnovi Ni-Fe.

3.2 Uporabnost in namembnost

Skupina NIKELJ

Komercialno čisti ali nizko legirani nikelj se uporablja v pomembnih kemijsko procesnih napravah in elektroniki. Ima visoko korozijsko odpornost proti kemikalijam z reduktivnim delovanjem in je nenadomestljiv zaradi odpornosti v bazičnih medijih. Zaradi svoje korozijske odpornosti se uporablja v procesih pridobivanja hrane in sintetičnih vlaken. V primerjavi z nikljevimi zlitinami ima komercialno čisti nikelj višjo električno prevodnost, visoko Curiejevo temperaturo in dobre magnetne lastnosti. Tipične električno-elektronske uporabe so prevodne žice, komponente baterij, tiratroni, magnetostriktivni pretvorniki in iskralne elektrode. Poznane so komercialne kvalitete Nikelj 200, 201, 205, 212, 222 in 270.

Dodatek mangana niklju poveča trdnost, za specifične električne aplikacije pa legiramo z mangnezijem.

Standardni izdelki so okrogli in ploščati profili, cevi, plošče, folije, odkovki, trakovi in žice.

Skupina MONEL

Prva nikljeva zlitina, odkrita leta 1905, je bila sestavljena iz približno dveh tretjin niklja

in ene tretjine bakra. Reprezentančni predstavnik te skupine zlitin je zlitina MONEL 400, ena izmed široko uporabljenih nikljevih zlitin.

Ni-Cu zlitine imajo nekoliko višjo trdnost kot nelegirani nikelj, vendar ne na račun znižanja duktilnosti. Zlitine tipa MONEL imajo širok spekter uporabe zaradi visoke korozijske odpornosti. Toplotna prevodnost je nižja od nikljeve, vendar znatno višja od zlitin na osnovi Ni-Cr ali Ni-Fe.

Zlitine MONEL imajo višjo korozijsko odpornost kot nikelj v žvepleni in fluorovodikovi kislini ter slani vodi. Uporabljajo se za posode za luženje jekla v žvepleni kislini, v rafinerijah, pri obdelavi morske vode za pridobivanje kuhinjske soli in v pristaniščih. Zahvaljujoč dobri toplotni prevodnosti in korozijski odpornosti se pogosto uporabljajo tudi za toplotne izmenjevalnike, zahvaljujoč električnim lastnostim pa za specialne električne upore. Ni-Cu zlitine imajo nekoliko boljše preoblikovalnost in varivost kot čisti Ni. Odlikuje jih tudi dobra mehanska obdelovalnost. Se precipitacijsko utrjujejo in z različnimi kombinacijami obdelav lahko dosežemo visoko trdnost. Poznane so kvalitete Monel 400, 401, R 405, 450, K 500 in zlitina Ferry z razmerjem Ni : Cu = 1 : 1, ki ima zelo nizko temperaturno odvisnost električne upornosti. Uporablja se za precizne reostate. Nekatere zlitine imajo dodatek 0,025—0,060 % žvepla za boljše obdelovalnost.

Zlitina monel K-500 se precipitacijsko utrjuje in ima ob korozijski odpornosti, ki je podobna zlitini monel 400, še visoko natezno trdnost. Ima nizko permeabilnost in je nemagnetna pod -101°C . Uporablja se za ohišja črpalk, opremo in instrumente za črpanje nafte, kirurško opremo, vzmeti, nosilce in ladijske vijake. Izdeluje se v standardnih profilih, odkovkih, pločevini, trakovih, folijah in žici.

Skupina INCONEL

Zlitine inconel in inco bazirajo na sistemu Ni-Cr in imajo zelo širok spekter sestav in lastnosti. Glavne lastnosti tem zlitinam omogočajo izjemno široko uporabo. Ni in Cr dajeta tem zlitinam visoko korozijsko odpornost v reduktivnih ali oksidativnih medijih in rezultat skupnega delovanja je tudi odpornost proti oksidaciji, naogljčenju in ostalim oblikam visokotemperaturne obdelave. Zlitine ne postanejo krhke pri nizkih temperaturah, imajo dober raztezek in trajno trdnost pri povišanih temperaturah ter kažejo odlične lastnosti lezenje — prelom pri visokih temperaturah.

Zlitinam inconel in inco karakteristične lastnosti, ki jih dasta Ni in Cr, z dodatkom drugih elementov še porastejo. Z dodatkom aluminija, titana in nioba naraste trdnost. Ostali elementi, kot kobalt, baker, molibden ali volfram, zvišajo trdnost in odpornost na korozijo. Zlitine vsebujejo od 1 % do nad 20 % železa in v veliko primerih ima železo dominanten vpliv na lastnosti. Nekatere zlitine imajo odlično trajno trdnost do temperature 700°C in oksidacijsko obstojnost do 1200°C .

Široko variiranje lastnosti Ni-Cr zlitin je posledica zelo široke in različne uporabe teh materialov. Aplikativna področja teh zlitin so od grobih košar za toplotno obdelavo do turbinskih motorjev, reakcijskih motorjev, iskralnih elektrod in uporabe v nuklearnih elektrarnah. Poznane kvalitete so Inconel 600, 601, 617, 625, 718, X 750, 751, MA 754 ter Inco G 3, C 276 in HX.

Standardne oblike izdelkov so okrogli in šestkotni profili, ekstruzijski profili, odkovki, trakovi, cevi, plošče, pločevina in žica.

Skupina NIMONIC

Zlitine nimonic temeljijo na sistemu Ni-Cr ali Ni-Cr-Co, regulatorji lastnosti pa so dodatki železa, molibdena, titana ali aluminija. V glavnem se zlitine precipitacijsko utrjujejo in toplotna obdelava ima pomembno mesto v določanju njihovih mehanskih lastnosti.

Najizrazitejši lastnosti nimonicov sta visoka trdnost in korozijska odpornost pri visokih temperaturah. Kombinacije niklja in kroma skrbijo za odlično odpornost v vroči atmosferi zgorevnih plinov. Zlitine obdržijo visoko mejo lezenja na visokih temperaturah in imajo odlične trajne mehanske lastnosti, ki so pomembne za dolgotrajna obratovanja na temperaturah 550 do 950°C.

Razvoja zlitin nimonic in reaktivnega motorja za letalstvo sta medsebojno odvisna. Od prvega Whittlejevega prototipa plinske turbine so se zahteve po kvaliteti vgrajenih materialov glede trajne trdnosti in odpornosti na oksidacijo pri visokih temperaturah močno povečale. Te zahteve so še posebej kritične pri turbinskih lopaticah in v ta namen je bila razvita posebna zlitina tipa nimonic, tako da se danes te zlitine uporabljajo za statične in rotacijske komponente plinskih turbin. Čeprav razvoj zlitin nimonic pospešujejo predvsem zahteve konstruktorjev reaktivnih motorjev, pa njihove odlične lastnosti pri visokih temperaturah odpirajo široke možnosti uporabe tudi na drugih področjih, kot so nuklearni reaktorji, motorji z notranjim zgorevanjem, oprema za izdelavo in obdelavo kovin ter različne toplotne procesne naprave. Zlitine so: nimonic 75, 80 A, 81, 86, 90, 105, 115, 263, 901, PE 11, PE 16, PK 33 in AP 1. Slednja se proizvaja po tehnologiji prahov. Zlitino nimonic 263 smo v Železarni Ravne že osvojili in izdelali obroče različnih dimenzij. Zaradi dobre predelovalnosti in varivosti je primerna za izdelavo pločevin.

Skupina INCOLOY

Zlitine incoloy imajo za osnovo ternerni sistem Ni-Fe-Cr. Za nižje zahteve te zlitine ne vsebujejo kroma ali niklja. Za zvišanje korozijske odpornosti vsebujejo dodatke molibdena in bakra, za dosego višje trdnosti po toplotni obdelavi pa aluminij, titan ali niob. Zlitine incoloy se razlikujejo od skupin inconel in nimonic po nižji vsebnosti niklja, višji vsebnosti železa in nekoliko višji vsebnosti kroma.

Karakteristično za zlitine Ni-Fe-Cr je dobra korozijska odpornost v vodi in odlična trdnost ter oksidacijska odpornost v visokotemperaturnih atmosferah. Visoka vsebnost niklja daje tem zlitinam v primerjavi s nerjavnimi jekli še boljše odpornost na korozijo, predvsem proti kloridnim ionom, ki povzročajo napetostno korozijske razpoke. Na visokih temperaturah daje krom odpornost proti oksidaciji, kombinacija nikelj-železo-krom pa dobro trajno trdnost. Te karakteristike dajejo tem zlitinam široko uporabnost, kot npr. za razne peči in opremo za toplotno obdelavo, parne generatorje in visokotemperaturne elemente za oblaganje. Zlitine so incoloy 800, 800 HT, 825, Ni-Span-C 902, 903, 907, 909, 924, MA 956, DS ter inco 330 in 020.

Standardni izdelki so: okrogli in ploščati profili, odkovki, cevi, plošče, pločevina, trakovi in žice.

Skupina BRIGHTRAY

Zlitine brightray tipa Ni-Cr ali Ni-Fe-Cr se izdelujejo za električne uporabne grelne elemente. Uporabljajo se za odprte in oplasčene grelce v industriji. Odprti grelni elementi so različnih oblik, običajno spiralne ali druge oblike, izdelani iz žic ali trakov.

Zaprti ali oplasčeni grelci so prav tako spirale iz žic, vstavljene v kovinski plašč tako, da je grelna telo povsod obdano z električno izolirnim praškom. Taki grelniki se uporabljajo v gospodinjstvu.

Poleg visoke električne upornosti imajo zlitine tipa brightray visoko odpornost na oksidacijo, odpornost proti krhkosti pri visokih temperaturah in duktilnost ter trdnost pri obratovnih temperaturah. Nekaj teh zlitin ima zelo majhno odvisnost električne upornosti od temperature. Nekatere zlitine vsebujejo v malih količinah elemente redkih zemelj kot »dodatek za dolgo življenje«, ki zvišajo odpornost proti oksidaciji tako, da povečajo lepljivost zaščitne oksidne plasti na osnovni material.

V to skupino sodita tudi zlitini ravnin 2 in ravnin 4, ki ju v železarni že vrsto let bolj ali manj uspešno izdelujemo. Zlitine Brightray se uporabljajo do temperatur 1150°C. Imajo oznake B, C, F, S in 35.

Standardni izdelki so: pločevine, trakovi in žice.

Skupina NILO

Zlitine na bazi Ni-Fe imajo specifično lastnost temperaturnega raztezanja. Ta lastnost izhaja iz osnovnega dejstva, da nikelj vpliva na spreminjanje temperaturnega raztezka železa. Nikelj-železove zlitine lahko izdelamo z zelo nizkim koeficientom temperaturnega raztezka ali pa s konstantnim in vnaprej določenim koeficientom za poznano temperaturno območje. To lastnost je že leta 1896 odkril francoski fizik C. E. Guillaume.

Najnižji temperaturni raztezni koeficient ima zlitina NILO 36 s 36% Ni, ki obdrži skoraj konstantne dimenzije pri normalnih spremembah atmosferskih temperatur. Z rastjo vsebnosti niklja narašča vrednost temperaturnega raztezni koeficienta in s tem ga poljubno reguliramo. Zlitine kažejo konstantno vrednost koeficienta do neke znane temperature, kjer nastopi »odklonska točka«, od koder vrednost raztezni koeficienta narašča z vsebnostjo ni-

Franc Uranc

MANGAN V JEKLU

Mangan je za metalurga zelo pomemben element, ker je zavoljo svoje vsiljivosti po eni in koristnosti po drugi strani vedno navzoč v jeklu. Zemeljska skorja vsebuje med drugim tudi 0,07% Mn, kar pomeni, da je na lestvici pogostnosti mangan na dvanajstem mestu.

V plavžu moramo reducirati manganov dioksid posredno, t. j. s CO in H₂, vendar le do monoksida, nakar le-tega neposredno, t. j. z ogljem, do kovinskega mangana. Stopnja redukcije je toliko večja, kolikor bolj bazično žlindro imamo.

Potreben je mangan v jeklu najprej pri izdelavi, ker pomaga odpravljati iz taline nezaželeni kisik in s tem zmanjšuje količino nekovinskih, krhkih vključkov. Koristen je v predelavi jekla, toda ima tudi svoje muhe.

Kovačem in valjarjem je že večinoma jasno, da morajo ogrevati manganska jekla skoraj dvakrat tako dolgo kot druga malolegirana jekla. Zakaj? Mangan močno zmanjša toplotno prevodnost jekla in — kar dodatno zaostri situacijo — silno po-

klja. Nikelj-železove zlitine so pri sobnih temperaturah feromagnetne in »odklonska točka« je povezana s Curiejevo temperaturo.

Te zlitine se uporabljajo v visokih tehnologijah, npr. za merilno opremo, merne standarde, staljevanje steklo-kovina, električni vodniki za polprevodnike ter posode in armature za kriogene tekočine. Zlitine so nilo 36, 42, 48, 475, K, nilomag 77 in inco MS 250. Zadnji zlitini iz skupine NILO nista temperaturno raztezni zlitini, ampak je prva mehkomagnetni material, druga pa visokotrdno jeklo.

Standardne oblike izdelkov: okrogli in ploščati profili, pločevina, cevi, trakovi in žica.

4. ZAKLJUČKI

Katere zlitine bomo izdelovali na Ravnah in v kakšnih količinah, bo odvisno od potreb tržišča in notranjih omejitev, kot so možnosti sortiranja bakronosnih odpadkov, preskrba z uvoženimi ferolegurami itd. Uspešnost predvidene proizvodnje specialnih zlitin in s tem prestrukturiranja metalurgije bo bolj odvisna od možnosti plasmana novih materialov in izdelkov kot od reševanja tehničnih in tehnoloških problemov izdelave in predelave. Zgodovina v železarni nas uči, da smo tehnične in tehnološke probleme vedno uspešneje rešili kot pa tržišči. Trženje kot pojem nam je še dokaj tuj. Ko smo leta 1972 kot prvi v Jugoslaviji uvedli proizvodnjo EPŽ jekla, nismo imeli tržišča. Nihče v železarni ni obveščal tržišča, da se pripravljamo na tovrstno proizvodnjo najkvalitetnejših jekel in ob neizkoriščenih proizvodnih zmogljivostih se je vrtel začarani krog kar nekaj let: tržišče ni poznalo naših izdelkov, mi pa ne potrebujemo tržišča. Te napake si v današnjih razmerah najbrž ne bomo smeli privoščiti.

Specialne zlitine so prihodnost ravske metalurgije. Potrebno pa je sistematično razvojno in raziskovalno delo, ki zahteva nenehno izobraževanje in priliv novih strokovnjakov. Zadosten podatek razvoju predelave in obdelave specialnih zlitin v končne izdelke je porok za trženje našega znanja in dela.

veča toplotni raztezek. Poleg tega ima jeklo z manganom zelo nizko temperaturo perlitne premene.

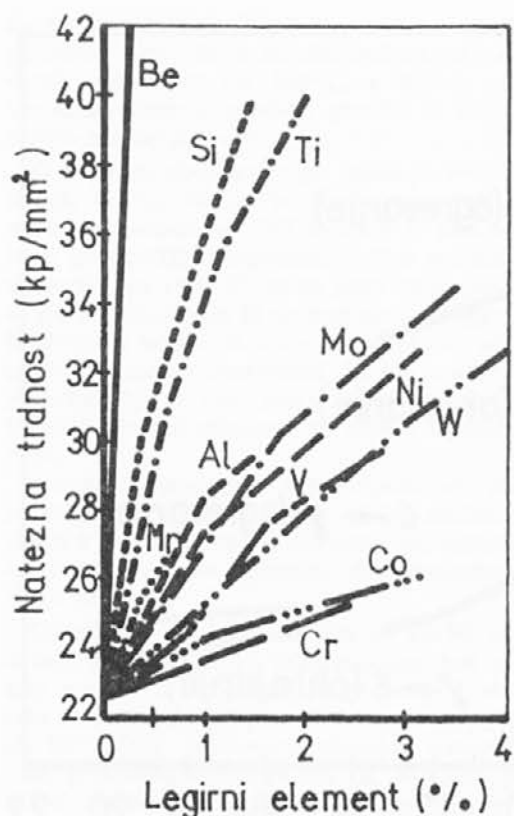
Z ogrevanjem pred kovanjem res ne smemo hiteti, če nočemo tvegati, da bi odkovek odpovedal bodisi zavoljo notranjih bodisi vidnih razpok.

Drugo pomembno pravilo, ki se ga moramo spominjati med pisanjem tehnologije ogrevanja in med ogrevanjem, je: ohranjati varno razdaljo od zgornje dopustne temperature, kajti:

tovrstna jekla so zelo občutljiva na pretetje.

Obe pravili veljata tudi za kalilce, ki dobijo izdelek v roke pozneje.

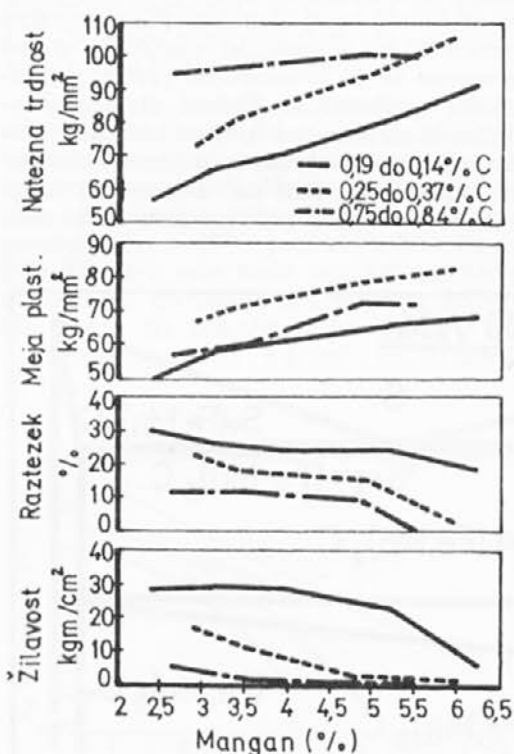
Zakaj pa je mangan kovačem pomočnik? Mangan tvori že v talini jekla oksid, ki je manj neprijeten od železovega oksida. Zmanjšuje namreč nevarnost rdečega loma, t. j. lomljenja med vročo predelavo. Ker pa rad tvori tudi spojine z žveplom, ga odtegne železu. To si ravno želimo, ker se železov sulfid tali že pod 1000°C in je tako prava peta kolona v jeklu. Če se ne bi

Slika 1: Kako povečujejo različno veliki dodatki različnih kovin natezno trdnost čistemu železu (feritu). Silicij je na drugem, mangan pa na četrtem mestu, za dragima perilijem in titanom ter za silicijem. Molibden in aluminij tekmujeta z manganom.

žveplo rajši vezalo na manganove kot na železove atome, bi jekla ne mogli preoblikovati pri kolikor toliko primernih temperaturah. Ob tretjem udarcu kladiva bi razpadel vroč jeklen kovanec kot žganec. Temu rečemo vroči lom.

Ni pa mangan vsemogočen, ko pride jeklo iz kovačnice ali valjarne, saj so potem

Slika 2: Vpliv povečanja vsebnosti mangana v treh različnih jeklih v 0,09 do 0,84% C na trdnost in plastičnost teh jekel. Več C in Mn normalno povečuje trdnost in napetost, pri kateri se začne stalne deformacije ter zmanjšuje možnost raztegovanja ali upiranja udarcem. Izjema je npr. jeklo z 0,25 od 0,37% C, ki je elastično do najvišje napetosti, celo do 800 N/mm².

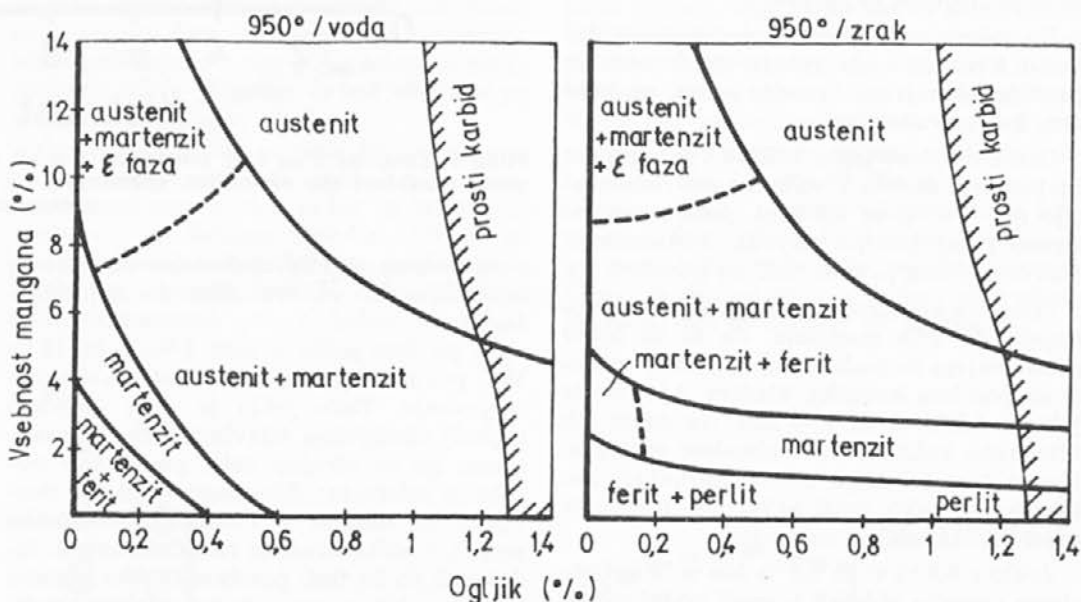
pomembne predvsem lastnosti pri navadni temperaturi. Dobre lastnosti tedaj pomenijo predvsem enakomernost: trdnosti, raztezke, žilavosti, prevodnosti, obdelovalnost. Za dobro enakomernost v vseh smereh in v vseh velikostnih razredih mora biti v jeklu čim manj kisika, čim manj žvepla, kajti njune spojine z manganom povzročajo heterogenost, anizotropnost lastnosti (različnost v različnih smereh). Med vročo predelavo se namreč te spojine razvrstijo v smeri tečenja snovi.

Ko je jeklo skovano, se začnemo zanimati za njegovo zgradbo ali strukturo. V industriji in za industrijo nas zanima struktura do dimenzij, ki jih moremo razločevati z optičnim, vse bolj pa tudi že z elektronskim mikroskopom. Takih mer so kovinski kristali, ki nastajajo med strjevanjem staljene kovine — od delčka mikrona do nekaj milimetrov. Velikost je zelo odvisna od vrste jekla. Oblika kovinskih (npr. železovih) kristalov, ki sestavljajo vsako kovino, navzven ni geometrijsko pravilna, je pa točen odraz vrste razporeditve ato-

gana v zlitini z železom povišuje temperaturo A₁, prehod alfa v gama fazo. Če je nad 5% mangana, pride do preklopne reakcije alfa—gama (brez koncentracijskih sprememb), če ga je 22% ali več, je premena drsna, in če je več kot 30% mangana v zlitini železo—mangan, je obstojen avstenit. Podobno kot premene železa se spreminjajo tudi premene jekla, če mu dodajamo mangan. V pogovoru uporabljamo za alfa fazo jekla ime ferit in za gama fazo avstenit.

Poleg tega, da je mangan gama tvoren element, t. j. omogoča nastanek gama strukture tudi pri nizkih temperaturah, je znan po tem, da ne tvori samostojnih karbidov, temveč le skupaj z železom in še te le med dolgim žarjenjem. Največ karbidov je vrste (FeMn)₃C.

Neprijetno vlogo igra mangan v jeklu s tem, ko povečuje popuščno krhkost zavoljo počasnega ohlajanja s popuščne temperature skozi območje 450 do 400°C. Krivec ni sicer samo mangan, temveč predvsem fosfor. Škodljivost mangana je

Slika 3: Strukture manganovih jekel: Perlitna ali avstenitna ali martenzitna ali bajinitna (ni vrisana). Uporabni sta skoraj samo perlitna ali avstenitna, ter martenzitna teh jekel ni lahko popustiti, da bi ga mogli mehansko obdelati. Vidimo, da je že malo mangana zadosti, da tudi kaljenje na zraku oblikuje čisti martenzit.

mov v kristalu. Tako moremo na gladko poliranem (in še z jedkali ustrezno osenčenem) kovinskem izdelku jasno razločiti, kakšni tipi zrn ga sestavljajo, iz njihove oblike in barve sklepamo na trdnost izdelka, na stopnjo popolnosti strukture. Da ne govorimo o vključkih, izločkih, prazninah, nečistostih itd.

Ta kratki opis določanja in pomena zrna v jeklu naj nam olajša razumevanje vloge elementa mangana.

Železo, ki je osnova vsem jeklom, ima pri različnih temperaturah različno razvrstitev atomov in zato tudi različne oblike zrn. Različne oblike zrn in različne porazdelitve atomov v njihovi škatlasti stavbi pomenijo različne trdnostne in druge lastnosti jeklenega izdelka. Kaljena alfa struktura je zelo trda, toda gama strukturo moremo razmeroma dobro utrditi kar s hladnimi pritiski oziroma deformacijami.

Dodajanje mangana (v jekleno talino) ima za posledico jeklo, ki ima toliko širše temperaturno območje nastopanja gama faze (strukture), kolikor več je mangana v jeklu oziroma železu. Večanje deleža man-

dokazana že pri vsebnosti nad 1%. Dodatna navzočnost enega ali več odstotkov elementa kroma še poslabša žilavost.

Druga neželena posledica navzočnosti mangana izhaja iz njegove moči, da močno znižuje temperaturo A₁ — prehod avstenita (gama faze) v ferit (alfa faza), oziroma ferita v avstenit pri ogrevanju. S tem, ko postavlja k zelo nizki temperaturi mehko žarjenje za mehansko obdelavo, zmanjšuje difuzijsko hitrost, ki odloča o stopnji odžarjenja. Skratka: manganska jekla je zelo težko storiti mehansko obdelovalna. Mangan zelo močno utrjuje ferit (sl. 1).

Tretja šibkost izhaja iz kreposti. Mangan je zaželen, ker stori jeklo globlje prekaljivo in torej moremo iz takega jekla izdelovati zelo debele in hkrati trdne konstrukcijske dele, kakršnih iz navadnih ogljikovih jekel ne bi mogli (sl. 2).

Globoka prekaljivost izhaja iz majhne kritične ohlajevalne hitrosti, to je možnosti, da izdelek ogrejemo normalno, kalimo pa lahko npr. kar tako, da ga potegnemo iz peči na zrak.

Če imamo debel izdelek, se njegova notranjost vedno precej pozneje ohladi kot površina, zato se more kaliti le, če to omogoča kritična ohlajevalna hitrost. Jekla z 1% Mn se kalijo celo, če jih po ogretju zakopljemo v pepel (sl. 3). Šibkost takih jekel je očitna: z žarjenjem za zmehčanje strukture so težave in mehanska obdelava je še zmerom počasna, neenakomerna, draga.

Četrta nadloga, ki jo prinaša mangan, je *trakavost strukture*. Če jeklo počasi ohlajamo med temperaturama A_3 in A_1 — kjer nastaja ferit iz avstenita — se ogljik brani iti v novo fazo in tako raste njegov odstotek v ostajajočem avstenitu (gama fazi). Avstenit pa je toliko obstojnejši, kolikor več vsebuje ogljika. Tako dobimo po ohlaiditvi npr. s kovaške temperature dvo-fazno strukturo jekla. Zrna faz, ki imata zelo različne trdnostne, predvsem pa preoblikovalne in razteznostne lastnosti, so porazdeljena v pasovih.

Poleg razlik med strukturama in vsebnostma ogljika se pojavi veliko vključkov zavoljo fosforja in žvepla.

Po takem obtoževanju bi manganu dovolili kvečjemu, da rešuje izdelovalce in predelovalce jekel, vendar vrag ni tako črn, kot ga narišemo.

Cementacijsko jeklo 18HG4 z manganom in titanom doseže z vakuumsko cementacijo pri 1040°C za 1,6-krat globljo cementirano plast kot po navadni cementaciji. Ustrezno visok je tudi %C na površini (1).

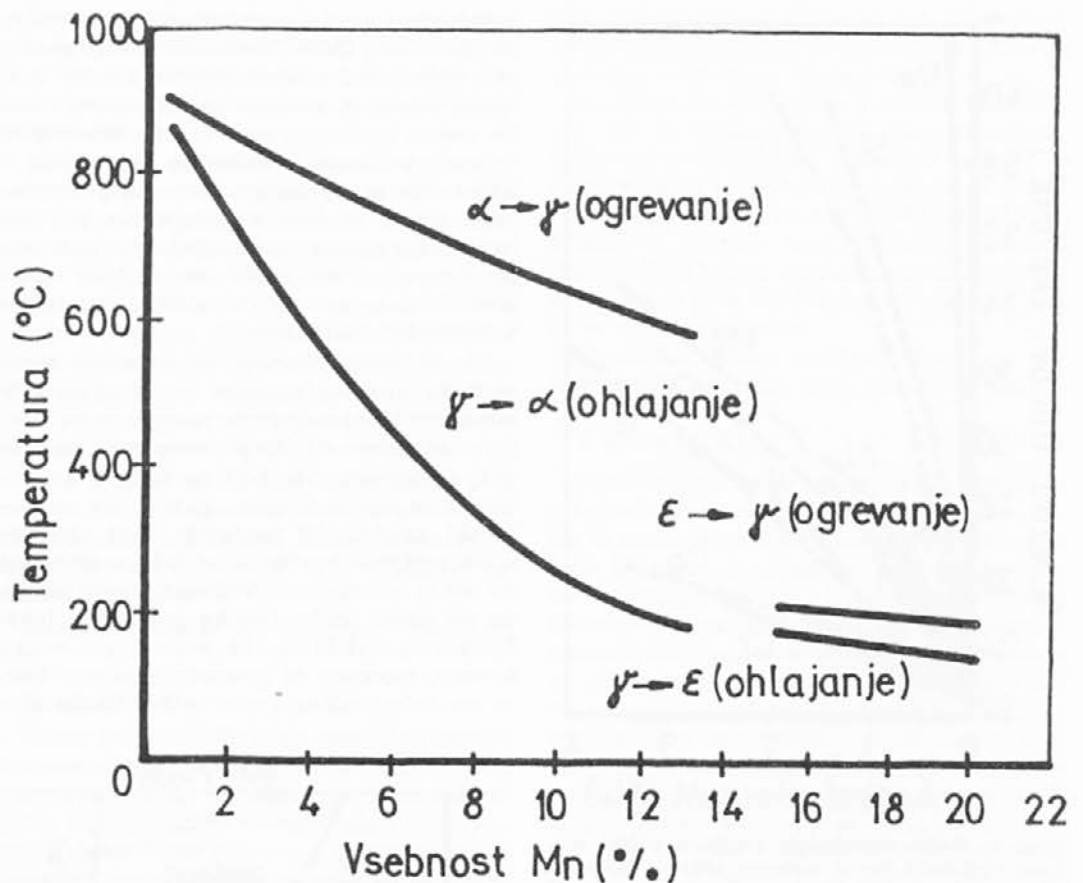
Trdnjša konstrukcijska jekla lahko vsebujejo do 2% mangana, da še ni težav (z žarjenjem in podobnim). Listnate vzmeti za posebna kovaška kladiva Ajax so iz jekla z 0,5% C in 1% Mn. Ne da bi jih bilo treba kaliti, so zelo obrabno obstojne. Ker v tem jeklu ni veliko karbidov, mu že tako in tako grozi nevarnost pregretja pred kovanjem in valjanjem.

Jeklo z 0,6% C in 0,6% Mn so z valjarskega ogrodja ohlajali v vroči vodni raztopini (2) in dobili odlično enakomernost, homogenost strukture, zelo primerne za hladno vlečenje. Lastnosti take strukture so že blizu tistim po patentiranju — t. j. za nekaj tisoč N/mm² trdnosti ob upogljivosti strune.

Izdelali so tudi zmesno jeklo — iz dveh strukturnih sestavin, ki pa nista v obliki ločenih pasov, pred katerimi smo strašili zgoraj, temveč nastopa avstenit le kot mrenica okoli martenzitnih zrn. Takšno jeklo (3) z 0,3% C, 4% Cr in 2% Mn doseže ob trdnosti 1600 N/mm² skoraj neverjetnih 41 J žilavosti. Delež avstenita, ki ga je komaj 2%, rabi kot topilo intersticialom, ogljikovim atomom in tako onemogoča nastanek krhkih karbidnih lat na mejah martenzitnih lat. Martenzit in avstenit se dobro sprimeta — sta koherentna v tej zlitini.

Od starejših obrabno obstojnih jekel z do 2% Mn je znano tisto za tirnice.

Neuporabna so manganska jekla z 2,5 do 12% Mn. V jeklih s tako vsebnostjo mangana in brez občutnega dodatka drugih elementov moramo pričakovati veliko zastalega avstenita, ki ni uporaben. Nastopi zelo krhek martenzit, ki dodatno poslabša stanje. Temperatura prehoda avstenita v ferit je zelo nizka in onemogoča

Slika 4: Premeni δ na faze (oustelita) v α ali ϵ sta drsni, to je brez sprememb vsebnosti mangana. Strukturi sta nestabilni, spominjata na martenzit v drugih jeklih. ϵ faza je ob tem še neferomagnetna.

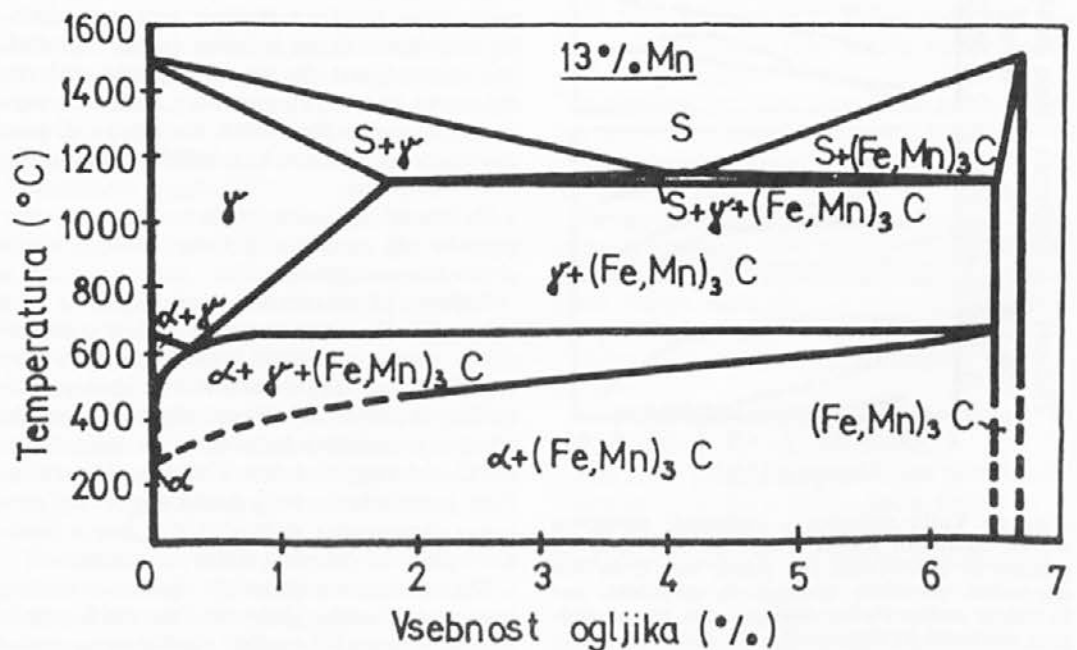
z žarjenjem doseči mehansko obdelovalnost, kjer bi sestava sicer to dopuščala (sl. 4).

Če pa ima jeklo v sebi 1% C in 12% Mn, pokaže izjemne zmožnosti za hladno utrjevanje. Tako jeklo je med obrabno najbolj obstojnimi žilavimi jekli. Uporabljamo ga za strojne dele, podvržene obrabi in udarcem: dele bagrov, plošče drobilcev in mlinov v rudnikih, železniška srca, t. j. stike tirnic iz različnih smeri. Izdelovali so že tudi posebne tirnice z glavo iz tega jekla in nogo iz navadnega tirničnega jekla (sl. 5).

Ne izdelujemo iz njega vodil ali drugih delov, ki morajo z lahkoto drseti. Trenja nudi namreč veliko. Večinoma ga uliva-

mo v primerne končne oblike izdelkov, ker ga mehansko zelo težko obdelujemo.

Najpomembnejša lastnost tega jekla je njegova posebno poudarjena zmožnost utrditve z mehanskim obremenjevanjem, pritiski ter njihovimi posledicami, deformacijami oziroma spremembami mer. Hladna utrdljivost je odvisna od vsebnosti ogljika, martenzita (kaljene faze — v tem jeklu je ni veliko) in epsilon faze (heksagonalna porazdelitev atomov, ki nastane z drsno premeno in je prenasočena raztopina, podobna martenzitu). Trdota utrjenega izdelka ni sorazmerna njegovi trdnosti, kontrakcija (zožitev) nateznih preizkušancev ni omejena na tisti del dolžine, na katerem se na koncu pretrga, temveč je ena-

Slika 5: Takoimenovani diagram stanja jekla so 13% mangana. Vidimo precejšnjo podobnost z diagramom Se — C — ni pa za peritepske reakcije.

ka po vsej dolžini. Posebno visoko utrdimo površino tako, da po hladni deformaciji izdelek ogrejemo na 300°C, s čimer povzročimo premik epsilon ploščice iz avstenitnih zrn na njihove meje.

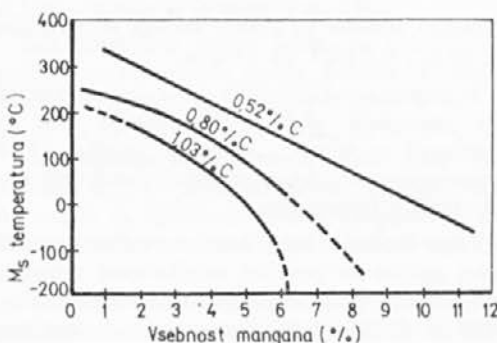
O toplotni obdelavi tega jekla je vredno vedeti še to, da ga je dobro ogrevati v varovalni atmosferi (H₂ ali CO). S tem želimo preprečiti razogljčenje. Ker moramo ogrevati čez 1000°C, se to prav rado pojavi po daljših časih, ki so potrebni za ogretje debelih kosov. Kolikor se avstenit razogljči, preide v martenzit, ki pa je s svojo krhkostjo v tem jeklu odločno napoti. Hladno utrjeni avstenit je veliko uporabnejši.

Kadar z varjenjem popravljamo ali dopolnjujemo ulitke iz tega jekla, moramo variti z zelo pogostimi pavzami, saj imamo opravka z visokoogljčnim visokomangan-skim jeklom.

Diagrama struktur Fe-Mn in Fe-Ni sta si zelo podobna, kajti tako mangan kot nikelj znižujeta temperaturo prehoda avstenita v ferit. Če ju je v železu 35% (Mn) ali 30% (Ni), ustvarjata obstojen avstenit tudi pri sobni temperaturi (sl. 6). Ker je nikelj slaven kot uspešen soustvarjalec nerjavnosti v krom-nikljevih jeklih, so poskusili dragi nikelj zamenjati z veliko cenejšim, bolj razširjenim manganom. V resnici ima jeklo z 18% Cr in 18% Mn (in zelo malo ogljika) skoraj tolikšno korozijsko obstojnost kot navadna protikorozijska jekla tipa 18% Cr in 8% Ni. Žal so s predelavo in toplotno obdelavo za mehansko obdelovalnost take sitnosti, da mangan ne more zamenjati niklja. V primeru vojne ali drugih vzrokov pomanjkanja niklja pa pride taka zamenjava še zmerom v poštev za živilsko industrijo.

Podobno velja za nemagnetne pločevine, npr. za kape elektromotorjev, ki so jih izdelovali iz jekla z 0,3% C, 14% Mn in do 3% Cr. Take pločevine moremo zelo močno utrditi s hladno deformacijo.

Mangan se je tudi še kar dobro obnesel, če je zamenjal del niklja v jeklih za uporabo pri nizki temperaturi oziroma za kriogeno tehniko (4). Merilo uporabnosti je žilavost (oziroma krhkost) pri nizki temperaturi. Pri -40°C je jeklo s 5% Ni in 3% Mn (ter zelo malo ogljika) pokazalo žilavost 60 do 100 J/cm², medtem ko jeklo z 9% Ni 160 J/cm², pri -196°C pa je žilavost prvega 5 J/cm² in drugega 60 J/cm².

Slika 6: Mangan in ogljik znižujeta temperaturo, pri kateri se med kaljenjem ustvari martenzit (temperatura M_s). Če se tvori še v hudem mrazu, npr. pri -100°C, mu pomagamo priti tako, da jeklo pač hladimo v zadosti mrzlem sredstvu, lahko pa dobimo martenzit tudi s hladno deformacijo (točenjem), čeprav se pri kaljenju še ni prikazal.

Bolj se odreže mangan v orodnih jeklih za hladno delo, posebno tam, kjer je pomembno, da se med kaljenjem orodje ne raztegne preveč. Taka orodja so npr. za rezanje navojev, za mizarske frezalnike z veliko hitrostjo. Jeklo z 0,9% C, 2% Mn in 0,1% V daje nožem veliko rezilno obstojnost. Obenem so ta in podobna jekla zelo primerna za natančna merilna orodja, ker so meroobstojna in precej obrabno obstojna.

Kot za vsa manganska jekla velja tudi za orodna, da so občutljiva na pregretje,

saj že malo previsoka temperatura sproži divjo rast zrn.

Sonce zmerom spremlja senca.

Viri:

- (1) Metalovedenie i termičeskaja obrabotka metalov 1977, No. 11, s. 74—76.
- (2) Revue de Metallurgie 1979, 10, s. 661—674.
- (3) Metal Progress 1979 September, s. 66—70.
- (4) Žvokelj J.: Železarski zbornik 1968, 4, s. 235.

Franc Uranc

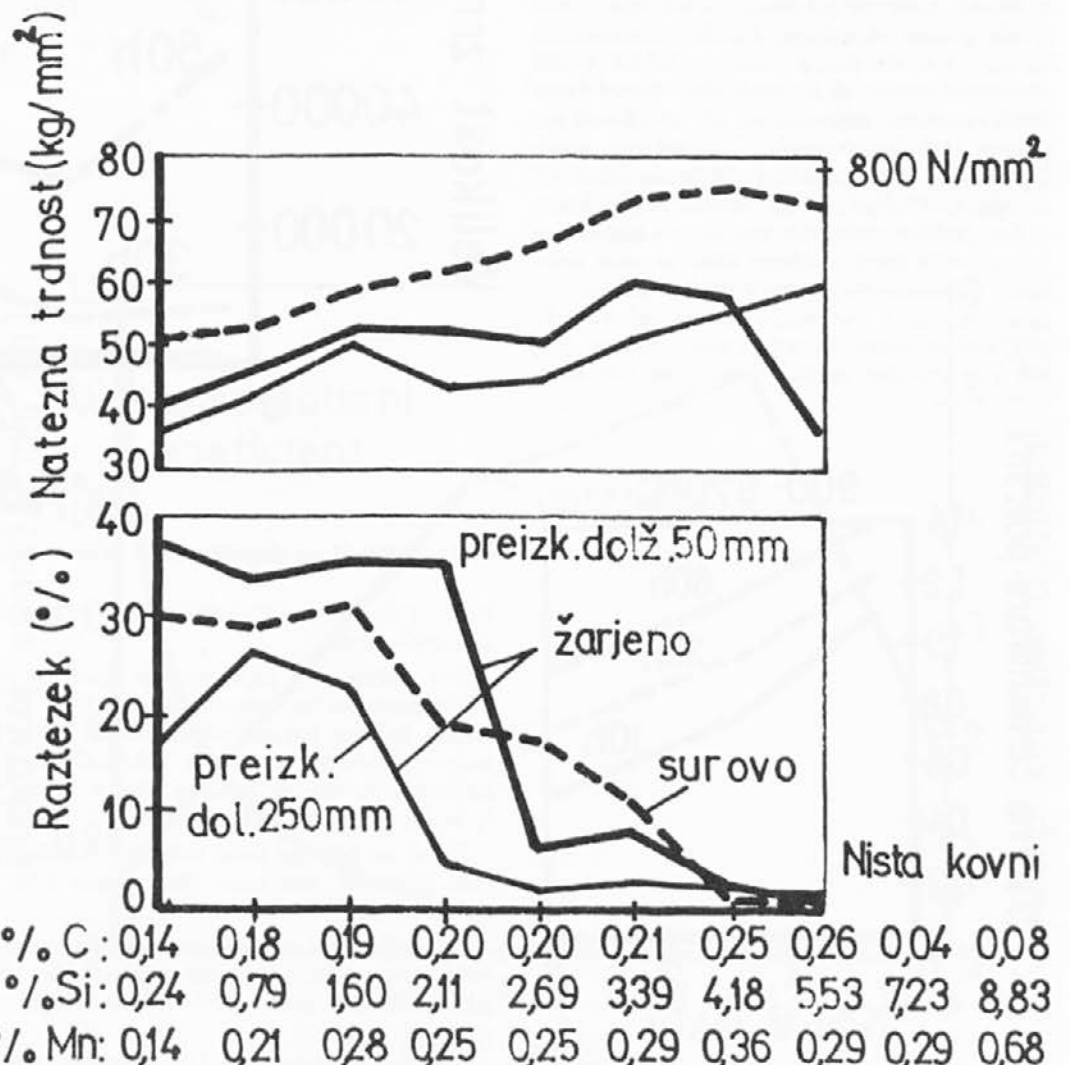
SILICIJ V JEKLU

V zemeljski skorji je kemijski element silicij takoj za kisikom. Medtem ko je polovica litofsere sestavljena iz kisika, je četrtnina (25,7%) iz silicija.

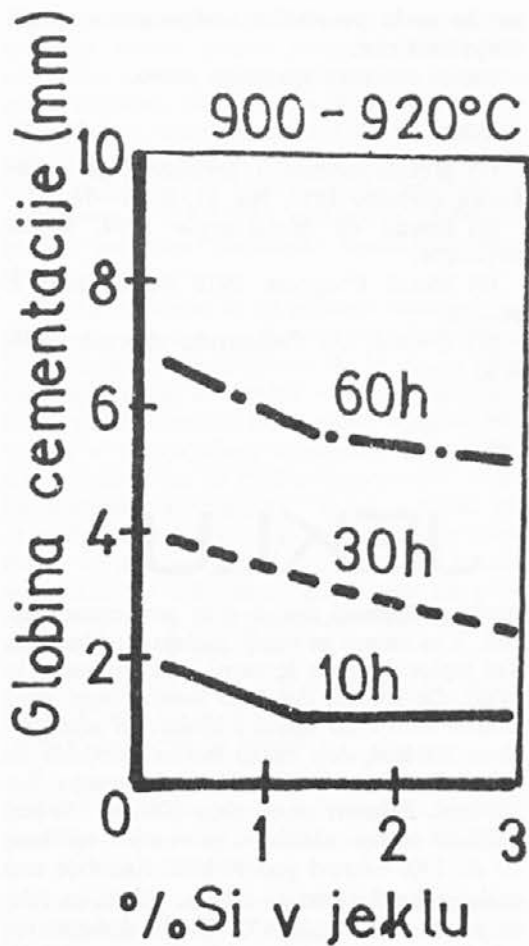
Ker je tudi ruda, iz katere dobivamo železo in jeklo, spojina kisika z železom in ker skorajda ni povsem čiste rude (hematita, magnetita), lahko pričakujemo v njej poleg železa in kisika predvsem silicij. Ni čudno, da ima silicij ime po skali, kamnu (latinsko silex).

Če hočemo dobiti iz rude železo, se nam zmerom sam ponudi tudi silicij. Z njim moramo računati nato v jeklu in ker ga že moramo upoštevati, ga skušamo uporabiti. Jeklarji ga celo dodajajo na staljen vložek za izdelavo kisle žilindre, ki odpravlja kisik iz jekla. Silicij pri višjih temperaturah gori. Kadarkoli ga dodajo,

smejo pričakovati znaten dvig temperature kope. V ta namen ga včasih mečejo v talilno peč. Več toplot dajejo le še natrij, kalij, magnezij in kalcij. Če sprošča določeno število (npr. mol) atomov silicija ob vezavi s kisikovimi atomi toploto 200 kcal, daje enako število natrijevih ali kalcijevih atomov ob takem zgorevanju kar 300 kcal. Železovi atomi dajo 100 do 150 kcal (odvisno od tipa oksida, ki ga tvorijo), ogljikovi 40 do 130, bakrovi pod 90 kcal. Razmerje mas enakega števila atomov ogljika, silicija in železa je pri tem 12 : 28 : 55. To še dodatno podari energetsko vrednost silicija nasproti železu in ga dviga celo nad kalorično dragoceni in vse dražji ogljik (ogljje, koks, podobno premog). Čeprav je silicijev atom le dvakrat težji od ogljikovega, daje do štirikrat več toplote.

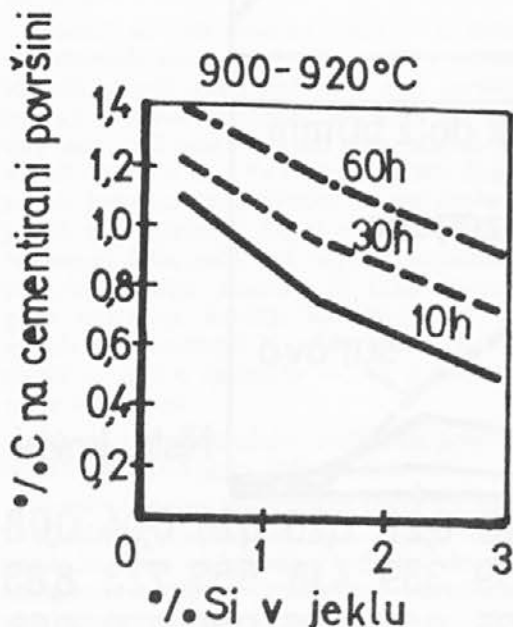
Slika 1. Silicij povečuje trdnost, predvsem pa silno poslabša zmožnost jekla, bodisi surovega bodisi žarjenega, za raztegovanje. Če je več kot 3% Si, pade ta zmožnost na desetino

Slika 2. Zmanjševanje globine, do katere množično prodrejo ogljikovi atomi med nagljičenjem pri 900-920°C v času do 60 ur

Bolj kot njegova zmožnost ogrevanja taline v hruški (konverterju) nas zanima njegova moč tvorbe grafita iz ogljika. To, kar se naravi le redkeje posreči, zmoro silicij v železu skoraj zmerom. Drugače bi ne imeli sive in nodularne litine ter poceni kakovostnih ulitkov. Silicij pospešuje grafitizacijo ogljika. To nagnjenje izrabljajo zdaj tudi pri izdelavi določenih jekel, saj se tvori grafit že, če je 0,8% in 2% Si v jeklu.

Ker podpira nastajanje grafita in s tem sivega železa, mora imeti v železni litini za valje določeno vsebnost. Nagnjene h grafitizaciji se res povečuje tudi z vsebnostjo samega ogljika v litini, vendar okrepi to težnjo silicij dvakrat bolj kot sam presežek ogljika. Zato mora biti vsota

Slika 4. Zmožnost površine izdelka za sprejemanje ogljika med cementacijo pri 900-920°C

(%C + 22% Si) nekje pod 4%, da se površina valjev strjuje belo, t. j. brez grafita (1).

Pri izdelavi jekla pa kažejo izkušnje, da je boljše dodati več silicija, kot je računsko potrebno, k ne povsem preddeoksidirani talini kot pa previdno poprati že bolj ali manj pomirjeno raztaljeno jeklo s ferosilicijem. Gre za to, da se v prvem primeru tvorijo spojine v taki obliki, da se veliko lažje izločajo iz jekla, kot če so tvorjene po drugem postopku.

Silicij po eni strani izpopolnjuje metalurške reakcije v jeklarni, po drugi pa lahko rečemo, da daje nekaj potuhe počasnim talilem: Zveplo odpravlja celo v indukcijski peči, če ga nismo izgnali s kalcijevim karbidom že v obločni.

Kar je dobro za jeklarje, še ni nujno za livarje. To velja tudi za silicij, ki močno poslabšuje livnost. Podobno škoduje tudi pri varjenju.

Predelava (kovanje, valjanje) tudi ne prijateljuje s preveč silicija, kajti obtožen je, da pogosto povzroči črni lom. Na površini preveč odkrito podpira razogljčenje jekel in — kar je še ena izrazita nezmožnost silicija: sploh ne zavira rasti zrn, ko jeklo ogrevamo. Iz tega razloga je zelo nezaželen v jeklih za velike odkovke, ki jih je treba pred kovanjem in med kovanjem precej dolgo ogrevati. Delno se izognemo gro-

leza. S tem je namreč omogočeno žarjenje pri razmeroma visoki temperaturi. Ne da bi nas ovirala premena alfa faze v gama fazo, moremo doseči zelo veliko zrno jekla. Na prvi pogled smešno, vendar si to za določeno uporabo jekla pogosto želimo.

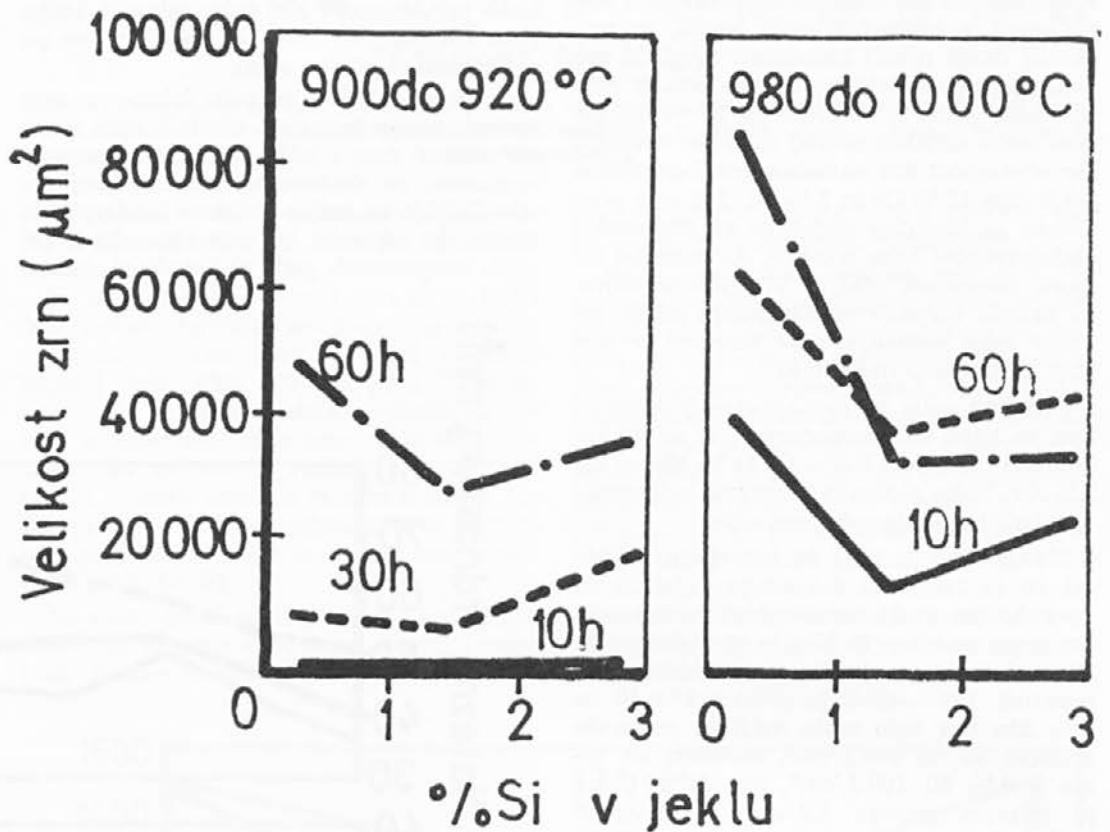
Tudi s toplotno obdelavo se more pojaviti v silicijevih jeklih z veliko vsebnostjo ogljika grafit, ki pa povzroča krhkost in črni lom.

Difuzijo silicij zavira. Razogljčenje s porastom temperature do določene višine raste, nato pa se skoraj ustavi, kot so videli pri jeklu z 0,05% C in 2% Si (4).

Ker silno spočasni difuzijo, zavleče predvsem drugo in tretjo stopnjo popuščanja (prehod zadržanega avstenita v martenzit in prehod tetragonalnega v kubični martenzit).

Velja si zapomniti, da še bolj kot mangan poslabša toplotno prevodnost. Ker navadno v jeklu ni veliko silicija, se lahko zgodi, da to pozabimo, ko ne bi smeli.

Konstruktivska jekla ne smejo vsebovati več kot 5% Si, ali pa jih sploh ne moremo kovati. Če je ogljika le 0,2%, je že 2% Si katastrofa za žilavost jekla, ker se tvori ferit, ki zelo podari učinek stopnje predelave na žilavost (sl. 1).

Slika 3. Silicij ne dopušča rasti zrn, četudi jeklo zelo dolgo grejemo pri visoki temperaturi

bemu zrnu, če smo med talilniškimi procesi dodali jeklu dušik.

Ker močno oteži predelavo, ga nikoli ne sme biti v jeklu 10%, oziroma niti ne 3%, kadar želimo izdelke hladno preoblikovati. Sicer pa kažejo raziskave (2), da z rekristalizacijskim žarjenjem po vročem valjenju jekel s 3 do 5% Si lahko povečamo obdelovalnost.

Da se ne pojavijo lasne razpoke v hladno valjani pločevini, sme imeti jeklo komaj 0,35 do 0,5% silicija (3).

Dobra lastnost silicija, da tvori na površini jekla trden oksid, ki ovira odgorevanje, stori jeklo obstojno proti tvorbi šlake, škaže, odgora.

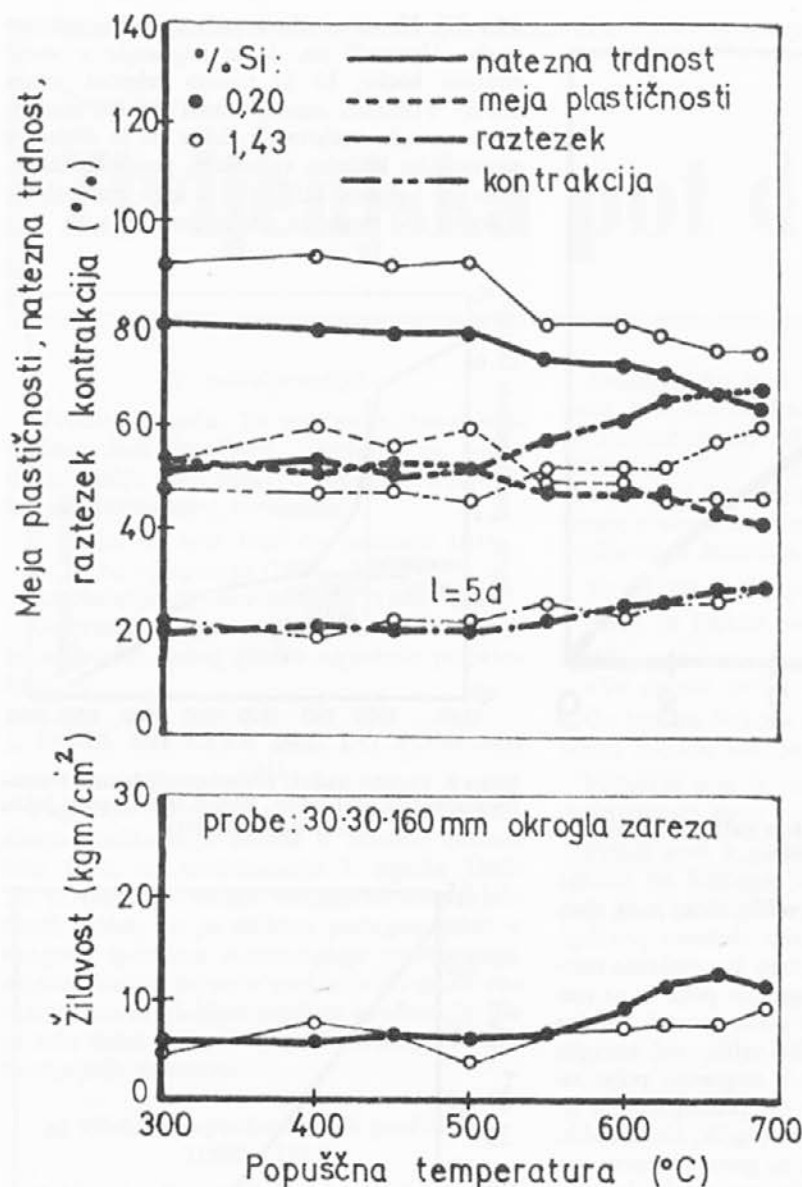
Toplotna obdelava izrablja silicijeve težnje, da zožuje območji temperature in vsebnosti ogljika, v katerih nastopa avstenit, gama faza že-

Dobro žilavost pa kažejo valjana ali poboljšana jekla z 0,8% C in 3% Si.

V cementacijskih jeklih si ne želimo silicija, ker zmanjšuje globino cementacije (sl. 2). Predlagali so že celo, da naj bi izdelke, ki jih cementiramo v trdnem sredstvu, pred cementacijo žarili v ferosiliciju.

Tako moremo regulirati koncentracijo vsebnosti ogljika na površini izdelka med cementacijo, s čimer preprečimo previsoko vsebnost ogljika (sl. 3). Podobno si pomagamo, če zmešamo ferosilicij kar s cementacijskim sredstvom. S svojim zaviranjem difuzije gre silicij tako daleč, da jekla, ki vsebujejo 5 ali več odstotkov tega elementa, sploh ne moremo naogljčiti, cementirati.

Za posode, v katerih so zloženi izdelki med cementacijo, je pločevina iz silicijevega jekla

Slika 5. Popuščene krivulje nelegiranega in s silicijem legiranega jekla. Silicij zboljša vse lastnosti razen kontrakcije (zmožnosti za stanjšanje med nateznim preizkusom) in žilavosti po visokem popuščenju

prav primerna. Ne razpade kar tako. Tudi po dolgem ogrevanju na visoke cementacijske temperature se zrna v silicijevih jeklih ne povečajo tako kot v jeklih z zelo malo silicija (sl. 4).

Posebno koristne so visoka prožnost, vzmetnost, meja elastičnosti silicijevih jekel. Vzmetno jeklo vsebuje 0,6 % C in 1,7 % Si. Lastnosti nelegiranega ali s Si legiranega jekla podaja diagram na sliki 5.

Nagnjenje nizkoogljčnih jekel k tvorbi ferita je pripeljalo k živalim, zelo trdnim zmesnim jeklom iz mešane feritne in martenzitne strukture. V feritu ni intersticialov (vrinjenih atomov), zato dislokacije z lahkoto potujejo (plastičnost), martenzit je trden in žilav, med obema fazama ni karbidov, zato se fazi odlično sprejemata (koherentnost). Ogljika naj bo pod 0,35 % in silicija je okoli 2 % (5).

Ker zmanjšuje odgor jekla, je silicij reden gost v ognjeobstojnih jeklih. Izdelek, ki vzdrži visoke temperature, je lahko iz jekla z 0,15 % C, 25 % Cr, 20 % Ni, 2 % Si, 1,5 % Mn.

Za motorne ventile so podobna jekla višje trdnosti t. j. z večjim odstotkom ogljika. Sesalni ventili za spuščanje hladne eksplozivne mešanice v valj so iz jekel z 0,45 % C, 9 % Cr in 3 % Si.

Bolj toplotno obremenjeni ventili, ki odpirajo pot vročemu dimu, so iz jekel z 0,4 % C, 18 % Cr, 8 % Ni, 2,5 % Si, 1,3 % Mn, 1,1 % W. Delež silicija v teh jeklih je videti majhen, toda to pomeni samo, da že malo tega elementa veliko zaleže v obrambi pred odgorevanjem ventila.

Zavoljo tega talenta in pa, ker podpira obrabno obstojnost, je silicij tudi stalen član ekipe v

nekaterih utopnih jeklih in v orodnih jeklih za udarna orodja nasploh. Primer utopnega jekla: 0,4 % C, 1 % Si, 5 % Cr, 1,3 % Mo, 0,4 % V. Ali jeklo z 0,3 % C, 1 % Si, 1 % Cr, 4 % W, 0,2 % V. Orodja iz takih jekel uporabljajo pri ulivanju ali stiskanju različnih kovin. Druga vrsta jekla pride v poštev, kadar orodje hladi-mo z vodo.

Orodja za pnevmatične stroje in vse vrste škarij za hladno in vroče striženje izdelujemo iz jekla sestave 0,45 % C, 1 % Si, 1 % Cr, 2 % W, 0,2 % V.

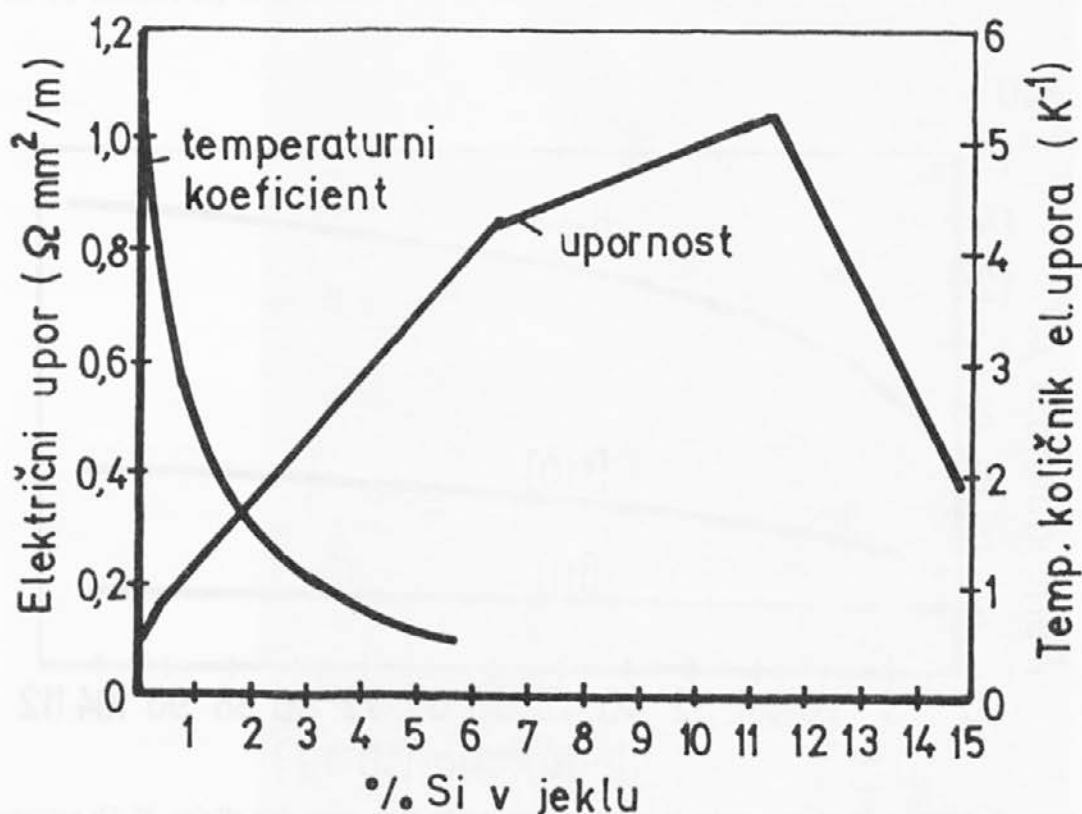
Kot vemo, silicij podpira tvorbo prostega ogljika oz. grafita. V ZDA imajo grafitna orodna jekla, katera prav lahko mehansko obdelujejo: 1,5 % C, 1 % Mn, 1 % Si. Uporabljajo jih za izdelavo trnov, gladilnih matric in matric za hladno krčenje, matric za globoki vlek aluminija.

Grafit olajšuje struženje orodij, ker prelamlja ostružke.

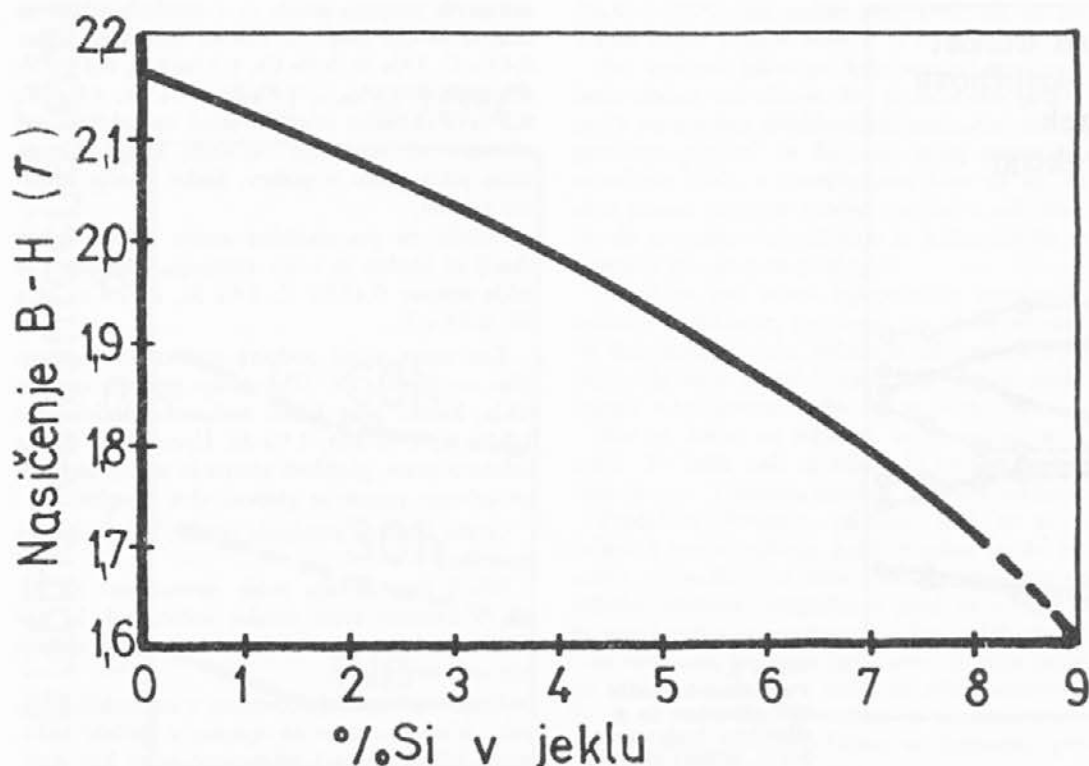
Silicij ima zavoljo svoje navezanosti na kisik, s katerim tvori vendar večino tal, ki nas nosijo, stalno vlogo v zboru korozijsko obstojnih nerjavnih jekel.

Jeklo z 12 % Si je obstojno v organskih kislinah, delno primerno za opremo v živilski industriji. Silicijev oksid se namreč tvori kot gost, trdo oprjet plašč na površini jeklenega izdelka. Če je v jeklu 15 do 20 % Si, je obstojen proti vroči solitni kislini. Ker je silicij veliko dostopnejši in cenejši kot krom, bi na prvi pogled lahko zamenjali krom v nerjavnih jeklih. Žal so zlitine z več kot 10 % (ali celo več kot 5 %) povsem neprimerne za hladno oblikovanje. Obliko izdelkom moremo tedaj dati le z litjem, površino moremo zglatiti le z dragim brušenjem.

Ker v takih jeklih ni uporabnih sprememb strukture, ne moremo zmanjšati zrna. Ker se ob navzočnosti ogljika vestno pojavi tudi grafit in ker se izločajo iz raztopine železa in silicija pri tako visoki vsebnosti silicija še silicidi (krhke spojine Fe in Si), so nerjavne silicijeve zlitine krhke ko steklo. Z drugo besedo: že majhne toplotne napetosti med ohlajanjem po litju povzročijo kar razpad izdelka, če je le-ta zapletenih oblik.

Slika 6. Vpliv silicija na specifično električno upornost jekla in temperaturno odvisnost te upornosti

Slika 7. Silicij zmanjšuje možno magnetno nasičenje. Tudi močno magnetno polje ne more namagnetiti silicijevega jekla

To pomeni, da končnih oblik ne moremo zmerom dobiti z ulivanjem. Mehansko obdelovati pa takih kovin tudi ne moremo.

Uporabnost silicijevih korozijsko obstojnih jekel je s tem močno zožena.

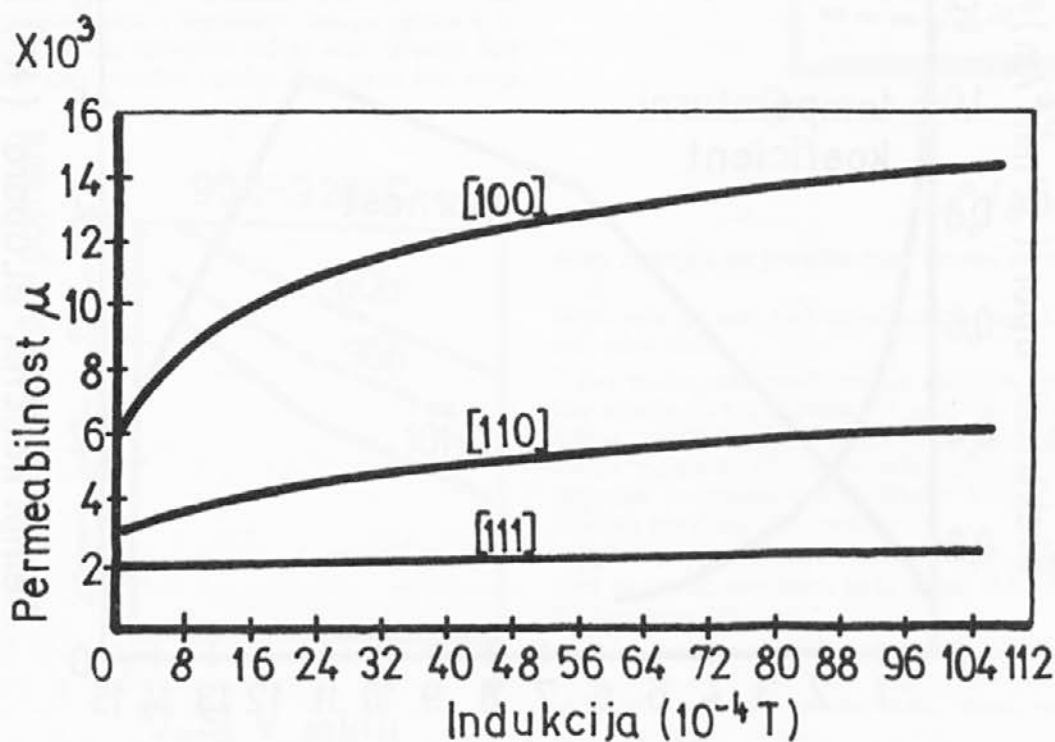
Veliko več ugleda kot pri živilcih ima silicij v elektro panogi: v pločevini za izdelavo transformatorskih magnetnih jeder je nepogrešljiv.

Zakaj? Močno zmanjšuje koercitivno silo (preprosto: magnetno moč) jekla in s tem tudi izgubo energije med premagnetjenjem. Transformator ne potrebuje obstojnega, temveč čim bolj neobstojelega magnet!

Silicij zmanjšuje električno prevodnost (sl. 6), povečuje permeabilnost, zmanjšuje wattne izgube v jeklu, zmanjšuje izgube, ki jih povzročajo vrtilni tokovi, nasičenje (sl. 7).

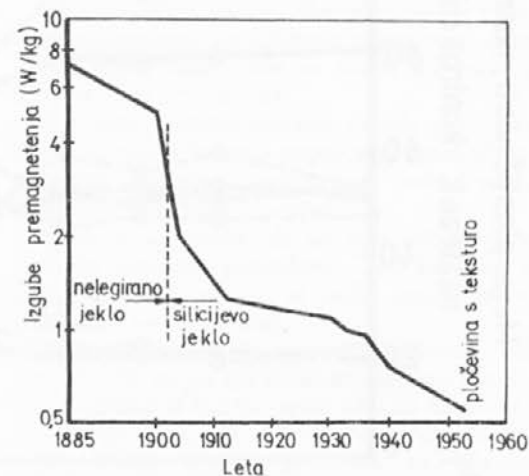
Ker omogoča ustvariti velika zrna, je za spreminjajoča se magnetna polja dodatno privilegiran. Meje zrn so namreč, tako kot vsakršna nečistost v jeklu, ovira za magnetno polje in za njegovo spreminjanje. Kdor gleda športni tek čez ovire, dobro ve, da jemlje veliko več energije kot sam sprint. Tako tudi magnetno polje za pravi veliko več energije pri premagnetjenju jekla, v katerem so nečistosti (ogljik, kisik, dušik, krom, baker, mangan) ali na gosto posejane meje zrn, kot pri delu s čistim magnetnim jedrom, ki je poleg tega iz velikih zrn.

Dinamska in transformatorska pločevina vsebuje iz povedanih in drugih vzrokov 2,7 do 4% Si. Seveda je več vrst te pločevine označene z wattnimi izgubami, npr. 1,45 W/kg. Koercitivna sila je od 52 do 17 A/m (za vsebnost 2,7 do

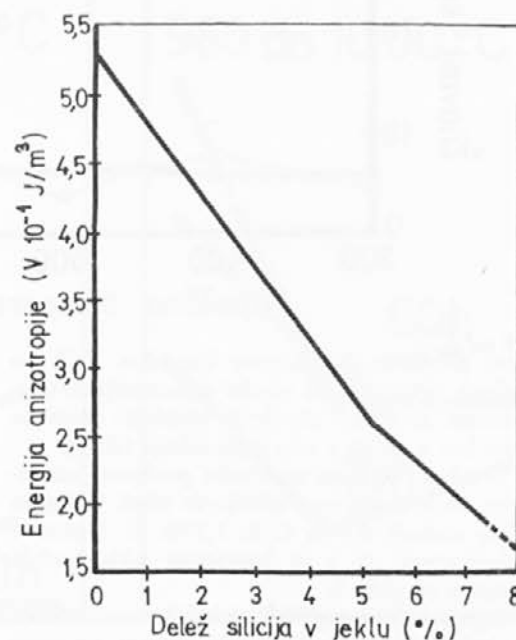

Slika 8. Permeabilnost monokristala zlitine železa s 4% Si za magnetne silnice, ki jih ustvarjamo z indukcijo. Smer (100) pomeni vzporednost k robu kocke osnovne celice, (110) ploskovno diagonalo, (111) prostorsko diagonalo osnovnih celic v jeklenem zrnju

4% Si). Ni pa ta sila v vseh smereh strukture enaka. Ugotovili so, da je najmanjša v smeri stranice kocke, ki jo tvorijo železovi atomi (sl. 8). Približati zunanji smeri izdelka usmeritev osnovnih strukturnih delov pa je možno z zaporednim križnim valjanjem, posebnim žarjenjem po valjanju itd. Slika 9 kaže zmago slavje znanosti nad izgubami v toku časa.

Slika 9. Izgube zadelj premagnetiziranja transformatorske pločevine. Vidno izboljšanje jekla vsaj do 1960. leta

Slika 10. Izgube z magnetizacijo v smereh, ki niso vzporedne robu osnovne kocke železovega kristala, se za pol zmanjšajo, če vzamemo namesto jekla z malo silicija tako s 4% Si

Energijo za nagnjenje v katerikoli smeri namesto v najugodnejši imenujemo energija anizotropije. Le-ta je skoraj natanko obratno sorazmerna vsebnosti silicija v jeklu (sl. 10).

Iz številnosti podatkov o elektro-magnetnih lastnostih silicijevih jekel vidimo, da je bil silicij med najpotrebnejšimi kemijskimi elementi v elektrotehniki že pred odkritjem tranzistorjev ter njihovih pogankov v silicijevi dolini.

Viri:

- (1) Nečemar B. Železarski zbornik 6 (1972) 2 s. 85—92.
- (2) Fiedler J. P. JISI 205 (1967) 2 s. 158 do 160.
- (3) La Metallurgia Italiana 59 (1967) 2 s. 119—122.
- (4) Vodopivec F., B. Ralić, Železarski zbornik 8 (1974) 3 s. 165—170.
- (5) Rao K., N. Koo. Metal Progress 1979 Sept. s. 56—72.

Tone Sušnik

Življenjska pot dr. Franca Sušnika

(2. nadaljevanje)

Uvodna beseda. To poglavje obsega domalega šest desetletij. Razdelili ga bomo na tri večja podpoglavja, omejena s strogi zgodovinskimi zarezi:

1. Doba od leta 1922 do pomladi 1941
2. Doba okupacije (1941—1945)
3. Obdobje po osvoboditvi (1945—1980)

Dodatek: najpomembnejša odlikovanja in nagrade; nekaj pisem uglednih prijateljev.

1. DOBA OD LETA 1922 DO POMLADI 1941

Poglavje obsega čas od prvega profesorskega službenega mesta v Murski Soboti leta 1922, do mobilizacije 1. aprila 1941. To je obdobje velike strokovne ustvarjalnosti, doba, ko je odličen pedagog ostal v dragem spominu premnogege nekdanjega dijaka, zlasti, ko so v zrelih letih znali ceniti širino in globino svojega profesorja. To je bila doba literarnega ustvarjanja, kritik in sijajnih govorov.

a) Obdobje »prekmurskih profilov« (1922—1924)

V Murski Soboti je nastopil službo kot »absolvent modroslovja« v Zagrebu. Višji šolski svet v Ljubljani mu je izdal dekret 14. septembra 1922 in pravi:

»Gospodu Franu Sušniku, abs. modroslovcu v Prevaljah h/št. 96. Višji šolski svet vas prideljuje za šolsko leto 1922/23 državni realni gimnaziji v Murski Soboti kot namestnega učitelja za slovenščino in nemščino. V smislu naredbe avstrijskega ministrstva za uk in bogočastje z dne 1. novembra 1893 števil. 24871 Vas začasno uvede v šolsko službo začasni voditelj realne gimnazije g. prof. Rudolf Pregelj, strokovnega voditelja pa Vam višji šolski svet določi pozneje.

Službo nastopite takoj, službeno obvezo položite v roke g. začasnega voditelja.

Ko boste nastopili službo, Vam višji šolski svet nakaže prejemke...«

Službo je nastopil 14. septembra 1922. To je bil začetek slovenskega srednjega šolstva v Prekmurju.

Dr. Sušnik je te spomine na soboško službovanje opisal za zbornik ob 50-letnici te gimnazije (1970):

Do malega petdeset let bo — dve leti manj —, ko sem prišel, zelen začetnik, s študentovskim kovčkom v Soboto.

S Prevalj je bilo to tedaj potovanje za cel dan: z vlakom mimo Maribora do Čakovca in na Lendavo, in od Lendave z avtobusom do Sobote — vstopi, prestopi! vstopi, prestopi! vstopi, prestopi! Na pot sem šel zgodaj; ko pa sem pripotoval, se je sonce že nagnilo na mojo koroško stran.

Pozneje, ko sem hodil na počitnice domov, sem ubiral krajšo in cenejšo pot: peš od Sobote mimo Tišine do Petanjec, z brodom čez Muro (vedno me je bilo malo strah) in v Radencih na železnico, od Radenec z vlakom tranzitno skozi Avstrijo na Špilje in v Maribor.

To so bile tedaj poti v Prekmurje.

Meni je ljubše zvenela »Slovenska krajina«.

»Ve pa ste prišli vi prek Mure k nam!«

Če bi bila Sobota in Lotmerk sama, bi se lahko dajala, kdo je komu Prekmurec.

Prihajal sem iz ponižne koroščine, vaje spoštljivosti pred tujo in domačo gospodo.

Prišel sem s plebiscitnimi spomini, tudi takimi na kakega prišleka: »Mamica, bote dali glas za Jugoslavijo, bote cukra dobili,

mamica, čujete: kilo cukra za vaše zvesto slovenje srce...«

Ampak tu sem bil sam prišlek, misijonar brez cukra, med gospode namenjen.

»Reva slovenska!« sem bral madžarsko-nemški gospodi pod vekami. Ko bi bil spodoben gospod profesor, bi se bil vendar v kočiji pripeljal.

Končno je bila tako prepričana tudi dekla mojega prvega stanodajavca, ki je bil advokat.

Pozneje sem se preselil v kmečki dom na robu mesta, drobna so bila okenca, na dvorišču so gagale gosi, prti na postelji so dišali od čistosti in beline, tursko perje je bilo vsak večer rahlo ko kipnjeno testo. »Gospod« so mi rekli, ampak niso mislili gospoda z one strani prepada. O Martinjem

Proti soncu

so mi dali pitano gos, da sem jo nesel domov; bila je prva in zadnja gos, ki sta jo moj oče in mati kdaj jedla.

Rudolf Pregelj je bil moj prvi (začasni) ravnatelj, potem dr. Lokar in Vagaja za njim.

Štiriindvajsetega leta je bilo, ko smo šli na maturantski izlet, seveda »malih« maturantov.

Poprej smo priredili akademijo v kino dvorani, trajala je kar vse dopoldne, blestela je deklamacija Gregorčičeve Soči, Gogoljevega Revizorja pa so ti — recimo po današnji terminologiji: ti osemletkarji tako igrali, da boljšega nikoli nisem videl (ker nisem nobenega imel tako rad).

Potem pa smo šli z dobičkom svet odkrivat.

To je bilo dolgo in veliko potovanje z vlakom cel teden: v Varaždin; — v Zagreb; — v Baker (Reka je bila v Italiji!); — pa v Ljubljano v naročje slovesnega sprejema pri Jeranu v Akademskem kolegiju; — v Kranju je bilo skoraj tako kakor z ameriškimi vesoljci: peljali smo se samo mimo, toda vlak je moral toliko počakati, da so »narodne žene« razdale vse nageljne, vsa jedila, vse sladkarije, vse steklenice; peron je bil poln: živeli naši Prekmurci! Živeli! — Potem v Bohinj, v hotel Zlatorog, k Savici; — pa Bled drugi dan, sprejem pri

kralju; adjutant Pogačnik je svetoval: veličanstvo utegne vprašati, kam je kateri usmerjen; naj kak fant reče, da v vojno akademijo!... Ampak potem je fant za fantom »veličanstvu« odgovarjal: v vojno akademijo! v vojno akademijo!... dokler ni, hvala bogu, vendar prišel eden, ki je z »bogoslavljem« napravil konec vojnih akademij. »I takvih treba,« je dejal kralj, adjutanti pa so nas povabili k obloženi mizi v parku.

Rad sem imel te svoje prve dijake: iz Kroga in Bogojine, iz Sobote in Bodonec, iz Beltincev in Lipovca...

Ko mi zdajle pozvanjajo ta imena, mi hodi spomin med topoli po Ravenskem; te ravnine, to gričevje goričko, to grozljivo tiho šepetanje Mure — bilo je zame, vajenega tesnobe gor, kakor za velika spočetja razklenjeno srce.

Išče in srečuje mi nocoj spomin obraze mojih soboških let, od Ljubljane gor do Dobrovnika.

Romaš, Vilko, tudi ti že po spomine?

Nekdanji dijaki pa se ga takole spominjajo:

»Med prvimi profesorji je prišel na mlado soboško gimnazijo septembra 1922 mlad, črnolas fant, ki si je s svojim prikupnim nastopom in svežim načinom poučevanja slovenščine in nemščine pridobil mlade du-

še, da še danes čutijo njegovo vzgojiteljsko srce.« (B. M.: Naš profesor, Stopinje 79/1981.)

»Bil je zelo mlad, eleganten in vitek, v temni obleki, s temno kravato in v snežno beli srajci... Nemščino nas je učil na soboški gimnaziji. Spominjam se, kako vneto smo se učili nemške glagole, da smo zadovoljevali našega strogega profesorja. Njegova strogost mi je pripomogla, da sem na svojem prvem kaplanskem mestu... ne samo verouk učil v nemščini, ampak se kmalu opogumil in tudi pridigal v nemščini.« (Ivan Camplin: Spomini na prof. Franca Sušnika, Stopinje 1981, str. 206.)

Pravzaprav že prvi mesec službovanja je izpričal dve pedagoški značilnosti: bil je zahteven in strog, pa vendar čuteč. Duhovnik in pisatelj se spominja svojega sprejemnega izpita za (nižjo) gimnazijo. Tudi iz slovenščine je delal izpit, pa o slovniških pravilih ni imel pojma. »Profesor je dolgo molčal. Mislim, da je tudi on delal takrat težek izpit, čemu naj da prednost, ali predpisom, po katerih bi moral jaz pri izpitu pasti, ali svojemu srcu, ki mu je reklo, da je treba včasih tudi skozi prste pogledati.

— Ne znate slovnice skoraj nič, toda poskusite lahko. Če bo šlo, dobro, če pa ne bo šlo, boste šli nazaj na pašnike in med gozdové. Tudi tam je lepo. — Vstal je, se nasmehnil...« (L. Kozar, Izpit, Stopinje 1979, str. 73—75.)

Od dijakov soboške gimnazije mu je posebno prirasel zdaj znani slovenski etnograf dr. Vilko Novak. O prijateljskih odnosih pričajo mnoga pisma, naj citiram eno poslednjih, za 80-letnico dr. Sušnika:

Dragi,

Ker Ti ne morem roké podati in ustno vščiti, Ti enako prirčno oba z ženo želiva vse dobro! Tako lepo kot Kozar ne znam pisati (bral boš v Stopinjah), zato Ti pošiljam tale spomin, ki sem ga dal narediti po bleđi Nežimovi fotografiji.

Prirčno Te oba pozdravljava

Tvoj Vilko

13. 11. 1978

Lep spomin na Mursko Soboto je ostal na pet let mlajšo lepotico Ano Berger, hčer bogatega žida v Murski Soboti. Še 4. januarja 1980 je poslala novoletne pozdrave iz Pariza, kjer je živela.

Dr. Sušnik se je oddolžil toplini in lepoti Prekmurja, prekmurkim ljudem z drobnimi črticami, povezanimi v Prekmurske profile, ki so izhajali v Slovincu leta 1924, v posebni knjižici pa so izšli leta 1929.

b) Beograjski intermezzo (š. l. 1924/25)

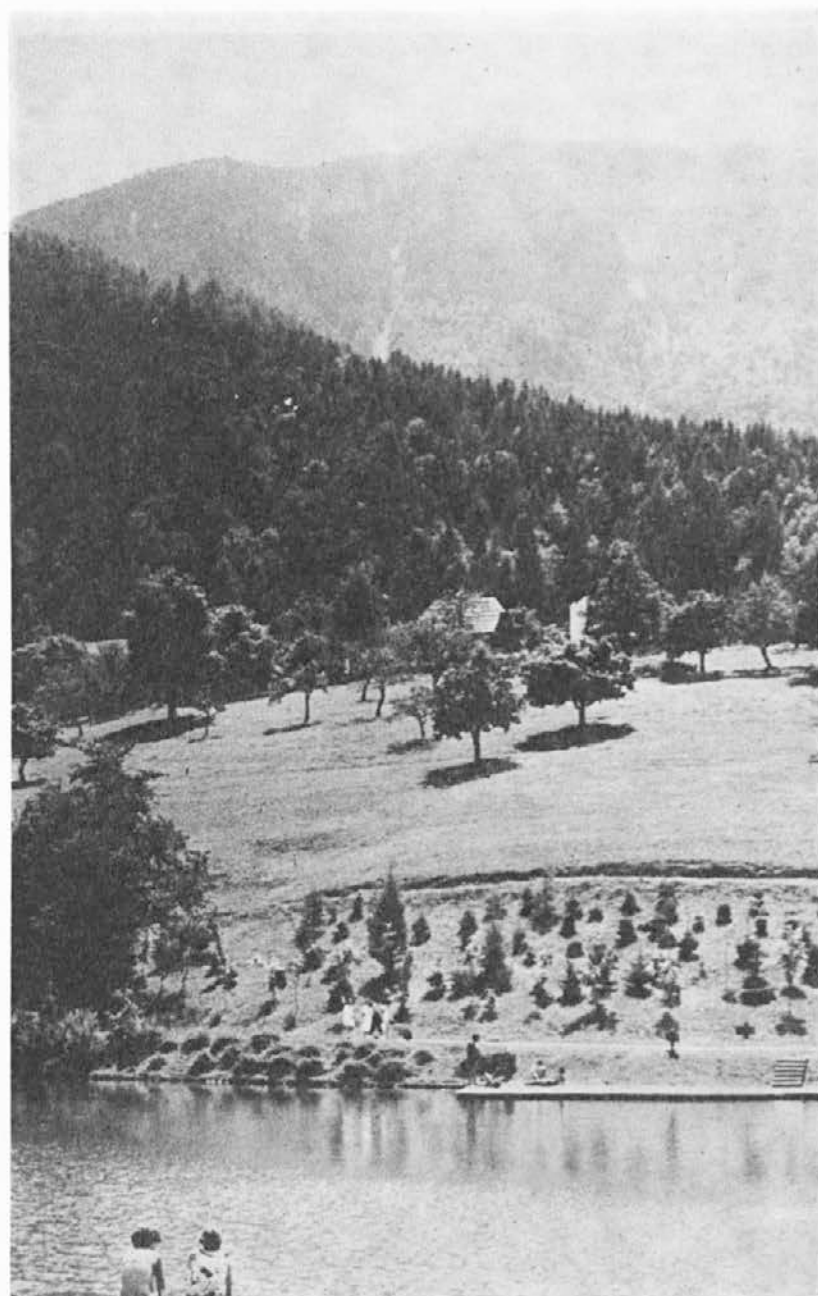
»Ministarstvo Prosvete Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.

oddeljenje za srednju nastavu S. N. br. 26.225 4. novembra 1924. god. Beograd.

Uverenje

Na osnovi čl. 71. Zakona o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskoga, doneta je odluka S. N. br. 26.224 od 24. oktobra ove godine da se g. dr. Franc Sušnik, suplent gimnazije u Murskoj Soboti premesti za suplenta realke u Beogradu po službenoj potrebi...«

Vendar pa je bil v Murski Soboti razrešen šele 6. januarja 1925, v Beogradu je

Zadaj pa Uršlja

nastopil šele 11. januarja 1925. V Beogradu se je povezal z družino dr. Janka Šumana, bil je predsednik Uprave za zaščito industrijske lastnine v Beogradu, mednarodni strokovnjak. Po očetu, znanemu jezikoslovcu in zavednemu narodnemu delavcu iz Slov. goric, žena je bila ugledna dama z Dunaja, bil svak dr. Ivanu Šušteršiču (znan slovenski politik). Pri Šumanovih je služila sestra dr. Sušnika, Trezka. Ko se je leta 1926 ubil sin Pavle na Mrzli gori v Logarski dolini (bil je študent medicine), je dr. Sušnik napisal nekrolog za Slovenca (26. 8. 1926), naslednje leto (1927) se ga je ponovno spomnil s podlistkom »Šumanov križ«, v Slovenskem gospodarju se je še posebej oddolžil dragim gostiteljem iz Beograda s člankom »Družina Šumanova« (Sl. g. 1927).

Verjetno je zahajal v beograjske literarne kroge, bilo pa je le kratko obdobje. V Slovencu je objavil podlistek Po Beogradu (S, 1925).

c) Mariborsko obdobje (1925—1941)

Jeseni 1925 se je začela službena pot v Mariboru. To poletje so se že pletle vezi s Tončko Plešivčnikom. Vsekakor ga je tudi to vleklo bliže Koroški.

Ta doba je bila silno plodovita v njegovem življenju in je nov mejnik. To obdobje bomo skušali osvetliti po tematskih krogih dejavnosti. S pismi in spomini bomo osvetljevali njegovo pedagoško delo, sledila bo literarna bera, posebej se bomo ustavili pri govorništvu, zvestoba Koroški je stalna spremljevalka življenja in dela dr. Sušnika.

Za uvod si predočimo najprej suhoparne biografske podatke:

- 10. 9. 1925 je bil postavljen za suplenta na klasični gimnaziji
- 14. 1. 1926 je postal suplent na realki
- 20. 4. 1926 je šel na učiteljske in tu ostal do 15. 12. 1928
- 16. 12. 1928 je nastopil profesorsko mesto na klasični gimnaziji
- 1. 4. 1939 je postal ravnatelj nepopolne realne gimnazije
- 1. 5. 1940 je postal ravnatelj učiteljskega z vladnico
- 1. 4. 1941 je bil mobiliziran, družina pa se je umaknila na Prevalje.

Ustvaril si je dom.

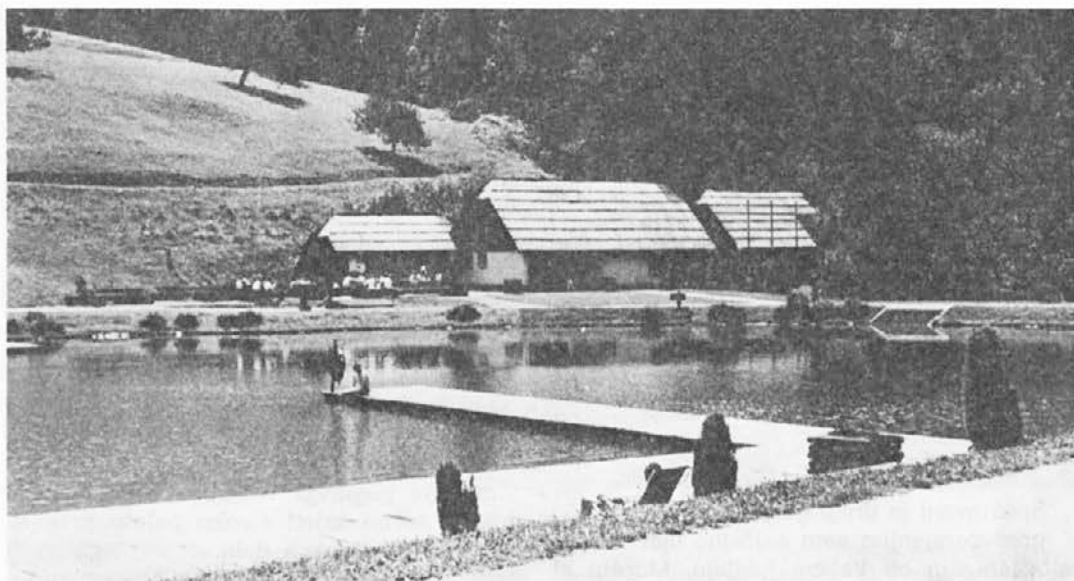
Ko je končal študije in doktoriral, si je zaželel doma. Našel si je deklo domačega kraja, po domači zemlji dišečo, iz znane Plešivčnikove družine.

Devetega avgusta 1926 sta se poročila dr. Franc Sušnik, profesor, in Antonija Plešivčnik, gospodinja.

Rod Antonije (Tončke) Sušnik:

Rodila se je 7. januarja 1905 na Lešah, pri Jaserju, bila je četrti otrok Jožefa Plešivčnika in Marije Plešivčnik, rojene Piko.

Oče se je rodil 8. 2. 1873 na Lešah 12, pri Motniku; njegov oče, Marko Plešivčnik, se je na Leše, k Motniku priženil leta 1868, plešivški sin iz Plešivca za Uršljo goro, Zarazborja. Predniki so gradili cerkev na Gori (1578), po nji je dobila ime Uršlja gora. Škof Tomaž Hren se je pri njih ustavil, ko je vodil gradnjo cerkve in jo blagoslovil leta 1601. Markov brat, Martin je bil zadnji Plešivčnik, tisti, ki je najbolj razširil posestvo, pa ga nesrečno prodal. Iz zakona

Mirno jezero

Marka Plešivčnika in Elizabete Podlesnik, pd. Ladra, vdove pd. Motnika, sta sinova Jožef in Marko Plešivčnik. Sin Marko se je priženil k Šercerju v Šmihelu nad Pliberkom.

Jožef Plešivčnik je podedoval po očetu le Motnikovo bajto, ker je oče prej prodal posestvo. Jožef je vozaril in igral na harmoniko, kupil Jaserjevo na Lešah, prodal, kupil Dobje (Dobji dvor) v Dobji vasi. Trgoval je z lesom, imel žago in mlin, nakupil še nekaj posestev (1899—1939). Leta 1899 se je poročil s Marijo Piko, hčerjo organista Janeza Pika in Jožefe Kordež iz Tople pod Peco. Pikovi so stara organistovska družina (in pevska) iz Zarazborja. Janez Piko je bil organist na Prevaljah. Marija (Marička) se je rodila 30. 1. 1876 v Črni.

Tončka je naredila obvezno osnovno šolo (dvojezično na Fari) in enoletno gospodinjsko pri šolskih sestrah v Mariboru. Učila se je tudi — po lastni želji — klavir.

Po poroki sta se zakonca naselila v Mariboru, v Smetanovi 30/I, zadnje leto pred vojno pa na učiteljskeu.

V zakonu sta imela do leta 1941 tri sinove:

- J a n k o, Franc 13. maja 1927 v Mariboru
- F r a n c, Gregor, Josip 28. decembra 1930 na Prevaljah
- A n t o n, Josip, Marjan 30. decembra 1932 na Prevaljah

Trije otroci so pa ob porodu umrli.

Ob smrti svojih staršev (oba † 1931!) je Tončka dobila (dedovala) Blatnikovo hišo, takrat Farna vas 95, danes Na Produ 33, (dedna pogodba 3. 10. 1932), po naročilu staršev so jo leta 1932 obnovili, adaptirali. Tako se je dr. Sušniku uresničila davna želja za sebe in svoje starše. Prevalje, prevaljski dom je pomenil korenino in zvestobo rodu, Maribor je bil le kraj službovanja.

Antonija-Tončka

Kratka oznaka. Ko sta se poročila, je bila mikavno — ne lepotica — zdravo dekletce, vedre narave — in taka je ostala do smrti. Vedrina in blagost sta bili neprecenljivi lastnosti ob izredni vdanosti in marljivosti. Posebno so se izkazale njene gospodinjske in gospodarske lastnosti v kriznih vojnih časih, pa tudi v letih po vojni (od 1945 dalje). Utrujena je omahnila še ne 70 let stara leta 1974. Na grobu ji upravičeno piše: ŽIVLJENJE — VENEC ŽRTVOVANJA.

Pedagog

Ne posedujemo vira, ki bi nam označil, dokumentiral pedagoško delo dr. Sušnika. Razpolagamo pa z goro pisem ob raznih obletnicah nekdanjih dijakov svojemu profesorju. To so v bistvu prečiščene sodbe, potrjene v letih življenjskih doživetij, ko s širše razdalje znaš vrednotiti vrednosti svojega profesorja. Ta sodba je pravična sodba o kvaliteti profesorja. Ponavljam sodbe soboških dijakov: strog, zahteven, strokovno in pedagoško vzoren profesor.

Tudi za najmlajše je poskrbljeno

Naj ilustrirajo štiri pisma o ceni profesorja dr. Sušnika.

1. ŠTEFKA DROLČEVA — gledališka igralka
Ljubljana, marec 64

Moj spoštovani, dragi profesor, najraje bi Vas poljubila — Vaše pismo me je osrečilo in pretreslo. Toliko da nisem zajokala.

Spomin na Vas je živel v meni vsa ta leta, zahvaljujem se Vam za ure radosti v šolskih klopeh, Vaš dolžnik sem za ure prvih spoznavanj z vsem, kar je lepo na tem svetu.

Vaša
Štefka Drolčeva
15. 11. 68

2. RAFKO VODEB — pesnik, duhovnik

Spoštovani in dragi gospod profesor, predvčerajšnjim sem slučajno ujel vest o slovesnostih ob Vašem jubileju. Morete si predstavljati, kako sem poskočil. Saj dobro veste — drugi so Vam to že večkrat in bolje povedali —, kaj ste nam bili kot učitelj in še posebej kot človek. Z leti pa se naučimo te vrednote še jasneje presojeti in ceniti.

Od tod hvaležnost in vdanost (naj beseda zazveni v prvotni moči), ki sta vedno živi in ki naj ob tej priložnosti dobita tudi zunanji izraz.

Kaj pa lanska obljava? Sedaj imam svoj dom in Vam bom mogel vsaj skromno povrniti lansko gostoljubje.

Iskren pozdrav in vse dobro!
Rafko Vodeb

3. SAŠA SEDLAR, ing. arh., Lj., urbanist

Spoštovani gospod profesor, Nikoli nisem imel prave priložnosti, da bi Vas obiskal, pa tudi Vi niste utegnili prihajati na naše obletnice mature (klas. gimn. Maribor, letnik 1932).

Vedno se bom spominjal Vaših impresivnih predavanj in Vašega širokega znanja, ki nam je med študijem toliko pomenilo.

Ob jubileju Vam želim še mnogo delovne energije in ustrezno dozo fizične kondicije, ki naj Vas varno pripelje do starih let.

Vaš dijak
Saša Sedlar

16. 11. 68.

4. EMIL SMASEK, dramski režiser, dramaturg
Ljubljana, 13. 11. 1978.

Spoštovani moj profesor, mnogokrat se spominjam časov, ko mi je bilo dano sprejemati iz Vaših ust ne le znanje ampak tudi resnično modrost. Čeprav te

daj nisem vsega v polni meri razumel, je bil vpliv Vaše osebnosti tako močan, da me je oblikoval za vse življenje. To, kar sem postal, je v največji meri Vaša zasluga. In za to bi se Vam rad zahvalil. Vaša osemdesetletnica je prilika, da Vam izrečem zahvalo. Visoko cenim Vaše delo, ki je eden kamnov v zgradbi slovenske kulture in temeljni kamen tako lepo se razvijajočega in uspešnega izobraževanja v naši Koroški. Čestitam Vam ob življenjskem jubileju in Vam želim še mnogo let uspešnega, zadovoljnega in zdravega življenja.

Vaš
Emil Smasek

Literarno ustvarjanje

Naslov poglavja v bistvu ne ustreza, v bistvu bomo zajeli široko paleto prosvetnega in literarnega dela.

— Nekaj let je bil Slovenčev (Slovenec je bil dnevnik) kritik gledaliških predstav (1926—1928). To so bile miniaturne študije dramskih del in gledaliških predstav, koncepti za kasnejše veliko delo — Pregled svetovne literature.

— Iskan je bil kot predavatelj. Znana predavanja so npr.: O Goetheju, O narodni zavesti; Zanimivo, da je bil glavni govornik na evharističnem kongresu; v govoru je razgrnil svoje poglede, izhodišča na slovensko kulturo in slovenstvo.

— Objavil je vrsto leposlovnih podlistkov (Božična pravljica — S. g. 1925; Mati — S. 1926; Pismo slovenskemu dekletu, ps. Jože Ivartnik, Naš dom 1926; Razžaljena nam duša, S. 1930). Znani so Prekmurški profili, spomini na Prekmurje in prekmurske ljudi. V liričnem, rahlo otožnem tonu so črtice o Koroški. V nekakšnem razširjenem anekdotskem stilu so napisane domačijske Šenturšeljce v Kmečki ženi. Posebno mesto ima Prevaljska legenda (Slovenec 1933, št. 43-52). Izoblikoval si je že tipičen lirsko, poetično ubran, morda celo nekoliko svetopisemski stil. Vsebinsko pa se mi zdi, da je v nekem smislu rahel obračun s klerikalizmom, ki ga je predstavljal dekan na Prevaljah Riepl. Zanimivo, da se je s tem problemom, z osebno prizadetostjo ukvarjal kasneje; v rokopisu je ostala Tožba gospodu — Pisma delavca Jožeta Ivartnika.

(tipičen odlomek iz Tožbe...):

»Nekoč ste pridigovali o usmiljenem Samarijanu. Prelepa je zgodba in tako preprosta je in živa na vse večne čase. Bil je človek, kakor nas je polno, obležal je od

bridkih ran sredi ceste in prahu. Tako sem obležal jaz v grešnem blatu; tako mi je obležal brat in oče, revež in berač... Mimo prihajajo pravičniki v lepih oblekah — da, mimo je prišel tudi duhovnik. Zakaj ste zvilili prelepo Jezusovo besedo in modrovali: Glejte, dragi verniki, taki so bili judovski duhovniki!... pa sem Vas z muko poslušal do kraja in venomer mrmral: Hinavec! Hinavec! Hinavec!...«) Mislim, da je vsaj nekaj tega duha tudi Prevaljska legenda!

V tipičnem, lakoničnem (sušnikovskem!) stilu je napisal drobno, a zadosti informativno bogato knjižico *Jugoslovska književnost* (Mb. Prosvetna zveza 1930, doživela še dva ponatisa).

Aktivno je bilo njegovo delo pri Prosvetni zvezi, bil je odbornik in svoje delo je posvetil izobraževanju ljudstva (tu so korenine »ravenskega delovanja« po vojni 1945!). Vzorno je vodil in razvijal knjižnico Prosvetne zveze. Bil je urednik ali vsaj sodelavec številnih glasil, namenjenih preprostemu bralcu, ne da bi zdrknil na naivnost: Naš dom (pisal Kolede), Kmečka žena, GASILEC.

Njegovo najpomembnejše delo pa je bil *Pregled svetovne literature* (Mb., 1936). Sprejem knjige je bil enkrat. V Slovincu je kritik Tine Debeljak zapisal:

Kulturni obzornik

Dr. Fr. Sušnik:

Pregled svetovne literature

Slovinci še nismo imeli priročnika iz književnih zgodovín, ki bi na kratko označeval pomembnejše svetovne pisatelje in njih dela ter jih skušal kronološko spraviti v neko medsebojno zvezo. Posebno našemu dijaštvu bi bila taka knjiga od sile koristen repetitorij, še bolj pa uvod v svetovno književnost, v kolikor jo mora poznati vsak izobraženec. Po primeru naših zgodovinskih pomožnih učnih knjig, — repetitorjev —, je prof. dr. Fr. Sušnik sestavil podoben, bolj statičen kakor dinamičen pregled najvažnejših imen in dogodkov v književnem svetu ter jih za veliko noč poslal na književni trg.

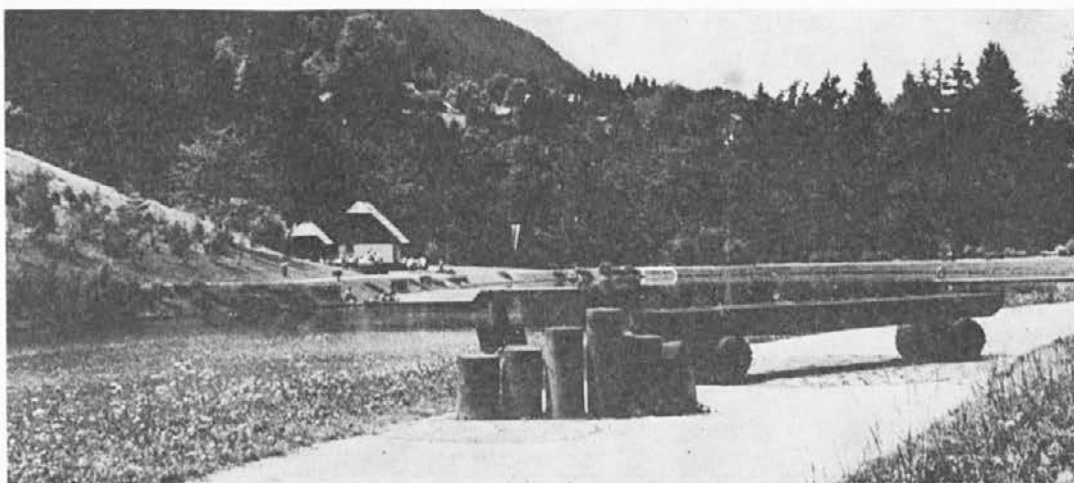
Težave pri takih pregledih so, kako naj se snov pregledno razdeli. Sušnik je snov podelil v osnovne starejše književnosti (Orient) ter v antiko (Grki in Rimljani). Posebno poglavje je posvetil prehodni dobi in antiki v krščanstvo ter njega rast do poznega srednjega veka, do Danteja in renesanse. V tem času, ki je tako določen po dobi in značaju, so obseženi samo starejši narodi, od evropskih pa samo tisti, ki imajo staro kulturo. Mlajši narodi se pojavijo šele v času narodnih književnosti — renesanse. Zato je večina svetovnih književnosti razdeljenih na dva dela: na čas od renesanse do romantike, in od tam dalje kot »nova doba« do naših dni. V taka široka razdelka zajeta narodna svetovna književnost seveda ne more ponazoriti dosti več kot samo imena ter glavna dela, nikakor pa ne v dovoljni meri struj, ki so v tem času zajemale čas ter so jim z različno močjo služili duhovi različnih narodov obenem. Sušnik se je mogel tako omejiti le na glavni poudarek, često samo na omembe na dotičnem mestu, kjer stoji pisatelj v zgodovini književnosti svojega naroda in kjer naj — kogar seveda zanima — išče nadaljnjih podatkov o njem.

Zrcalo jezera

Razumljivo je, da tak statističen pregled ne more dati veliko več drugega kot da podčrta čas, v katerem je živel določeni pisatelj, ter mesto, ki mu ga je po moči in pomembnosti določila zgodovina. Zato čutimo tudi uvodne karakteristike posameznih dob (katerih vsaka obsega par stoletij!) samo bolj kot ornamentalni okvir, kot pa organsko povezanost in prepletenost z imeni, ki jim slede. Hočem reči, da bi te oznake morale biti širše in točnejše, morda raje bolj stvarne, kot pa poetične. Razumljivo je tudi, da je izpadlo eno ali drugo pomembno ime, ter da so zlasti poglavja iz slovenske (Dalmatin ni dovolj poudarjen!) in srbohrvatske književnosti preveč skeletično in prozorno obdelana. Ali pa to občutimo le zato, ker so nam najbližja? Verjetno pa je, da je le svetovna vrednostna perspektiva, s katere je gledal dr. Sušnik, narekovala prav tak relief ter bi ga le naš lokalni patriotizem želel gostejšega in izrazitejšega.

Prireditelj je sam v dovoljni meri čutil samo »punktiranje«, ne pa notranje dramatično povezovanje književnih dogodkov ter je knjigo spolnil z bibliografijo, ki je največja odlika in vrednost tega pregleda. Z navedbo nadaljnjih virov in prevodov svetovnih del na naš jezik je knjiga prestopila mejo ozkega pregleda ter postala prepotreben priročnik vsakega, ki ga zanima odmev svetovne književnosti v naši literaturi. Obenem pa je tudi potreben informator o književnih zgodovinah pri posameznih narodih. Tako vsebuje prav v teh opombah Sušnikov »Pregled« več, kot smo mislili, veliko znanstvenega materiala, katerega vrednost bo vedno rastle. Radi tega bo postala knjiga neobhoden spremljevalec vsakega slovenskega književnega delavca, zlasti še književnega zgodovinarja. To kljub temu, da bibliografija še daleč ni popolna. Popolna pa biti ne more, dokler bomo Slovenci tako slabo gojili bibliografijo kot jo. Tako je še danes, kljub književnim seminarjem, vsak posamezni delavec navezan na svojo lastno kartoteko. Zdaj, ko bomo dobili moderno urejeno knjižnico, naj bo prva naloga naših literarnih zgodovinarjev, da se uredi sistematično slovenski bibliografski material, brez katerega je vsako delo na domačem lit. zgodovinskem področju otežkočeno. Zato ne smemo zameriti dr. Sušniku, če naletimo na pogoste pomanjkljivosti, ki se jih sam zaveda (et. navodilo). Tako sem pri listanju pogršel Petričevega prevoda iz »Savitri« (sanskrt, Ml. 1924?), Klopčičeve kitajske lirike, Medvedovega Joba, Jegličevih Psalmov in Pavličeve knjige Sirah; Vilharjeve razprave o Orfeju, Omerzovega prevoda Kralja Ojdipa, Škerlovega Horaca, Kovačičeve monografije o Angleskem doktorju, Grivčevih novjših razprav o Sv. bratih (saj so citirane še novejšje knjige!), Župančičevega in Ušeničnikovega prevoda Divine commedie (odlomki), Murkove razprave o »Romanu o sedmih modrijanih«, prevoda Machiavelija, Funtkovega Pesmi o zvonu, prevodov Kochanowskega Trenov, Fredra Težkih rib, Orzeszkowe Kmetavzarja (Bevk), Tetmajerja Na skalnem Podhalu (Tiskarna sv. Cirila!), razprave o Wyspianskega Wesele (R. Molé); prevodov Erbenovih »Kytic« (Ml.), Wotkerovih in Březinovih pesmi itd.

Ko še ni bilo tako vroče

Večkrat je tudi pomanjkljivo citirano, n. pr. str. 87 samo »l. 1934«, str. 285 »Slov. 1935« (3. maja!), ali str. 237 (razprava o Kukučinu — kje?).

Toda to so samo malenkosti, ki gredo na račun že imenovane naše nezadostne bibliografije. Sušnikov »Pregled svetovne literature« bo kljub temu vršil svojo nalogo kot repetitorij svetovne književnosti ter kot uvod v nadaljnjo informativno kritično literaturo, obenem pa ob svetovnih zgledih takoj kaže k slovenskim prevodom. In to je njega stalna vrednota, kot je tudi še posebna vrednota kratka vsebina glavnih evropskih književnih del.

Knjiga sama pa ne pomeni samo uspeha založnice Tiskarne sv. Cirila v Mariboru, ki je tehnično težko izvedljivo delo lepo izdala, temveč tudi za Maribor sam, ki z izdajami takih znanstvenih priročnikov sega preko meja provincialnega značaja.

Zanimiva je tudi naslednja oznaka iz vsakdanjega življenja:

td.
(Slovenec, 1936)

Radlje, 3. jul. 1970.

Dragi gospod doktor in ravnatelj,
vesel sem Vaših prijaznih vrstic. Vidite, navajam Vaš čudovit pregled svetovne literature. Mi je tudi tukaj prišel prav, ker ga rad prebiram. Je več kot leksikon; bogat in privlačen.

Vaš hvaležni
Ivan Škafar

— dekan in pisec mnogotere razprave o prekmurski literaturi.

Po vojni je na prigovarjanje direktorja založbe Obzorja Jožeta Košarja začel pripravljati ponatis oziroma predelavo nove izdaje. Napisal je še nekaj novih poglavij, dodal pa ne in je tako ostalo delo torzo. Kdove zakaj dela ni dokončal. Gotovo da za zbrano delo ni bilo časa, prav gotovo je botrovalo spoznanje, da se je vednost o literaturah doslej malo znanih narodov silno povečala, vendar bolj pa je zoreto spoznanje, da je za tako delo potreben tim.

Po smrti se je Obzorje odločilo, da izda napisana poglavja. Menim pa, da ni izšla v ustrezni obliki, predvsem pa z uvodno besedo Košarja, ki je pa prav takrat umrl. Tako je to izostalo. Morda bi lahko delo izšlo kot nekako izbrano delo dr. Sušnika, kar bi bilo bolj smotrno.

Govornik

»Poeta nascitur, orator fit!« Torej, govorništvu se lahko naučiš. To do neke mere

drži, a govornik mora biti razgledan, pa je še dolga pot do uspešnega nastopa. Dr. Sušnik je dobro poznal pot in zakonitosti retorike, poznal je poetike od Aristotela dalje. Njegovi govori so bili do podrobnosti preštudirani: od ideje, gradnje, memoriranja do same retorične veščine o rasti in padcu glasu. In prav v tej temeljitosti, pripravljenosti je bil uspeh in čar njegovih govorniških nastopov. Izbrali so ga za najbolj prominentne proslave. Slavnostni govornik je bil npr. na Slomškovi proslavi. Slovenčev poročevalec je zapisal: »Slavnostna beseda dr. Fr. Sušnika je bila gotovo višek vse prireditve. Sloviti naš govornik je izvajal...«

Za primer retorične mojstrovine naj navedemo govor na Einspielerjevem večeru Jugoslovanske Matice v Mariboru.

Dr. Fr. Sušnik:

(Govor na Einspielerjevem večeru Jugoslovanske Matice v Mariboru)

Pravljice pravijo, da spijo v zemlji zakladi. Nihajo v zemlji in padajo in se dvigajo. Kadar se dvignejo v bajni noči, takrat zacvetijo goreče kresnice nad zemljo in vabijo izvoljenca. In če ga ni, in če vreden ni, zopet zdrkne zlato globlje v nedrija zemlji.

Tam za Celovcem smo svojo kraljevsko krono zakopali, da smo prišli brez nje pred svojega kralja Karadordeviča.

Ker Koroška ni poslednja med jugoslovenskimi hčerami.

Ko so se začele prve srbske vstaje in so se razbegli Karadorde in njegovi prijatelji mimo Maribora, je celovski kaplan Urban Jarnik našel zveze z njimi in se takrat — pred več ko sto leti — s srbskimi borci za svobodo sestajal v Celovcu.

Pred več ko sto leti, ko se je jedva svitala zarja srbske svobode, je takratni celovski kaplan Urban Jarnik od Zile kazal Karadordevim borcem naše meje.

Ni Koroška poslednja med jugoslovenskimi hčerami.

Ko so se ozkosrčneži v Ljubljani pravdali za črke in kazali program za ono veliko vignedno leto 1848., je od Zile župnik Matija Majar zaklical na zbor ne le Slovence, temveč tudi Srbe in Hrvate v kulturno in jezikovno edinstvo; zaklical na zbor ves ogromni slovanski svet; da se družijo v en jezik edinstvenega naroda slovanskega.

Eden največjih panslavistov, največji slovenski panslavist je bil koroški župnik Matija Majar.

1. maj na Ivarčkem

In ni Koroška poslednja med slovanskimi hčerami.

Kar so zmogli komaj najkulturnejši narodi, to je dala Koroška Slovencem. Mohorjeva družba je delila v svojih rodovitnih letih vsakemu desetemu Slovencu po pet in šest knjig letno. Tako je veliki škof Slomšek blagoslovil Koroško, da ni bila le mati, temveč še tudi krušni oče slovenske duše.

In ko so v šestdesetih letih slovenske Muze blodno iskale besedo, so se zatele na Koroško k Janežiču, tako da je bil Celovec desetletje središče slovenske književnosti.

Da, takrat je Rož še cvetel, takrat je Rož še veselo pel, ker še ni bilo žalostne pesmi gor čez jezero.

Tekmovala sta Št. Jakob in Sveče; Št. Jakob z Janežiči, Sveče z Einspielerji.

Tekmovala so Sveče z bodrim Št. Jakobom: Ko se je Št. Jakob ozaljšal z Miklovo Zalo, so se Sveče postavile ogromnim slovenskim taborom.

Od Primorja in iz Ljubljane, iz Srema, Hrvatske in Štajerja so navreli častiti gostje na veliko slavljanjsko slavje v Sveče, da počastijo zlatomašnika Andreja Einspielerja, da se poklonijo očetu koroških Slovencev.

Izmed stoterih je bil najlepši pozdrav velikega Jugoslovana Strossmajerja »svojemu slavnemu prijatelju Andreju«, pozdrav, ki je najsijajnejša zahvalnica koroškemu slovenskemu duhovniku.

To je bilo pred 39 leti, ko je sivel naš koroški Krek Andrej Einspieler, soustanovitelj Mohorjeve družbe, ustanovitelj »Mira«, organizator in pisatelj, ljubljani in pregnani, oče in kralj slovenskih koroških src.

Še en pozdrav je prišel takrat na Andrejevo zlato mašo. Pisal ga je Ivan Resman, drobno pisemce in pravi:

Dr. Toman mi je še dečku rekel tole: Fant, kadar slišiš ime Einspielerjevo, takrat se odkrij!

Ko so prišli pred 39 leti na zlato mašo Andrejevo slavjanski gosti, jih je v Celovcu pozdravil Gregor Einspieler:

Pozdravljam vas v Celovcu na slovenski zemlji.

Kakor zavrisk prebujene koroške duše je bil ta ponosni pozdrav, takrat, ko je sivolasi Andrej izročal ključke koroške deščine nečaku Gregorju.

»Fant, kadar slišiš ime Einspielerjev, tedaj se odkrij!«

Od Višarj do pod Veliki Klek, od Beljaka, Podkloštra in Celovca do Tinj in do Pliberka so šla koroška pota Gregorja Einspielerja.

Kakor orač in sejavec je bil, da so bile brazde ko valovi razdraganega morja.

Zdaj so hodile množice na tabore Gregorja Einspielerja.

Njegov »Mir« jim je bil nedeljska epistola.

V njegovem političnem in gospodarskem društvu so kovali orožje za bran.

Nasprotniki so ga ubijali denarno z neprestanimi tiskovnimi tožbami;

obdolžili so ga celo političnega uboja; po avstrijskem poslaništvu so iz Petrograda lansirali vest, da dela z ruskim denarjem na popravo slavljenu.

Gregor pa je gojil politično in kulturno dediščino strica Andreja, še poslednjič tik pred svetovno vojno pri Sv. Katarini nad Pliberkom skupno s Krekom sporočil tisočim zbranim iz Podjune in Roža:

Koroški Slovenci! Na jug uprite oči! Na jugu je sonce, na severu mraz!

Tako je gojil Gregor dediščino strica Andreja, dokler je ni moral izročiti za krvniško diplomatsko mizo, da je bila diplomatom za drobiž in za napitnino.

Dokler ga niso pregnale nemške tolpe, ga do golega oropale, mu uničile vse premoženje do zadnjega zrna; sorodniku pa, ki mu je hotel rešiti nekaj, požgali domačijo.

Kakor ubežni kralj, izropan in pregan, je med nami poslednji koroški tribun iz rodu Einspielerjev.

»Fant, kadar slišiš ime Einspielerjev, tedaj se odkrij!«

Ker to so bili graničarji slovanski, obsojeni na smrt.

In so Sveče in Rožna dolina le še Solzna dolina in je koroška pesem le še zvon ubit.

Ko bi bil vedel pred 39 leti na oni veličastni zlati maši Andrejevi, da jo bo on daleč, daleč od Sveč slavil!

Zato molimo:

Da bi še demantno mašo bral!

In da bi jo v Svečah bral!

V velikem slovanskem slavju kakor gospod Andrej je zlato bral!

Da bi koroško veliko mašo bral!

O, saj koroška pesem ni zvon ubit. Saj je le krona zakopana.

In pravljice pravijo, da v bajnih nočeh plameneče kresnice vabijo izvoljenca.

Zdaj bomo bdeli in čuli, da še tudi s slovensko kraljevsko krono od Gospe svete okronamo našega kralja.

Koroška

Koroška je bila vedno prisotna v njegovem življenju pa tudi delu, tam je bil dom, tam njegova mladost, sošolci, prijatelji, sorodniki: Blümel, Trabesinger, Črkovi, Bicejni, Stihovi v Rožu, Tischler, Hornböck, Šercerjevi itd., itd.

Rad je romal po Koroški, zanj so to bila romanja: k Hemi nad Klobasnico, pa v Krko k Hemi, Podgorje, v Svatne in Št. Jakob, Gospo Sveto... Objavljal je črtice in feljtone o Koroški, kot naravno nadaljevanje literarnega ustvarjanja v Miru in dijaškem listu Vzbuđi se Sloven še iz dijaških oziroma študentskih let.

V slovensko literaturo je pripeljal koroško pisateljico Dolores Vieser; po njegovi zaslugi smo dobili njenega Pevčka (kasneje še Podkrnoškega gospoda — Hemo Krško). Ti stiki so se nadaljevali še kasneje: v gestapovskih zaporih (jeseni leta 1943) sta se sprijateljila z nemškim pisateljem iz Borovlj, z Justom, da o stikih s slovenskimi literati ne govorimo (na slavističnem zborovanju v Črni leta 1964, KorF. 1964, št. 14). Navidez sem morda preskočil, poudariti sem le želel kontinuiteto prisotnosti Koroške. Sicer je pa Mežiška dolina del Koroške, do novih državnih mej leta 1919/1920 je bila za »Landhausem« tik pred izlivom Meže v Dravo Štajerska in da s Štajerskega še veter ni kaj prida, dosti več se ni vedelo; počasi so se navajali na Maribor. Meje so pač nujno zlo, lahko so tudi most med drugimi deli naroda: Štajerci, Dolenjci, Prekmurci, Gorenjci, Primorci, pa most med narodi. Nekoč je celo vodil slovenske koroške študente po Slovenskih goricah!

Mariborsko omizje

Bila je plejada izvrstnih prijateljev: Glazer, Šedyvý, Richter, Stabej, kdo bi naštel vse, dva sta pa spadala v najožje omizje: Franjo Baš in Bogo Teply. Imenovali so jih triperesna deteljica. To je bil vzorni pluralizem: Baš je bil liberalec, Teply marksist, Sušnik krščanski socialist.

Teply, zgodovinar, slavist, v tridesetih letih je pisal o pisatelju Kuharju (Prežih!), je po vojni rad prihajal na Ravne k stare-

mu kolegu Sušniku; Franjo Baš pa je prav zaradi prijateljstva z dr. Sušnikom sodeloval pri oblikovanju delavskega muzeja na Ravnah po vojni.

Tudi z Jankom Glazerjem sta ostala vsaj v pisnih stikih vse do Glazerjeve smrti in to zvezo je negovala hči Alenka do smrti Sušnika. Jože Stabej mu je poklanjal izvo-de svojih številnih razprav s posvetili. Vezi so ostale; z Richterjem, po vojni je bil škofski arhivar, pedagogom Šilihom, s profesorjem Bogovičem (dr. Sušnik mu je preglejeval rokopis leta 1965). Je še vrsta pisem, ki izpričujejo stare mariborske stike. Maribor je pustil plemenite sledi številnih prijateljev iz predvojnega časa.

Zanimivo pa je, da ga strankarska, dnevna politika ni pritegnila, čeprav je stal v navzkrižju političnega življenja; človeško je prerasel strankarske strasti. Bili so še spomini na strankarske strasti, ki so mu greg-nili študentska leta. Škoda je le, da vsega tega političnega, strankarskega zakulisja ni popisal, pa ga je dodobra poznal.

SKLEPNA PODOBA

Ob imenovanju za ravnatelja na realni gimnaziji aprila 1939 ga je Slovenec takole pozdravil:

Ravnatelj dr. Fr. Sušnik

Z ukazom kraljevih namastnikov je bil za ravnatelja mešane realne gimnazije v Mariboru, ki je bila pred dnevi uvrščena med popolne, imenovan doseđanji profesor na tej gimnaziji gospod dr. Franc Sušnik.

Novi ravnatelj se je rodil 14. nov. leta 1898 na Prevaljah, odkoder je po dovršeni ljudski šoli odšel na gimnazijo v Celovec, kjer je bil gojenec »Marijanišča«, ko sta tamkaj bila prefekta sedanjí ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman in sedanjí lavantinski stolni dekan dr. Fr. Cukala, sošolec pa mu je bil današnji celovski kanonik dr. Blüml. Po dovršenih gimnazijskih študijah l. 1918 je odšel na vseučilišče v Zagreb, kjer je na filozofski fakulteti študiral germanistiko in slavistiko. Tukaj je l. 1922 opravil diplomske izpite, l. 1924 pa je bil promoviran za doktorja filozofije.

Njegovo prvo službeno mesto je bilo na gimnaziji v Murski Soboti, odtod pa je odšel v Beograd, kjer je ostal do l. 1925, ko je bil imenovan za profesorja na mariborskem moškem učiteljskišću, na katerem je ostal tri leta. L. 1928 je postavljen za profesorja na klasični gimnaziji, na kateri je ostal vse do zadnjih dni, ko je bil premeščen na mešano realno gimnazijo, za kate-re ravnatelja je sedaj bil imenovan.

Z dr. Sušnikom stopa v vrsto slovenskih srednješolskih ravnateljev mož, ki ne slovi le kot izboren profesor, marveč tudi po svojem vsestranskem kulturnem in narodnostnem udeleževanju. Že ob prevratu je stal v prvih vrstah naših zavednih mož na naši narodnostni meji, saj je bil član Narodnega sveta na Prevaljah, kjer je z odločnim nastopom naši stvari storil mnogo uslug. Čim so se politične razmere ustalile in uredile, se je posvetil delu v orlovski organizaciji na slovenskem Koroškem, kjer je bil predsednik tamošnjega orlovskega okrožja. Ko je l. 1925 prišel v Maribor, je bil izvoljen za odbornika Prosvetne zveze, kar je še danes. Povsem njegova zasluga je, da se knjižnica Prosvetne zveze v Mariboru, katere vodja je od njene ustanovitve,

razvila v eno prvih in najboljše urejenih naših knjižnic. Ko je bila l. 1935 znova ustanovljena »Slovenska straža« je bil izvoljen za njenega predsednika in ji kot tak znal dati osnove za uspešno delovanje. Iste-ga leta je bil imenovan v mariborski mestni svet, v katerem je dal iniciativo, da se je mariborska mestna občina odločila od leta do leta razpisovati »Slomškovo nagrado«, s katero je občina postala prva slovenska javna ustanova, ki tudi gmotno podpira naše kulturne delavce in ki sta ji potem kmalu sledili tudi ljubljanska mestna občina in banovina.

Ravnatelj dr. Fr. Sušnik pa ni le upoštevan javni delavec, marveč tudi plodovit literat. V prejšnjih letih je bil sotrudnik »Dom in sveta«, urednik »Našega doma«, sodeloval pa je tudi mnogo pri našem listu, v katerem so bili objavljeni mnogi njegovi

listki, od katerih so najpomembnejši izšli v ponatisu kot samostojna publikacija. Nekaj let je bil tudi »Slovenčev« mariborski gledališki kritik. Vrh dr. Sušnikovega literarnega dela pa je njegov »Pregled svetovne literature«, ki predstavlja, kakor je izjavila kritika, edinstveno delo te stroke v vsej južnoslovanski literaturi.

Kratek oris dr. Sušnikovega dela in življenja priča, da je z njim ravnateljsko mesto nastopil mož dela in široke izobrazbe. Zato vsa javnost, ki ga pozna tudi kot izbornega govornika, njegovo imenovanje za ravnatelja pozdravlja. Naš list mu kot zvestemu sotrudniku k imenovanju čestita in mu želi na novem mestu kar največ uspeha in blagoslova.

(Slovenec, 7. 4. 1939)

S tem sklepamo podobo in delovanje dr. Sušnika v tem obdobju, zlasti v Mariboru.

Vera Hutar

Obisk pri Prežihovih na Jesenicah

Leta 1944 so tragični dogodki pretresali Ljubljano. Vrnila sem se iz zaporov v Italiji in sem pričakovala, da bom dočkala umirjeno življenje po kapitulaciji Italije, ki nam je nudila številne aretacije in racije. Vendar pa so ustanovitelji »novega reda« in domobranska policija divjali in še bolj kot italijanski okupator preganjali aktiviste Osvobodilne fronte. Če je nemški okupator, ki je prevzel sodnoppravne ustanove in zapore, izpuščal na prosto zaprte ljudi, jih je domobranska policija spet v kratkem napolnila in osumljence predajala nemškemu okupatorju, da jih je s transporti odpremljal v nemška koncentracijska taborišča.

V Ljubljani so se vrstile aretacije. Policija je z nečloveškim mučenjem izsiljevala priznanja od žrtev, ki so vselej nekaj izpovedale, tako da so se nadaljevale verižne aretacije. Na ta način je tudi meni grozilo, da padem v zapor. Po zvezah sem uspela pobegniti iz Ljubljane k svojim staršem v Medvode na Gorenjskem.

Avgusta Kuharja — Prežihovega Gustlna sem poznala še iz otroških let. Bilo je v tistem času, ko je bil še študent in je iz Pariza prihajal na obisk k svoji zaročenki Pavli Kopač. Po končanem študiju je dobil službo v Železarni na Jesenicah, s Pavlo sta se poročila in živela na Jesenicah.

Kmalu po prihodu v Medvode sem pisala Kuharjevimi in takoj sem prejela odgovor.

Draga Vera!

Vaša pošta naju je oba razveselila. Pridite k nama — če morete — v nedeljo. Vlak menda pride gor zjutraj, nazaj pa gre zvečer. Ako ste korajžna za vožnje, kar pridite, midva Vas z veseljem pričakujeva. Če pa v nedeljo ne morete, pa prihodnjo nedeljo, ali kadar boste dobila kak prosti dan, oglasiti se morate.

V nedeljo Vas že pričakujeva!

14. 11. 44

Najlepše pozdrave od obeh
Kuharjevi

Fräulen

Vera Hutař

(12b) Zwischenwässern 25

Oberkrain

Zaradi pogostnih zračnih napadov na vlake sem nekaj časa odlašala z obiskom. Za take razmere, ki so takrat vladale na Gorenjskem, je bilo potovanje kar tvegano. Vendar je bila moja stiska hujša. Ljubljanska policija je poslala medvoškimi domobrancem obvestilo, naj me poiščejo, in ti so se začeli oglašati pri nas doma.

Decembra 1944 sem se odpravila na pot. Srečno sem se z vlakom pripeljala na Jesenice. Z železniške postaje sem šla naravnost h Kuharjevimi, saj sem jih že pred vojno večkrat obiskala. Pozvonila sem. Zaslíšala sem korake in na vratih je stala Pavla. Dolgo se nisva videli, minila so leta, odkar sva se zadnjikrat srečali, zato sva si planili v objem. V kuhinji sem sedla za mizo, Pavla mi je postregla z malico, istočasno pa so kar deževala njena vprašanja.

»Kako je doma? Ali so domači zdravi? Kje so tvoji strici Vinko, Berto in Drago?« To je bilo vprašanj in na vsakega je bilo treba odgovoriti. Pričakovala sem najbolj pretresljivo vprašanje in se ga obenem bala.

»Kako je umrl Jože?«

Jože Kopač je bil edini brat poleg njenih treh sester in je bil zaposlen pri železnici. Nisem vedela, kaj naj ji povem. Odločila sem se za resnico.

»Spomladi 1942 je Jože moral pregledati železniško progo na Dolenjskem. S kolegom Radom Doljakom sta se peljala z dreznino na službeno pot. Ko sta se vozila skozi gozd, je iz goščave počila puška in zadela Jožeta v srce. Takoj je bil mrtev in je omahnil svojemu kolegu v naročje. S stricem Vinkom sva bila na pogrebu. Tvoja mama je bila tako potrta, da ni mogla iti na pogreb.«

Pavla je jokala. Nisem ji mogla vsega povedati. Da je njena mama zbolela od žalosti, da so ljudje šušljali, da so Jožeta ustrelili

partizani. Tisti obrekovalci pa, ki so vedeli, da je bil Jože pripadnik narodnoosvobodilnega boja, tega niso povedali.

Iz sobice za služkinjo je prišla sloka žena v črni domači obleki. Črno ruto na glavi je imela nazaj zavezano. Imela je zguban obraz, v očeh ji je odsevala taka žalost, da sem pričakovala, da se ji bo zdaj, zdaj utrnila solza. Gledala me je, zanjo sem bila tujka.

»To so Prežihova mati«, je rekla Pavla. »Sedaj so pri nas«. Pavla mi je začela pripovedovati, da so Gustlnovega brata Anzeja Nemci ustrelili junija 1944 na Prežihovini, domače pa odpeljali v internacijo. Le mater so pustili. Že prej je bila naglušna, ko pa so ji Nemci ubili sina, ki je bil na domačiji, je popolnoma oglušela. Sosedji da so poskrbeli zanjo, jo odpeljali na svoje domove in sporočili na Jesenice, kaj se je zgodilo. Pavla in Gustl sta se nemudoma odpravila v Kotlje. Ker ni bilo nikogar več na posestvu, sta jo odpeljala na Jesenice.

»Samo poglej jo, kako je žalostna. Ne moremo ji nič dopovedati, ker nas ne sliši.«

Prežihova mati je šla v svojo sobico in se vrnila s svinčnikom in zvezkom v roki.

»Mati bi se radi pogovarjali s teboj«, je rekla Pavla, »pojdi z njimi v sobico, medtem bom pripravila kosilo. Gustl bo kmalu prišel.«

V sobici sem sedla na stol, Prežihova mati pa na posteljo. Z brezbarvnim glasom me je vprašala:

»Kdo ste?«

Napisala sem ime, da sem iz Ljubljane in da sedaj živim v Medvodah.

»Odkod poznaš Pavlo«, je prešla na tikanje. Pisala sem:

»Družina moje mame in Kopačevi so že skoraj sosedi. Starši moje mame so pri krstu botrovali Kopačevim otrokom. Pavla je moja birmanska botra.«

To je Prežihovi materi veliko pomenilo. Takoj me je sprejela za svojo. Potem je spraševala o svojih sinovih:

»Kje je Lojze?« Napisala sem: »V Angliji.«

»Kje je Voranc?« Odgovor: »V lagerju v Nemčiji.«

Vse to je mati že vedela, morda je le preizkušala, ali bom enako povedala. Vpraševala je še in še in mi stavljala vprašanja, ki so me spravljala v zadrego. Včasih nisem vedela, kaj in kako naj ji pisno odgovorim, vendar sem se odločila za resnico. In tako je bilo prav. Pavla in Gustl ji nista prikrižala resnice, v vsem sta ji prikazala resnično stanje. Prežihova mati so vse sprejemali z razumevanjem. Saj so se najbolj kruto srečali z resnico, ko so videli, kako se je pod nemškimi streli zrušil sin Anzej, ki je edini še ostal na domačiji.

Zaslišala sem, da je nekdo prišel v kuhinjo.

»Gospod Kuhar je prišel«, sem napisala v zvezek in šla v kuhinjo. Avgust Kuhar me je veselo pozdravil in spet so deževala vprašanja. Kmalu smo sedli h kosilu in se pomenkovali. Sedela sem poleg Prežihove matere, da sem jim lahko med pogovorom napisala, kaj smo se pogovarjali. Po kosilu so mati odšli v svojo sobico, Pavla je pomivala posodo, z gospodom Kuharjem pa sva si imela veliko povedati. Zanimalo ga je vse mogoče, posebno pa, kako sem preživela poldrugeto leto v zaporu. Da sem bila v zaporu, sta Kuharjeva vedela od moje tete, ki je bila pred letom na obisku.

Avgust Kuhar
1906—1964

Gospoda Kuharja je zanimalo, kaj sem delala, da sem padla v zapor.

»Nič posebnega«, sem rekla in nadaljevala:

»Nismo sodelovali pri sabotažnih akcijah brzojavnih drogov niti železniških tirov, nismo minirali mostov in vojaških objektov. Prenočevala sem ilegalce in včasih sem se udeleževala trosilnih in napisnih akcij na domačem terenu v Šiški. To sem delala iz neke potrebe za sprostitev po celodnevnem živčnem naporu z zbiranjem gradiva za obrambo. Uradnice smo prepisovale zasliševalne zapisnike obtožencev v kazenskih zadevah na vojaškem vojnem sodišču in zbirale druge podatke, da so odvetniki-branilci bili dobro pripravljene za obrambo svojih varovancev. Vsak dan je terjal od nas, odvetnikov in uradnic veliko pozornosti, da se nismo zapletli v kakšne neprilike. Pri tem delu smo se zavedali, če bo sovražnik odkril našo pripadnost narodnoosvobodilnemu boju, nas bo aretiral in kaznoval. To se je zgodilo meni, vsi drugi sodelavci so vztrajali do konca, to je, do kapitulacije Italije. Italijani so me postavili pred vojaško vojno sodišče in mi prisodili deset let robije. Poldrugeto leto zaporne kazni sem prestajala v ljubljanskih zaporih in v ženski kaznilnici Fossombrone v Italiji. Po kapitulaciji Italije me je iz zapora reševal Slovenski Rdeči križ. Za božič 1943 sem bila že doma, takoj sem se ponovno vključila v ilegalno delo. Domobranska policija je izvajala hud pritisk na aretirane aktiviste, ki jih

je zasliševala na policiji. Pri takem zaslišanju je nekdo povedal zame. Pravočasno so me obvestili iz policijskih zaporov, naj se umaknem iz Ljubljane, kar se mi je posrečilo. Na tak način me ni dosegla domobranska policija.

Sedaj sem tu pri vas in vas prosim, da mi najdete pot k partizanom. To je vse.

Gospoda Kuharja je zanimalo, če sem še v službi pri odvetniku dr. Mironu Bleiweis-Trsteniškem, kakor ima v spominu izpred vojne. Pa še glede moje prošnje sva sklenila, da bova odslej govorila o knjigah. Na vsak način pa da moram takoj pisati, če sem srečno prišla nazaj v Medvode.

Čas je tekkel in morala sem misliti na povratek. Zgodaj popoldne je vlak odpeljal z Jesenic in morala sem ga ujeti. Poslovala sem se in nisem hotela, da me spremlja kdo na železniško postajo. Gospod Kuhar pa bi se še rad pogovarjal, zato me je povabil, naj še pridem.

Draga Vera!

Hvala za pismo! Razveselilo naju je kot prvi glas po fletnem obisku. Res, Vera, kar po domače Vas imamo radi — tudi Prežihova mati. Dasi Vas je življenje vkljub Vaši mladosti že dokaj privilo, ste ostala vedro dekle, kakoršna pač mladost mora biti, posebno še, ako je dekliška. Zguba bi namreč bila, če bi človek nosil na obrazu in izrazu vse udarce in razočar-

ranja, ki jih je dobil v življenju. Same karikature bi potem hodile po cestah. Zdravega bistva, ki je tudi edina obramba proti takim nevšečnostim, torej niste izgubila — in to je sijajno. Veliko dobre volje, ki ste jo z Vašim obiskom prinesla na naš dom, gre prav na račun tega simpatičnega bistva.

Posebej pa sem bil vesel še jaz, ker sem lahko govoril z vami o drobcih iz miselnega sveta. Pisal bi Vam rad veliko, a bolj je, da spet enkrat govoriva. Saj boste prišla k nam — glede božiča Vam bom še sporočil. Drži le, da ne gremo nikamor ven. Obe sta zbolele, ko sem omenil, da bi šli praznovati v domači kraj, kjer bo prvi božič po teh katastrofah težak. Mogoče pridejo oni dol — vsekakor Vam bom še pisal. Pomenila se bova tudi glede knjig in sicer tako, da bo prav. Sedaj jih še nisem skomandiral.

Pozdravite vso družino, lepo se imejte in pridna bodite!

16. 12. 44.

vdani Kuhar

Že pri prvem obisku sem spoznala, kako globoko spoštovanje je Avgust Kuhar gojil do svoje matere in prav tako vsi njeni otroci. Iz pisma sem sklepala, da ima Prežihov Gustl svoj način nagovora do svoje matere. Kadar je z njo govoril oziroma ji kaj napisal, jo je vikal, če pa je o njej govoril, jo je onikal. To je povzela tudi Pavla, potem pa še jaz. Bilo mi je samo ob sebi umevno, kot da je vedno tako bilo.

Na božični dan sem se spet odpeljala h Kuharjevimi dan obisk. Bili so me veseli, posebno Prežihova mati, da so se imeli s kom pogovarjati. Pavlin mož ni šel na praznični dan v službo in tako smo imeli veliko časa za razgovor. Po kosilu, ko sva s Pavlo pospravljali v kuhinji, so me mati spraševali vse mogoče, jaz pa sem jim med brisanjem posode pisno odgovarjala. Najbolj sem se čudila, da so mi mati gledali pod prste, ko sem pisala, in začetni stavek povedali do kraja. Pavla mi je pri tem povedala, kako inteligentni so Prežihova mati in da so njeni sinovi inteligenco podedovali od njih.

Ko je bilo pospravljeno v kuhinji, je Pavla šla počivat v spalnico, mati so se umaknili v svojo sobico, gospod Kuhar pa je prišel v kuhinjo.

Ker sva že pri mojem prvem obisku začela pogovor o bivanju njegova brata Voranca v Ljubljani, ga je to najbolj zanimalo.

»Povejte mi vse, kar veste o njem. Kako ste prišli do podatkov? Prosim, povejte mi natančno vse!«

»V času, ko je bil vaš brat zaprt v ljubljanskih zaporih, nisem bila v Ljubljani. Po povratku iz zaporov v Italiji, sem nadaljevala službovanje v odvetniški pisarni in sem pregledovala kazenske spise procesov pred italijanskim vojaškim vojnim sodiščem. Med temi spisi sem našla tudi spis z zasliševalnimi zapisniki devetnajstih obtožencev, med katerimi je bil tudi Lovro Kuhar-Prežihov Voranc. Vaš brat je bil za Italijane, še bolj pa za Nemce zelo znana in zanimiva osebnost. Že dalj časa ga je zasledovala italijanska policija in nemški gestapo. Aretirali so ga januarja 1943, premeščali so ga iz zavora v zapor. Kot izhaja iz spisa, ga italijanske oblasti niso hotele izročiti Nemcem, zato ga je nemški gestapo zasliševal v Ljubljani. Pred italijansko policijo, nemškim gestapom in vojaškim vojnim sodiščem je bil vsega skupaj

trinajstkrat zaslišan. Vojaško vojno sodišče je proti vsem obtožencem razpisalo razpravo za konec avgusta, potem so jo preložili, tudi takrat se razprava ni vršila in so jo preložili na nedoločen čas. Medtem je bila kapitulacija Italije. — Ko sem se o zadevi pogovarjala z doktorjem Bleiweisom, mi je povedal, da je ob kapitulaciji Italije ravnatelj sodnih zaporov Janko Spreitzer z jetniškim aktivom Osvobodilne fronte pripravil načrt za reševanje »najtežjega« jetnika, slovenskega pisatelja Prežihovega Voranca, da pa načrta aktivisti Osvobodilne fronte niso sprejeli. Naslednjega dne pa da so prišli gestapovci z Gorenjske in ga odpeljali. Nihče ne ve, kakšna je njegova nadaljnja usoda.«

»Sedaj je Voranc v Mauthausnu,« je pripomnil Kuhar.

»Ali veste, kaj so ga zasliševali?«

»Ne morem reči. V zapisnikih je veliko govora o tem, kar pa ne razumem, ker politika ni moje področje,« sem odgovorila.

»Vidite, Vera. Tako je z nami. Mi smo štirje bratje, vsak zastopa svojo smer politike. Anzej je bil socialist, Lojze je klerikalec, Voranc je komunist, jaz sem demokrat. Vendar se imamo vsi radi, tako so nas učili mati.«

Res. Tudi sama sem to opazila. Prežihova mati so spoštovali svoje sinove in dajali so jim ljubezen, ki je niso delili po njihovih političnih prepričanjih.

Že pri zadnjem obisku me je tiščalo, da bi Kuharja vprašala, če pozna družino Medja na Jesenicah. Nisem se upala vprašati, tedaj sem pa kar izstrelila:

»Ali poznate družino Medja?«

»Zakaj?« se je začudil. »Ali jih vi poznate?«

»Enega od te družine sem srečala v Ljubljani.«

»Vsi so po lagerjih v Nemčiji. Sedaj mi pa povejte, kaj vas tišči!«

»Pravzaprav sem bila zaprta zaradi Franca Medja, ki je kot ranjen partizan iz bitke pri Dražgošah, januarja 1942, prišel v Ljubljano. Kurirka mi ga je pripeljala, da ga sprejemem v varstvo, dokler ne ozdravi. Ta je imel znanca iz domačega kraja, ki je bil njegov soborec v bitki in nam je rekel, da je ranjen v nogo, pa ni bil. V resnici pa je na poti iz Dražgoš do Mošenjske planine pobegnil in je šel k Nemcem. Nemci so ga poslali v Ljubljano pod imenom Peter Bissiač. Ta je hodil po Ljubljani in iskal zveze z aktivisti Osvobodilne fronte, ki so prišli z Gorenjske in Štajerske, da jih je izdajal gestapu. Tudi Franca Medja je izdal, da kot ilegalec živi pri meni, ki je junija 1942 bil že toliko zdrav, da bi lahko šel nazaj k partizanom. Že nekaj časa sem bila pripravljena, da grem tudi jaz in še manjša skupina aktivistov. Namesto odhoda iz Ljubljane smo dočakali aretacijo. Z italijansko policijo so prišli tudi gestapovci. Medja so prevzeli Nemci, meni pa se je posrečilo, da sem se izognila Nemcem, ker sem rojena v Trstu. Italijani so me kot italijansko državljanico postavili pred vojaško vojno sodišče in obsodili na deset let robije.

Zanima me, kje je Franc Medja in ali je še živ. Še vedno sem odgovorna zanj.«

Avgust Kuhar je premišljeval in je rekel, da bo vprašal ljudi in prav gotovo bo kdo vedel, kje so člani te družine.

Potem je nadaljeval z vprašanji.

»Zadnjič ste omenila, kako so ljubljanski odvetniki nastopali pred italijanskimi oblastmi in sodišči. Povejte mi kaj več o tem.«

Senčna pot

Pripovedovala sem mu, kako je moj šef doktor Bleiweis še pred ustanovitvijo posebnega oddelka vojaškega vojnega sodišča v Ljubljani novembra 1941 uveljavil priznanje s strani italijanskega okupatorja zakon o advokatih iz leta 1929, ki ga pa italijanske okupacijske oblasti niso razveljavile. Na podlagi tega zakona so odvetniki mogli zastopati svoje stranke pred vsemi italijanskimi okupacijskimi oblastmi.

Vsi italijanski sodniki in vojaški tožilci tudi niso bili fašisti. Zato so naši branilci velikokrat v razgovoru lahko vplivali na izrek sodbe. Kmalu smo ugotovili, da ni bilo važno, kako visoke zaporne kazni je izreklo vojaško vojno sodišče, važno je bilo, da so branilci reševali glave. Izrečena višina časovne kazni nas ni begala, pa četudi je bila dosmrtna. Včasih se je zgodilo, da so nekaterim obtožencem zvišali zaporno kazen, zato pa so vojaški tožilci za tiste, ki bi morali biti obsojeni na smrt, izrekli dosmrtno kazen.

Leta 1942 se je pred vojaškim vojnim sodiščem odvijal dramatičen proces, kjer je vojaški tožilec predlagal devetintrideset smrtnih kazni. Italijanski odvetnik z Reke, dr. Ettore Borzatti, je prvi govoril. Njegov govor je bil dolg in ognjevit, kot znajo samo Italijani, še vedno se spominjam, da je med drugim ugotavljal, da smo Slovenci sicer majhen narod, vendar na križišču evropskih poti. Da smo na prepihu in da je treba tak narod spoštovati, ker je ohranil svojo kulturo in da je naravno, da se še danes bori za svoj obstanek.«

Gospod Kuhar me je začuden gledal. Ni mogel verjeti, da se je to dogajalo v Ljubljani pod okupatorjem. Pri Nemcih ne bi tega dosegli, ampak bi se vsi branilci, italijanski in slovenski, znašli v koncentracijskih taboriščih.

Na božični dan sem ostala pri njih. Problem je bil zaradi prenočevanja, ker je nemški oficir zasedal jedilnico, kjer sem po navadi spala, kadar sem bila pri njih na obisku. Kmalu po okupaciji sta zakonca Kuhar morala sprejeti podnajemnika, čemur se nista mogla upirati. Zato sem spala v njihovi spalnici v postelji pri Pavli.

Naslednji dan so me takoj po zajtrku »prevzeli« Prežihova mati. Njihov zvezek sem na-

polnila z odgovori, ki so jih ponovno prebrali, kadar so bili sami. Prav zares so bili za njih najlepši dnevi, kadar sem prišla na obisk.

Med pisanjem sem tudi pripovedovala Kuharjevima, da sem silom prilik sprejela zaposlitev kot delavka v tekstilni tovarni Medic-Miklavc v Medvodah. Zadnjih osem dni nismo delali, ker je zmanjkalo materiala in kurjave, novih dobav pa ni. Zato le žigosamo kartice, od delovnega urada v Kranju pa sem že dobila podporo.

Po kosilu smo še malo poklepetali, potem sem se poslovila z obljubo, da bom spet kmalu prišla. Vlak proti Medvodam je še kar v redu vozil, da sem jima lahko sporočila, da sem srečno prišla domov.

Stric Drago mi je poslal sporočilo iz Ljubljane, da je njegov tast Jan Baukart, ki je bil v koncentracijskem taborišču Auschwitz, sedaj v Mariboru. Pisal mi je tudi, da Jan Baukart ne more ostati na Štajerskem, ker se boji, da bi ga kak nebodigatreba spoznal in ga ovadil Nemcem. Zato bi rad prišel na Gorenjsko. Stric me je prosil, če bi lahko našla kje kakšno možnost za zaposlitev.

V tovarni Medic-Miklavc v Medvodah ni bilo upanja, da bomo še kdaj delali. To sem izkoristila in sem se po novem letu spet odpravila na Jesenice. Ko so me zagledali vsi trije Prežihovi, je bilo vsestransko veselje. Najbolj pa so bili veseli Prežihova mati, kot vedno.

Bila je nedelja, gospod Kuhar je bil doma. Kar takoj sva se začela pogovarjati. Seveda tega dne je bila tema o Janu Baukartu, ki je takoj po okupaciji leta 1941 z družino pribežal iz Ljutomera v Ljubljano. Kot zaveden Slovenec in učitelj ni bil zaželen in mu je grozila ali izselitev v Srbijo ali internacija. V Ljubljani se je zaposlil kot uradnik pri Rdečem križu. Po kapitulaciji Italije je bivši predsednik jugoslovanskega Rdečega križa odvetnik dr. Oton Fettich obnovil Rdeči križ, ki ga je italijanski okupator ukinil leta 1942. Od septembra 1943 je deloval pod novim naslovom Slovenski rdeči križ. Jan Baukart je bil pri tej organizaciji tajnik in prevajalec. Slovenski Rdeči križ pa pri domobranskih oblasteh ni bil zaželen, ovadbe so kar deževale in iskali so način, kako bi ga odstranili, ker niti domobranci niti nemški okupatorji niso imeli koristi od njega. Slovenski Rdeči križ je bil humana ustanova in se je izogibal političnim dejavnostim, pač pa je imel nalogo repatriacije: vrnitev bivših vojnih ujetnikov, internirancev, konfinirancev, zapornikov in pogrešancev v domovino. Nenadoma pa sta slovenska domobranska policija in nemški gestapo v noči od 11. na 12. september 1944 aretirala okoli 30 aktivistov Slovenskega Rdečega križa (predsednika, odbornike, uradništvo in delegate SRK za reševanje zapornikov in internirancev v Italiji).

Prosila sem gospoda Kuharja, da pogleda, če je mogoče, kje na Jesenicah dobiti kakšno zaposlitev zanj. Obljubil mi je s pojasnilom, da oni potrebujejo v vaješki šoli učitelja in Baukart bi bil pravšen za to mesto. Imel pa je pomisleke zaradi nejasnosti, na kakšen način je prišel na prosto iz koncentracijskega taborišča.

Ta večer nisem mogla zaspiti. Pavla in gospod Kuhar sta že mirno spala, jaz pa sem premišljevala. Kar naenkrat sem se ustrašila in pomislila, zakaj le gospodu Kuharju vse te stvari pripovedujem in ga obremenjujem s svojimi problemi, ko pa ima že sam zadosti

skrbi. Doslej sem samo doktorju Bleiweisu in sedaj njemu tako neomajno zaupala in se z njima pogovarjala o teh stvareh. Tudi gospod Kuhar mi je zaupal in je bil zelo vesel, da se je imel s kom pogovarjati o našem boju, pa čeprav mi ni mogel verjeti, da smo bili v Ljubljani tako sproščeni in da je italijanski okupator priznaval stari jugoslovanski zakon o advokatih.

In tisti nemški oficir, ki je spal v sosednji sobi. Opazila sem, kako jima je trznila roka in so utrpnila njuna lica, kadar sta zaslišala trde korake nemškega oficirja v predsobi. Samo Prežihova mati so ostali neprizadeti, ker niso nič slišali.

V zgodnjih jutranjih urah sem slišala, kako je gospod Kuhar vstal iz postelje in v temi odšel iz sobe ter se brez zajtrka napotil v službo. Opoldne mi je že prinesel novico, da se bo verjetno kaj našlo za Jana Baukarta. Res je bil gospod Kuhar human človek, ki je vsakomur rad pomagal. Tudi meni.

Po kosilu sem se poslovila.

»Pa še kaj pridite.« je rekel, »in pišite kako ste prispeli domov!«

Proti koncu januarja 1945 sem spet odpovala na Jesenice, to pot že pripravljena za odhod v gozdove. Oblekla sem pumparice in vzela s seboj nekaj rezervnega perila.

Opoldne, ko je gospod Kuhar prišel domov, sem ga vprašujoče pogledala. Takoj je razumel moje nemo vprašanje. Po kosilu mi je rekel:

»Premišljeval sem, ne bom vas poslal k partizanom. Vaše zdravstveno stanje tega ne dopušča. Za nas predstavljate eno žlico in eno odejo več, za mene pa večno skrb, kaj je z vami.«

Nekaj časa smo se še pogovarjali, potem je odšel počivat v spalnico. Prežihova mati so odšli v svojo sobico. S Pavlo sva nekaj časa tiho obsedeli, vsaka zatopljena v svoje misli. Pa se Pavla oglasi:

»Vera, dobro premisli, kaj počenjaš! Zakaj siliš v nesrečo in še nas spravljaš v neprilike. Kaj bo, če nas odkrijejo? Tudi nemški oficir je vpraševal, kdo si in odkod prihajaš. Ko sva z Gustlom lansko poletje šla po mater in sva jih našla vse preplašene, sva jim obljubila, da bodo pri naju na varnem. Ne podim te od hiše. Vsi te imamo radi in bi tudi jaz rada, da bi se zate uredilo, kot je prav. Saj poznaš Gustlna, rad bi ti pomagal in bi vse naredil zate, samo več kot toliko ne more. Prosim te, ne spravljaš nas v nesrečo, že zaradi Prežihove matere ne!«

»Pavla, nikar ne bodi huda name. Najbolje bo, da odidem kar takoj. Če bom pohitela, bom še ujela vlak.«

Šla sem po slovo k Prežihovi materi v njeno sobico. Sedeli so na postelji, roke so imele podvite pod prsmi in so gledali skozi okno. Njihov obraz je bil poln žalosti in hrepenenja po domu. Ko so me začutili ob sebi, se jim je zjasnil obraz. Občutila sem, kako me imajo radi. Sedla sem na stol in jim napisala nekaj stavkov. Povedala sem jim, da moram iti domov in da moram hiteti, ker je že pozno in moram ujeti popoldanski vlak, ker drugega ni. Mati so bili žalostni, žal jim je bilo, da odidem, vendar so razumeli, da nimam druge izbire. Poslovala sem se. Mati so me držali za roko in mi jo božali. Stisnilo me je pri srcu, da bi najraje zajokala.

Od Pavle sem se na hitro poslovila in ji rekla, da bom pisala.

Vlak je točno ob določeni uri odpeljal z Jesenic. Sedela sem na trdi klopi preluknjanege vagona. Mrzlo je pihalo skozi luknjice, ki so jih pustile krogle od zračnih napadov. Nekaj umazanih stekel je še bilo na oknih, v splošnem pa so bile na oknih pritrjene deske namesto razbitih stekel.

Do Radovljice je vlak vozil zmerno, v Radovljici pa je obstal. Nikakor nismo mogli zvedeti, zakaj vlak stoji. Čez dolgo časa je prišel skozi vagon sprevodnik, ki nam je povedal, da stojimo zaradi zračnih napadov, v Radovljici pa da smo varni. Še dolgo potem, ko se je popolnoma stemnilo, smo čakali. Končno se je vlak vendarle premaknil. Med vožnjo smo dolgo časa stali na vsaki postaji. Čas je tekel. Ko smo se pripeljali v Kranj, je že bila policijska ura. V Medvode je vlak privozil zelo pozno v noči. Ko sem izstopila, sem zagledala vse polno železniške policije in nemških vojakov s puškami. Kaj naj to pomeni? Prvim, ki so izstopali, so povedali, da morajo obiti bunker pred postajo, nato pa vstopiti v pisarno. Tam nam je vodja železniške policije povedal, da nas bodo vojaki spremljali domov. Najprej tiste, ki stanujejo blizu, nazadnje pa tiste, ki so od daleč. Bilo nas je pet. Ker sem bila doma na vrhu klanca, sem bila zadnja na vrsti. Ves ta čas pa sem morala čakati pri nemških policistih v pisarni. Vojaki so se vrnili in policisti so me poslali ven. Pred postajo me je čakalo šest vojakov s puškami na ramah. V gosjem redu in popolnoma tiho smo se začeli pomikati po cesti in nato čez most. Trije vojaki pred menoj in trije za mano. Na klancu so se ustavili

»Na vsem lepem pa krava«, bi zapisal prvi urednik Koroškega fužinarja Avgust Kuhar

in prisluškovali v smeri gozda, ki se je razprostiral na desni strani proti Savi. Bali so se partizanov. Prav smešno se mi je zdelo, da me nemški vojaki spremljajo in da me varujejo pred partizani, jaz pa sem močno želela, da bi nas partizani napadli in bi se jim pridružila. Prav naivno sem mislila, da bo potem zame konec vseh križev in težav tega sveta.

Prišli smo do vrha klanca, odkoder sem videla domačo hišico. Vodja četice mi je rekel potihoma »lahko noč« in vojaki so odkorali proti Medvodam.

Domači me niso pričakovali. Moja najmlajša sestra Boža mi je potihoma šepetala, da me je spet iskal Kosov Ivan.

Pisala sem Kuharjevimi na Jesenice. Opravičila sem se zaradi nenadne odločitve za odhod domov. Kmalu sem prejela Kuharjevo pismo.

Draga gdč. Vera!

Pismo sem v redu sprejel, z odgovorom pa sem malo zamudil. Zadnjič ste mi kar ušla. Ko sem šel spat, je bilo vse v redu, ko sem se zbudil Vas ni bilo. Mogoče se Vam je zdelo vse skupaj nekoliko bolj pušto pri nas, mogoče nekoliko obziri glede možnosti spanja — jaz vse to razumem, ker sem se s skoro vsem na svetu že srečal, le še ne z mirom v duši. Res smo bili in smo še nekam pusti in potrti; kdo pa tudi ne bi bil. Novica o uničenju drugega doma, o usodi starih dobrih ljudi in 7 otrok, prizadene že sama po sebi. Na drugi strani pa je bila ta domačija prostor na soncu za našo mater za slučaj kakih križev in težav v tej sajasti dolini. Veselila sva se že sedaj malih počitnic na kmetiji, da bi bilo spet sonce in toplota kmetskega življenja, ki ga mati vedno obiskujejo — tudi takrat, ko ne govorijo. Tako pa so ti dobri ljudje odšli in kmetska domačija je prazna in pušta, kakor že prej naš ljubi dom. Toda izselitev samo prekine, upanje ostane in to je veliko. Brat pa, ki se je zrušil na očetovo zemljo v sočnem junjskem jutru, se je poslovil za vedno. Dragga Vera, vsak trenutek se človek dotakne teh misli in hudo je. Četudi se trudim, da se odvrčam od tega in da s kakim površnim cirkusom zadržujem tudi mater preč od te boli, razpoloženje le ni ravno in človek izgleda, kot bi bil nekoliko nor. Take nas srečate danes, take srečate skoro vse ostanke slovenskih družin. Sicer pa, Vera, na sebi ste poizkusila: 20-letno dobro in pridno dekle je bilo v teh neumnih letih obsojeno kot zločinec ter poslano med Lahe, da se tam »poboljša«. Vi torej najbližje razumete vso to senco, ki leži nad razpoloženji, da človek ne more po sapo in biti normalen.

Gospod iz Maribora se je hitro oglasil in tudi jaz sem mu kmalu odgovoril. Že prej pa sem imel mesto zanj, tako, ki bi ustrezalo njemu in koristilo tudi KID — v vaješki šoli, ki je upravno potrebna strokovnjaškega impulza. Tik preden pa se je oglasil, je to mesto zasedel nek književnik iz Ljubljane (na povabilo direktorjevo). Veste tako-le je: Ljudi nam vedno manjka in dodeljujejo nam jih iz Ljubljane. Večina pa, ki pridejo gor niso težaki, precej je študentov, odvetnikov in kaj vem kakih inteligenčnih poklicev. Direkcija rada pomaga tem ljudem in jih dodeljuje, če le more, po pisarniških službah, tako, da

imamo ta del od sile zaseden, medtem, ko v obratih še vedno zija praznina. Kaj hočejo s temi ljudmi drugega.

Prav radi teh okoliščin sem moral pisati gospodu, da sem njegovo mesto izgubil in moram čakati do nove prilike. Povedal sem mu tudi kdo je to mesto zasedel. Tako imamo tu razne založnike in književnike, ki so zaposleni kot vratarji itd. Pisal sem mu vse odkrito in obljubil v 14 dneh kaj pozitivnega. Sedaj pa nas je doletelo isto, kot vas že o božiču. Radi »snega« nekoliko praznujemo, toda vse bo spet v redu. Pazim na priliko in še vedno upam, da ga bom zadovoljil. Domenjen sem z našim Arbeitseinsatzingenieurjem, da me bo poklical, ko bo kaj primernega, delati pa tega gospoda ne moremo poslati, zanj pride v poštev po vsej pameti in koristi le služba pri upravi.

Kako pa gre Vam? Veliko prednost imate pred menoj — namreč to, da ste mlada. Vam je čakanje normalnih časov še vedno igračka, medtem, ko je zame že nekoliko bolj nervozno. Pridna bodite pa tiho, v tišini rane celijo.

Naši so se oglasili. Pišejo o še kolikor toliko znosnem obstanku, celo smejeti sem se moral nekaterim mislim. Hrane jim ne manjka, pravijo, in delasposobni so dobili zaposlitev — celo tako, da ni treba biti lačen nikoli. Ena je molznica na veliki kmetiji, druga spet kuharica v logorju. Zdravi so vsi. Mnogo bolj miren sem sedaj.

Ko boste dobre volje, Vera, mi napišite dolgo pismo o samih lepih stvareh. Tako mi pišite, kot bi vojske ne bilo in kot bi bil kje v južno-ameriških prerijah ter čakal na Vašo pošto. Le taka pisma smejo biti danes dolga, vse drugo pa je primerno skrajšano.

6. 2. 45

Najlepše pozdrave!

Z gospodom Kuharjem sva si februarja precej dopisovala, včasih je tudi Pavla pripisala pozdrave v svojem imenu in v imenu Prežihove matere. Medtem sem že bila v ilegali. Moja najmlajša sestra Boža, ki je bila prijateljica Olge Bizant iz Srednjih Gamelj, me je peljala k njeni mami. Mama je živela popolnoma sama in me je rada sprejela. Nič me ni vpraševala, nič ni pripomnila, samo pokazala mi je sobo svoje hčerke, ki je bila v nemškem koncentracijskem taborišču. Še vesela je bila, da je imela družbo. Pri njej sem bila varna, saj je vedela, zakaj sem se zatekla v njeno hišo. Vse tri vasi Gameljne so bile polne takih ilegalcev, kamor so se v zadnjih dneh vojne zatekli pred aretacijami. Vendar pa me je trlo domotožje. V ilegali nisem mogla dolgo zdržati, zato sem jo večkrat popihala domov v Medvode. Moji domači so stradali, zato sem šla domov, da sem jim vsaj priskrbela kruha.

Že naslednji dan na koncu marca 1945 sem zgodaj zjutraj odšla od doma. Čeprav je bilo pogosto napadanje vlakov, je vlak še vedno vozil vsaj enkrat na dan. Čeprav so nekoč imeli tri peke v Medvodah, sedaj ni bilo nobenega, ali so bili v lagerju ali kje drugje. Tudi kvasa ni bilo dobiti v trgovini, zato sem od časa do časa šla v Kranj za kakšen kilogram kruha.

Ko sem z veliko zamudo pripotovala v Kranj in predno sem prišla od železniške postaje po Jelenovem klanecu do peka, je kruha že zmanjkalo. Ljudje so vedeli povedati, da bo pek popoldne ponovno pekel, zato sem se

Med smrekami

postavila v vrsto in upala, da bo kruh kmalu pečen in da bom kmalu na vrsti in še bolj upala, da bom dobila kakšen kilogram kruha. Potem sem pa še upala, da bom še ujela vlak za Medvode, drugače bom morala hoditi kakih trinajst kilometrov peš proti domu. Srečno sem dočkala prodajo kruha in se odpravila proti železniški postaji.

Začuda, na mostu čez Savo sem srečala Jana Baukarta. Kdo bi pomislil na tako presečenje! Oba sva že šla drug mimo drugega in se nisva niti poznala. Potem sva se oba ozrla, se nasmejela in veselo pozdravljala. Takoj sem mu povedala, kako se mi godi in zakaj sem v Kranju. Jan Baukart me je spremljal do železniške postaje. Kaj vse sva si imela povedati, na moja vprašanja pa sploh ni mogel odgovarjati. Najbolj me je zanimalo, zakaj je domobranska policija in gestapo aretirali skoraj vse aktiviste Slovenskega rdečega križa v noči od 11. na 12. september 1944.

»Ali se spomniš, kako so izkopavali domobranci julija 1944 partizanske žrtve iz oktobra 1943. Takrat je bilo veliko govora o tem in tudi časopisi so bili polni teh dogodkov. Potem so se domobranci pripravljali, da bodo oktobra 1944 izkopali še preko 100 žrtev na Jelendolu. Takrat so predsednika Slovenskega Rdečega križa dr. Otona Fetticha poklicali na pokrajinsko upravo in mu predlagali, da imenuje delegacijo Slovenskega Rdečega križa, ki bi prisostvovala izkopu in poročala kot nevtralna ustanova. Dr. Fettich je to odklonil, kakor tudi celoten odbor SRK. Domobranci so nas ovadili gestapu in so nas naslednjo noč aretirali.

Bilo nas je okrog trideset, ki so nas brez zaslišanja odpeljali iz Ljubljane in zbrali v Škofovih zavodih v Šentvidu. Tam so nas razporedili za Dachau, Mauthausen, Auschwitz in ženske za Rawensbrück. Mene in še štiri uslužbenke SRK so poslali v Auschwitz. Tam so nas namestili zunaj taborišča kot delavce v prostosti. Tam sem zaigral na eno karto. Takoj sem prijavil mednarodnemu Rdečemu

križu nas pet in še dva taboriščnika, ki sem ju poznal še iz Ljubljane in zahteval zaposlitev pri Rdečem križu. V enem mesecu je prišla komisija Rdečega križa in kontrolirala dejansko stanje. To je sprožilo, da sem z zdravnikom dr. Ambrožičem odšel na centralo Rdečega križa v Bierau, kjer sem dosegel, da bodo nas sedem kot aktiviste Slovenskega rdečega križa poslali delovnemu uradu na Ptuj, kjer nas bodo razporedili za delo. Sredi novembra 1944 smo bili že na poti na Ptuj, po poti nas je spremljalo pogosto bombardiranje. Vsi so dobili zaposlitev v okolici Ptuja, jaz pa nisem mogel tam ostati, ker sem se bal, da bi srečal koga, ki bi me prepoznal in izdal Nemcem. Ostal sem pri bratu v Mariboru in čakal na delovno mesto na Gorenjskem. Tvoje pismo sem prejel in tudi pismo gospoda Kuharja. Medtem pa se mi je posrečilo, da sem dobil mesto pisarniškega uradnika v Tekstilni tovarni »Intex« na Wasserturmu 3. Stanujem v hotelu Pošta.

Njegova pripoved je bila tako zapletena, da sem kar požirala novice in se čudila, kakšno moč ima Rdeči križ, da se komu, ki je v nemškem koncentracijskem taborišču, posreči doseči prostost zase in še za šest internirancev. Pri tem je rešil svoje kolege pri Slovenskem rdečem križu zdravnika dr. Ambrožiča, Horvatiča (učitelj), Serajnika in Kovača ter odvetnika dr. Jarca iz Ribnice in Maroviča iz Ljubljane.

Z Janom Baukartom sva se pogovarjala o vseh dogodkih, ki sva jih doživela v zadnjih letih. Imela sva čas, saj vlaka še ni bilo od nikoder, zato se nama ni nič mudilo. Končno je vlak prisopil in s sorodnikom Baukartom sva se poslovila.

Na Jesenice sem pisala in sporočila o nenadnem srečanju. Opisala sem, kaj mi je Baukart pripovedoval in gospodu Kuharju sem se lepo zahvalila za njegov trud.

V enem naslednjih pisem mi je Kuhar sporočil, da so ljudje vedeli povedati, da je zares vsa družina Medja raztresena. Nekdo mu je tudi povedal, da je žena Anica nekje v lagerju in je pismu priložil njen naslov. Takoj sem ji pisala in tudi takoj mi je odgovorila, da je njen mož Franc v koncentracijskem taborišču Dachau. Torej je še živ!

Draga Vera!

Ne smete nas soditi po naših odgovorih. Veste tako nekam negotovo je danes, da bo kako pismo še sploh prišlo kam, da človek raje ne piše. Vsak dan čakaš nekaj novega. Vkljub temu pa nas Vaša pisma vedno razveselijo; hvaležen pa sem Vam še posebej, da se naših mater tako lepo spominjate. Kartico, ki ste jo pisala za veliko noč, imajo v svoji sobici na mizi — luškana je in jih je res razveselila. Zdravi so vkljub štrpacu (tekanje ob vednih alarmih v klet in nazaj) in upam, da bomo srečno dočakali veliki dan: ko bomo šli na naš dom. Radostno bo, pa če bomo morali tudi peš. Toda zbolela bo rana izgube brata. Na pragu bomo spet, kot nekdanj, zemlja bo čakala, sočna košnja kot takrat, ko se je zrušil na rodni zemlji, — njega več ne bo. Toda mati bodo spet doma, tam, kjer so žrtvovali vse sile življenja, kjer je bilo veselje, kjer žalost njihnega življenja. Pa ako potem spet grede k sinovom, samo, da bo zavest tu, da jih nihče ni spodil od doma — to je vse.

Draga Vera, veliko je takih. V tem sicer ni tolažba, toda lažje razumevanje usode.

Vidim iz pisem, da ste pokonci volje. Prav je tako, a pridna bodite posebno te dni, kajti veliko šte že trpela. Vaša pot gre v pomlad, samo v pomlad. Ne vem, kaj bi dal, ko bi mogel biti z Vami, ki se Vam staro svetovje podira in nastaja novo, gotovo modernejše tik pred nastopom življenja, pravega življenja. Mi pa smo že nekoliko po starem živeli in je življenje razklano prav čez sredo. Da bi bila druga polovica ljudem dobra, da bi bila mirna, da bi peljala pot iz jaruge na sončni obronek za vse ponižane in razžaljene — to je naša želja.

Rad bi z Vami govoril in se malo kregal, prijemlje me že tista starostna doba, ko bi bil človek že rad nekak nestor —

Milka Tevž

O DELU ŠOLE JURIČEVEGA DREJČKA V ŠOLSLEM LETU 1987/88

Osnovno šolo Juričevega Drejčka na Ravnah na Koroškem je v šolskem letu 1987/88 obiskovalo 79 učencev; z območja občine Ravne 70 in iz Dravograda devet.

Delovalo je devet oddelkov od 1. do 8. razreda s paralelko v 8. razredu. Poleg tega je bilo organiziranih pet oddelkov podaljšanega bivanja, kjer je bilo vključenih 52 učencev ali 66% vsolanih otrok. Na nižji stopnji znaša odstotek vključenosti 83%. Pouk je potekal v eni izmeni.

Posebna značilnost šole so številni vozači. Dnevno se vozi 44 učencev, ki so oddaljeni do 20 km v eno smer. Na Ravnah in bližnji okolici živi v času šolanja v rejniških družinah 10 učencev zaradi preoddaljenosti šole od doma in neurejenih družinskih razmer. Stroške za prevoz pokriva OIS Ravne, rejnine pa Skupnost socialnega skrbstva. Šola posveča veliko pozornosti prometni varnosti v okviru pouka in interesnih dejavnosti. Stalno osveščanje staršev in otrok, priprave za tekmovanje »Kaj veš o prometu«, za kolesarske izpite, tekmovanje za prometno značko in spremstvo za mlajše učence zagotavljajo otrokom dokaj varno vključevanje v promet.

Šolska prehrana postaja iz leta v leto pomembnejša. Šola pripravlja malice za vse učence. Opoldne se v šoli hrani 51 učencev ali 64% otrok. Kosila pripravlja Osnovna šola Prežihov Voranc, ker naša šola nima primerne prostora ne za jedilnico in ne za kuhinjo. Učenci hodijo na kosilo v spremstvu vzgojiteljev, saj je šolska prehrana ena od sestavin organizacije dela v podaljšanem bivanju. Neugodna socialna struktura, oddaljenost učencev in velika potreba za vključevanje učencev v podaljšano bivanje terja več sredstev za prehrano, kar pa je vsako leto težje zagotoviti. Center za socialno delo je odobril 16 staršem in rejnikom brezplačna kosila (Ravne 12, Dravograd 4). OIS je subvencionirala oddaljenim učencem tople obroke oziroma malice.

učitelj mladine — to pa verjetno le zato, ker je lastna pomlad že zbežala.

18. 4. 45

Najlepši pozdrav od vseh treh.

A. Kuhar

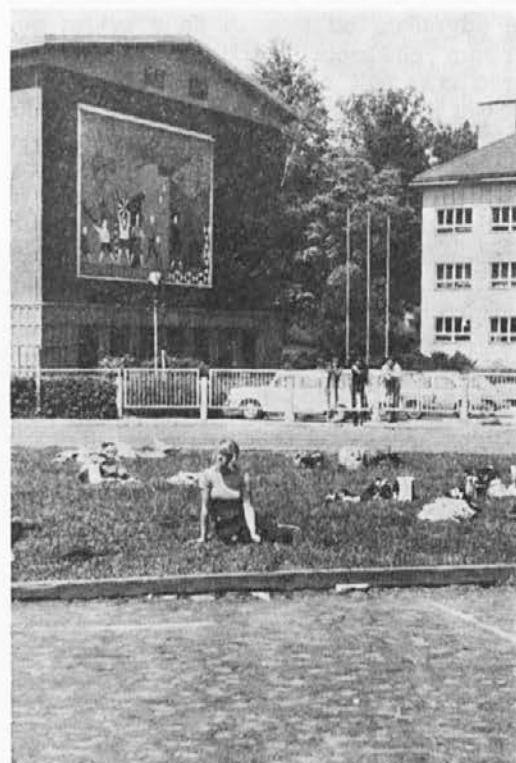
Pavla bo že sama pisala za tisto stvar. To pismo me je pričakalo, ko sem za 1. maj 1945 prišla domov. Begunci so trumoma odhajali po gorenjski cesti proti meji in ponujal se nam je konec vojne. Ni bilo razloga, da spet odidem v ilegalo, zato sem sklenila, da bom ostala doma. Vendar pa se je spet pojavil moj zasledovalec, pred katerim sem ponovno zbežala v Gameljne, kjer sem ostala do 9. maja 1945.

Kljub težavam, ki so me pestile, me optimizem ni zapustil. Z dobro voljo sem vplivala na soljudi in jim vlivala voljo do življenja. Verjela sem v pravičnost, v resnicoljubnost in v svobodo.

Analiza učnega uspeha je pokazala, da so uspehi na učnovzgojnem področju dobri. Razred je izdelalo 77 učencev — 97,47%, negativno sta bila ocenjena dva učenca prvega razreda. V primerjavi s preteklim šolskim letom se je uspeh izboljšal za 0,07%. Osem učencev je prejelo priznanje »BRATOV LOLA RIBAR« za odličen uspeh.

Učenci so se aktivno vključevali v organizirane interesne dejavnosti, ki so se odvijale med 11.20 in 15.30. Večina učencev je sodelovala v treh dejavnostih. Pri izvedbi 15 programov so sodelovali trije zunanji mentorji.

Člani dramskega krožka so sodelovali v vseh kulturnih programih na šoli in uspešno nastopali na tradicionalnem srečanju učencev OŠ Prežihovega Voranca, OŠ Juričevega Drejčka in gojencev Zavoda za delovno usposabljanje mla-

Pred DTK

dine ter na občnem zboru Društva za pomoč duševno prizadetim. Na vseh prireditvah so nas razveseljevali plesalci folklorne skupine, ki so pripravili tudi samostojen kulturni spored za občni zbor Društva invalidov. Člani literarnih krožkov so tekmovali za Cicibanovo in Prežihovo bralno značko ter izdali šolsko glasilo. Pionirji in taborniki so sodelovali na proslavi ob krajevnem prazniku in pohodu Po poti sedmih talcev. Skrbno so vzdrževali spomenik pri Sv. Neži in ohranjali tradicije NOB. Planinci so sodelovali v tekmovanju »Pionir planinec« za bronasti čeveljc. Na šoli je dobro razvita športna dejavnost, kar potrjujejo vsakoletna priznanja Republiškega centra ŠSD in priznanja posameznikom na območnem tekmovanju osnovnih šol s prilagojenim programom in republiških športnih igrah, kjer je naš učenec osvojil prvo mesto v skoku v daljavo.

Organizirali smo dve razstavi likovnih in tehničnih izdelkov učencev v izložbah trgovin za krajevni praznik in dan republike. V okviru družbeno potrebnega dela smo pomagali pri spravljanju poljskih pridelkov, gojili cvetje, zbirali papir in druge odpadne surovine ter izvedli več očiščevalnih akcij.

Šola uspešno sodeluje z vsemi osnovnimi šolami v občini, zdumom v Črni, osnovnima šolama s prilagojenim programom v Slovenj Gradcu in na Muti. Z OŠ Prežihov Voranc skupno načrtujemo akcije v zvezi s kurirčkovo pošto, različna srečanja in športna tekmovanja, gledališke in filmske predstave, koncerte in ekskurzije. Za naše osmošolce so bili nepozabni vtisi z ekskurzije po Dolenjski in končnega izleta, za kar se želimo javno zahvaliti vodstvu šole, razrednikom in učencem osmih razredov.

V celoti smo izpolnili delovni načrt šole. Učni načrti so predelani in snov utrjena. Opravljene so bile ure dopolnilnega in dodatnega pouka, kulturni in športni dnevi, ekskurzije, delovne akcije, proizvodno in drugo družbeno potrebno delo. Delovno prakso je opravilo 27 učencev 7. in 8. razreda v sedmih OZD (Železarna Ravne, Pralnica, TRO, GRAFIKA, TEKSTILNA, INTEGRAL, SONJAK). Poklicno smo usmerili 16 učencev. Šolanje bo v skrajšanih programih srednjih šol nadaljevalo 8 učencev, za ostale bo opravljen preizkus delovnih zmožnosti, nakar se bodo usposabljali na delovnem mestu in se zaposlili.

Zdravstveno vzgojo so izvajale medicinske sestre KZD Ravne. Izveden je bil tudi program obrambe in zaščite ter obrambni dan. Skrbeli smo za zdravstveno varstvo otrok, zobozdravstvo, logopedsko obravnavo, omogočili 18 učencem letovanje na morju ter organizirali zimsko šolo v naravi na Naravskih ledinah in letno šolo v naravi v Karigadorju.

Prostorske razmere so se izboljšale. Obnovljena je bila vodovodna inštalacija, sanitarni prostori, zamenjana okna v južnih učilnicah in hodnikih ter povečana grelna površina radiatorjev. Najemodalca Železarni Ravne se za razumevanje in opravljeno delo iskreno zahvaljujemo, prav tako vsem OZD v občini, ki so nam pomagale pri realizaciji delovnega načrta šole.

Temeljne prednostne naloge in usmeritve so se nanašale na nove vsebine, organizacijske oblike dela in prizadevanja za kvalitetnejše uresničevanje smotrov in nalog šole. Osnovna pozornost je veljala prenovi programa življenja in dela organizacije za usposabljanje, uvajanje in spremljanje izvajanja novega predmetnika in učnih načrtov v

Alojz Germ

OSNOVNA ŠOLA MILOŠA LEDINEKA V ŠOLSKEM LETU 1987/88

Matična šola v Črni na Koroškem in podružnične šole v Javorju, Koprivni in Žerjavu

Navajeni smo, da ob koncu šolskega leta pošiljamo poročila o svojem delu, o uspehih naših učencev, da prikažemo naši družbi, da smo tudi mi delček, ki tvori celoto, našo družbo. Težava je, da nas v tej naši družbi še stalno obravnavajo kot zažiralce — to je potrošnja, ki jo je v skladu s sedanjim kriznim časom pač treba zmanjšati.

Učence v šolah že od nekdanj ocenjujemo. Tako strogega ocenjevanja pravzaprav ni nikjer, v desetih mesecih pouka je učenec prisiljen, da vsak dan v šoli pokaže rezultate svojega dela. Te njegove rezultate učitelji preverjamo na več različnih načinov, zaključno spričevalo ali izkaz pa je celoletni poračun. Statistična slika je taka:

razred	št. odd.	št. učen.	napred. št. %	ne napred. št. %
Črna				
1.	2	34	34 100,0	— —
2.	2	38	37 97,3	1 2,7
3.	2	38	36 94,7	2 5,3
4.	2	40	39 97,5	1 2,5
1.—4.	8	150	146 97,3	4 2,7
5.	2	57	55 96,5	2 3,5
6.	2	63	57 90,5	6 9,5
7.	2	42	41 97,6	1 2,4
8.	2	40	38 95,0	2 5,0
5.—8.	8	202	191 94,5	11 5,5
1.—8.	16	352	337 95,7	15 4,3
Javorje				
2. in 3.	1	1+2=3	3 100,0	— —
5. in 6.	1	1+2=3	3 100,0	— —
Koprivna				
1.	1	1	— —	1 100,0
	1	=2		
2.	1	1	1 100,0	— —
3. in 4.	1	4+2=6	6 100,0	— —
Žerjav				
1.	1	12	12 100,0	— —
2. in 3.	1	11+7=18	18 100,0	— —
Skupno	22	396	380 96,0	16 4,0

Takoj, ko rezultate primerjamo s preteklim letom, ugotovimo, da smo na osnovni šoli Črna dosegli za 1,1 % slabši učni uspeh, celotna šola pa za 1,2 % slabši učni uspeh kot lani.

1., 2. in 3. razredu ter dejavnosti od 4. do 8. razreda. Tem usmeritvam je bilo podrejeno tudi strokovno izpopolnjevanje pedagoških delavcev in delo strokovnih aktivov. V prihodnjih šolskih letih se bo prenova postopno uvajala vsako leto za en razred, dokler v šolskem letu 1992/93 ne bo končana v osmem razredu.

Generacijski uspeh: pred osmimi leti smo vpisali v 1. razred 42 učencev, 8. razred je končalo uspešno 38 učencev, en učenec je zaključil šolanje v 6. razredu in en v 7. razredu, torej je bilo uspešnih 90,5 % učencev te generacije. V primerjavi s prejšnjim letom je bil osip večji skoraj za 7 %.

Na podružničnih šolah so dosegli zelo dobre učne uspehe. Le en učenec v 1. razredu na podružnični šoli Koprivna je nezadostno ocenjen.

Zanimivo je, da je že več let na naši šoli največ odličnih učencev. Tudi lani je bilo največ odličnjakov. Struktura učnega uspeha je naslednja: odlični — 102 — 29,0 %, prav dobri — 100 — 28,4 %, dobri — 95 — 27 %, zadostni — 40 — 11,3 %, nezadostni — 15 — 4,3 %.

Odličnjakom že vsa leta podeljujemo značke »Bratje Ribar«, učenci, ki so bili odlični vseh osem let, pa dobijo poleg značke »Bratje Ribar« še pozlačeno medaljo »Bratje Ribar«. Vseh osem let so bili odličnjaki: Špela Mlinar, Sonja Gaber, Andrej Kompelj, Drago Brumen, Saška Fužir in Metod Piko. Čestitamo!

Pred startom

Pri ocenjevanju splošnega uspeha in vedenja aktivno sodelujejo tudi oddelčne skupnosti. Vedenje vzorno je bilo ocenjeno v 81 primerih — 23 %, primerno — 270 — 76,7 %, manj primerno pa je dobil 1 učenec — 0,3 %. Zanimivo pa je, da ocenjujemo vedenje samo v osnovnih šolah, kjer vedenje in obnašanje učencev, medsebojni odnosi v glavnem niso problematični. V srednjih šolah ne ocenjujejo vedenja. Vprašljivo je ocenjevanje vedenja v osnovnih šolah, gotovo je to neka arhaična usedlina, ki se je ne moremo znebiti.

Smo pa na šoli izrekli zelo mnogo vzgojnih ukrepov — 83 različnih pohval in priznanj, pa tudi nekaj opominov in ukorov.

Učni uspehi so zadovoljivi, primerni. Res ni pričakovati, da bodo uspehi nad 98 %, kar bi bilo morda že nerealno, če vemo, da imamo v šoli tudi mejne primere, da iz različnih vzrokov pač niso vsi uspešni. Na višji stopnji je vzrok predvsem v učencih (in družini)! Prav tako je vidno, da šola daje čedalje večji poudarek dodatnemu pouku in delu z nadarjenimi učenci in da dopolnilni pouk obiskujejo tisti učenci, ki jim je to resnično potrebno. Prav letos je dobro, da se zmanjšuje % zadostnih učencev, ker je njihovo znanje resnično na spodnji meji.

Že nekaj let dajemo večji poudarek nadarjenim učencem in skušamo dvigniti kakovost učnovzgojnega procesa. Večja kakovost učnovzgojnega procesa pa zahteva ustrezne materialne pogoje. Ugotavljamo pa nasprotno: naša materialna osnova se stalno zmanjšuje; smo na nivoju, ki že onemogoča sodobno delo v učilnici, ko ne zmoredemo nabaviti sredstev za izboljšanje učne tehnologije, nujnih učil in opreme. Tako globoko še nismo padli in še nismo bili v bolj »mizernem« stanju. Škoda, da »naši bodočnosti« ne moremo nuditi bolj-ših možnosti izobraževanja.

Ko že ravno pišem o materialnem stanju, naj še dodam, da je stanje zelo kritično. Slabše še ni bilo! Ni sredstev za nujne materiale, tudi iz higiensko zdravstvenega namena! Učilnic in hodnikov ne belimo,

ker ni sredstev, šolske stavbe slabo vzdržujemo. OIS Ravne je posredovala skupščini občine Ravne na Koroškem poročila o stanju šol — pa NIČ! Tudi naša skupščina OIS nima kaj pametnega početi; če bi imela, bi v času od pomladi 1987 do pomladi 1988 imela več sej! Pa še to zapišimo, da svobodna menjava dela ostaja lepo zamišljena, trenutno pa ne izvajana in izvedljiva ideja oziroma zakon. Ne gre za to, da bi stokali ali kaj podobnega, dejstvo je, da nam tako slabo še ni bilo! Postali bomo zopet šola samo s kredo in tablo, pravimo pa, da naj damo znanju vso veljavo. Škoda bo vsaj trojna: na generacijah učencev, slabo vzdrževanih stavbah in slabi materialni opremljenosti, in na delavcih v šolstvu.

Po zaključnem računu za leto 1987 za stanovanjsko gradnjo nismo mogli razporediti sredstev, to se pravi, da tudi nismo mogli združevati sredstva pri LB za vzajemnost, ki omogoča delavcem posojila za stanovanjsko gradnjo. Torej so naši delavci dvakrat prizadeti: ne more jih kreditirati šola in ne morejo dobiti kreditov iz vzajemnih sredstev!

Kljub vsemu pa so uspehi prisotni na vseh področjih dela in življenja šole. Poleg zadovoljivih učnih uspehov so bili naši učenci zelo prizadevni, aktivni in uspešni tudi na ostalih področjih, v interesnih dejavnostih. Poleg domačih mentorjev-učiteljev je različne dejavnosti na šoli vodilo 11 zunanjih mentorjev. Kot običajno, so učenci najbolj množično vključeni v ŠSD in PiKUD. Z zbranimi sredstvi (darovalci so bili kmetje) smo telovadnico že solidno opremili, tako da lahko organiziramo v njej zelo različne dejavnosti. Poleg številnih tekmovanj med razredi in oddelki so se člani ŠSD udeleževali vseh tekmovanj v občini, nekaj v regiji in celo v republiškem merilu. Na občinskih tekmovanjih so najuspešnejši košarkarji (prvo mesto v občini in drugo mesto v regiji), odbojkarji, tekmovalci v krosu, smučanju, nogometu. Odkar imamo novo telovadnico, so se po goji bistveno izboljšali in tudi uspehi so tu.

Predvsem je pomembno, da so dejavno vključeni v ŠSD skoraj vsi učenci šole.

PiKUD kot običajno dosega največjo množičnost v obeh pevskih zborih, otroškem in mladinskem. Otroški zbor goji predvsem množičnost, mladinski pa daje večji poudarek tudi kakovosti. Mladinski zbor je tudi letos zastopal našo občino na pevski reviji v Slovenj Gradcu, pripravil pa je tudi samostojni koncert. Zelo uspešni so še lutkarji, saj s svojimi igravicami razveseljujejo otroke od Koprivne do Kotelj. Likovniki skrbijo za primeren videz šole in pripravijo dekoracijo za vse šolske prireditve.

Poleg tega smo sodelovali na JPI, veseli šoli (ena učenka je bila na republiškem tekmovanju), tekmovanju matematikov (bili smo organizatorji), fizikov, v angleškem jeziku, za Prežihovo in Suhodolčano-bralno značko, za Prušnikovo bralno značko, za Cankarjevo nagrado, sodelovali smo tudi na republiškem tekmovanju mladih tehnikov. Sodelujemo še na različnih razpisih, natečajih, likovni koloniji v Vuzenici. Predstavnik naše šole je zastopal našo občino na republiškem tekmovanju Kaj več o prometu v Kranju.

Resnično so prav vsi učenci vključeni vsaj v eno interesno dejavnost. Poleg naštetih deluje še šolska pionirska zadruga s sekcijami: šolska pionirska hranilnica, sadjarska sekcija in sekcija za vzgojo okrasnih rastlin in za šolsko njivo. Posebno pozornost smo namenili tudi urejanju okolice šole.

Zelo delavne in uspešne so tudi organizacije: aktiv OO ZSMS, ki je pravzaprav edina delavna mladinska organizacija v kraju; šolska skupnost, ki koordinira in spodbuja delo vseh organizacij in društev na šoli, PO s svojo razvejano dejavnostjo in MRK. MRK je letos pripravil zelo uspešno prireditev ob sprejemu mladih članov v vrste RK. Organizirali smo tudi dve uspešni zaključni prireditvi: za dan mladosti — v šolski telovadnici — poudarek na telesni kulturi, in junija razstavo v Kulturnem domu v Črni s poudarkom na kulturnem programu. S svojim programom sodelujemo tudi na krajevnih proslavah. Prav tako šole zelo dobro sodelujejo s svojim okoljem, krajevno skupnostjo ali vaško skupnostjo.

Naši učenci so se vključili tudi v družbeno koristno delo. Jeseni so sodelovali pri kopianju in zasipavanju jarkov za kabelsko televizijo, sodelujejo v akcijah pri urejanju in čiščenju kraja, urejajo gozdne poti in pogozdujejo. Pri tem tudi nekaj zaslužijo. Bili so najuspešnejši prodajalci Večera, 7 d, Maje in Našega doma; osmošolci so si na ta način prislužili dvodnevno brezplačno ekskurzijo.

Še mnogo je bilo drobnih dejavnosti, ki popestrijo življenje otrok na šoli, delajo šolo privlačnejšo in manj dolgočasno. To so: šolski radio, različna praznovanja, tekmovanja, priprave na javne nastope in še kaj. Naši učenci so gostitelji gojencev iz VVO in male šole ter ZDUM, gredo pa tudi k njim na obisk. Skupno pripravljamo programe za krajevne proslave. Posebno dobro pa je sodelovanje s krajevno organizacijo ZB NOV. Vsako leto organiziramo srečanje kurirjev NOB s pionirji odreda K-10

Vsi na kolo

na podružnični šoli v Koprivni. Pokrovitelj srečanja je TOZD Gorenje Muta.

Učenci tekmujejo za športno značko in opravijo kolesarske izpite. Tudi letos smo organizirali zimsko šolo v naravi, bili smo na Mozirski koči; letna šola v naravi pa je na vrsti v avgustu. Da lahko to organiziramo, nam omogočijo tozdi našega okolja s svojimi prispevki.

Letos marca je bilo mednarodno tekmovanje v smučarskih tekih in skokih — pokal OPA. Gostom iz sedmih evropskih držav so naši učenci zapeli naše domače pesmi, eno pesem v angleškem jeziku, Prešernovo Zdravljico, pa recitali v nemškem, italijanskem in francoskem jeziku (imeli so še pripravljeno v španščini, pa Špancev ni bilo na tekmovanje).

Učenci naše šole izdajajo tudi svoje glasilo, Stezice. Izšli sta dve številki.

Šolski okoliš osnovne šole Črna na Koroškem je največji v občini (približno 51 % ozemlja občine), zato je razumljivo, da imamo veliko vozačev, posebno še sedaj, ko je začasno zaprta šola v Podpeci. Vozačev iz vseh smeri, od Koprivne do Javorja in Žerjava, je 104 — 29,5 % vseh učencev. Vozni redi so prilagojeni potrebam šole, neugodno pa je, da vozni red iz smeri Koprivna ni urejen po potrebi šole in so učenci po nepotrebnem preveč časa odsotni od doma.

Šolska prehrana je dobro organizirana. Malico dobiva 99,1 % učencev, kosil pa od 23 do 28 % vseh učencev.

Predvsem zaradi vozačev smo imeli organizirane tri oddelke podaljšanega bivanja.

Poleg materialnih problemov, ki sem jih že omenil, nas trenutno še najbolj skrbi in obremenjuje:

- **šolska kuhinja**, ki bi jo nujno morali temeljito obnoviti in posodobiti, če to ne bo možno, jeseni ne bomo smeli več pripravljati obrokov, ker nam ne dovoljuje sanitarna inšpekcija;

- **problemi podružničnih šol** v Koprivni in Javorju: problem obstoja šol zaradi majhnega števila učencev;

- **kadrovski problemi**: višek kadra zaradi zmanjšanja enega oddelka v Koprivni in problem zaposlitev učiteljic v oddelkih podaljšanega bivanja zaradi predvidene večje participacije staršev. Tudi za prehrano bodo morali starši več prispevati, zato pričakujemo osip pri naročnikih in možen višek delavk v kuhinji;

- veliko je neznank — kako bo v septembru, kar nam onemogoča pripraviti plan za delo v šolskem letu 1988/89;

- organizacija prevozov učencev;

- nujna prenova delavnice za pouk tehnične vzgoje;

- nujno bi morali prepleskati in beliti vsaj staro šolo.

V pregledu dela, uspehov in težav in neuspehov v preteklem šolskem letu lahko zaključim, da smo bili uspešni. Pohvalim naj vse učence, ki so z aktivnim delom in pravilnim odnosom do dela dosegli primerne uspehe na vseh področjih dela in življenja šole; delavcem šole za prizadevanje in odgovorno delo, vsem zunanjim mentorjem, organizacijam, tozdom in vsem ostalim, ki z dobro voljo ali drugače prispevajo delež pri vzgoji in izobraževanju otrok — hvala!

UČNI USPEH CENTRALNE ŠOLE

Razred	Število učencev	Izdelali	%	Niso izdelali	%
1. a	25	25	100	—	—
b	21	21	100	—	—
c	25	25	100	—	—
2. a	22	22	100	—	—
b	22	22	100	—	—
c	24	24	100	—	—
3. a	29	28	96,6	1	3,4
b	29	29	100	—	—
c	28	27	96,4	1	3,6
4. a	25	25	100	—	—
b	21	21	100	—	—
c	23	22	95,7	1	4,3
5. a	32	32	100	—	—
b	31	29	93,5	2	6,5
c	30	30	100	—	—
6. a	30	30	100	—	—
b	31	30	96,9	1	3,9
c	32	32	100	—	—
7. a	25	25	100	—	—
b	26	26	100	—	—
c	27	27	100	—	—
č	27	27	100	—	—
8. a	29	26	89,7	3	10,3
b	29	28	96,1	1	3,9
c	28	24	85,7	4	14,3
Skupaj	671	656	97,7	14	2,3

Negativni učenci v 8. razredih imajo še pravo do popravnih izpitov.

PODRUŽNICNE ŠOLE

Sentanel

Razred	Število učencev	Izdelali	%	Niso izdelali	%
1.	3	3	100	—	—
2.	3	3	100	—	—
3.	4	4	100	—	—
4.	3	3	100	—	—
Skupaj	13	13	100	—	—

Holmec

Razred	Število učencev	Izdelali	%	Niso izdelali	%
1.	7	7	100	—	—
2.	6	6	100	—	—
3.	4	3	75,0	1	25
4.	7	6	85,5	1	14,5
Skupaj	24	22	91,6	2	8,4

Leše

Razred	Število učencev	Izdelali	%	Niso izdelali	%
1.	9	9	100	—	—
2.	6	6	100	—	—
3.	8	8	100	—	—
4.	9	9	100	—	—
Skupaj	32	32	100	—	—

Ivan Kušnik

Osnovna šola Franja Goloba

V tem šolskem letu smo poleg vzgojnoizobraževalnega dela še intenzivno gradili prizidek k naši šoli.

Ker za celotno investicijo ni možno zbrati sredstev v enem letu, smo že na samem začetku načrtovali gradnjo po fazah. Tako smo v prvi fazi načrtovali dokončanje vmesnega dela prizidka, ostali del pa le do pokritja s streho. Dela je v roku in solidno opravil Stavbenik Prevalje. S tem smo pridobili novo knjižnico in večnamensko učilnico. S preselitvijo knjižnice iz starega dela šole v novi del, se nam je v starem delu sprostila ena učilnica. Tako smo lahko v marcu organizirali tudi za 5. razrede enoizmenjski pouk ter dva oddelka podaljšanega bivanja preselili iz družbenega doma v mnogo bolj ustrezne prostore v novi del prizidka.

Gradnja prve faze je veljala okrog 420 milijonov dinarjev. Sredstva so bila zbrana iz dveh virov. Iz samoprispevka 118 milijonov, ostala

sredstva, torej večino, 312 milijonov, so prispevale delovne organizacije naše občine po zaključnih računih 1986 na osnovi samoupravnega sporazuma o izločanju sredstev za objekte družbenega standarda.

Kako naprej? Da bi lahko gradnjo dokončali, bi potrebovali še okrog (po cenah iz marca) 650 milijonov dinarjev. Letos, oziroma po zaključnih računih za leto 1987, so delovne organizacije v ta namen izločile le 8 milijonov din. To pomeni, da letos ostaja glavni vir le krajevni samoprispevek. Na osnovi ocene, da se bo do konca leta zbralo iz samoprispevka 220 milijonov din, pa gradnje nikakor ni mogoče zaključiti. Zato smo se odločili (sklep gradbenega odbora in skupščine občine), da objekt s temi sredstvi zaščitimo (okna, fasade) pred morebitnimi neugodnimi vremenskimi vplivi. Gradnjo bomo seveda nadaljevali, čim se bodo zopet zbrala sredstva.

Uresničevanje dolgoletne želje in potrebe

Oddelek za odrasle na centralni šoli obiskuje 12 slušateljev, ki so zaključili 7. razred, 8. razred bodo zaključili v septembru. Večina slušateljev v oddelku za odrasle je iz rudnika Mežica.

Vsi odlični učenci so prejeli značko oziroma medaljo bratov Ribar. Nakup teh značk za odlični uspeh nam je omogočil TRO Prevalje.

Za učence 4. in 5. razredov smo organizirali šolo v naravi. Učenci 4. razredov so bili v Kari-gadorju — letni šoli v naravi, učenci 5. razredov pa v zimski šoli na Grmovškovem domu na Kopah. Po končani šoli v naravi, tako zimski kot letni, so bili učenci in starši navdušeni. S tem so tudi opravičeni stroški za šolo v naravi — pokrili so jih večinoma starši sami. Del stroškov je poravnala tudi TKS. Da smo lahko izvedli zimsko in letno šolo v naravi, so nam bili

v veliko pomoč zunanji mentorji Mateja Koren, Irena Urnaut, Vida Šumah, Štefan Peršak in Jože Rahten.

Učenci 3. razredov so opravili kolesarski izpit. Pri tem so se letos zelo aktivno vključili miličniki postaje milice Ravne in predstavniki narodne zaščite krajevne skupnosti Prevalje. Zahvaljujemo se jim.

Fakultativni pouk nemškega jezika je obiskovalo 48 učencev iz 4., 5. in 6. razreda. Stroške so v celoti pokrili starši.

V prostovoljnih dejavnostih so učenci dosegli lepe uspehe. Mladi zgodovinarji so prejeli v Zalcu zlato plaketo za raziskovalno nalogo o zgodovini Prevalj pod mentorstvom Zvoneta Robarja. Biološki krožek je izdelal raziskovalno nalogo Raba zelene krme v prašičereji pod mentor-

skim vodstvom Helene Potočnik. Ta naloga je dobila 2. nagrado Občinske raziskovalne skupnosti.

Literarni krožek že dolga leta izdaja kvaliteto glasilo Vigred. To glasilo je prejelo letos posebno republiško nagrado, saj je med štirimi najboljšimi glasili v Sloveniji. Za uspešnost glasila imata seveda največ zaslug mentorici Olga Rogina in Iva Potočnik.

Na športnem področju smo dosegli največje uspehe v odbojki.

V delovnih in zbiralnih akcijah so učenci zbrali 23 ton starega papirja in 1,6 tone stekla.

SOLA IN OKOLJE

Sola se pri svojem vzgojnoizobraževalnem delu uspešno povezuje z okoljem. Vse razumevanje sta pokazali Zelezarna Ravne, TOZD Energija, pri izvedbi naravoslovnih dni za 8. razrede, in Komunalno podjetje Prevalje pri organizaciji družbeno koristnega dela.

Zelo uspešno je povezovanje z zdravstvenim domom; zdravstvena predavanja in preventivna vzgoja učencev so postala že sestavni in nepogrešljivi del našega vzgojnoizobraževalnega dela, skupaj skušamo vzbuditi zavest, da je zdravje največja vrednota, na katerega lahko vpliva vsak sam s svojim načinom življenja in dela.

Povezujemo se tudi s krajevno skupnostjo na kulturnem in športnem področju, pri raznašanju vabil, obvestil, izvedbi referendumov in čiščenju kraja. Razumevanje imajo za našo finančno stisko in družbeni dom lahko uporabljamo brezplačno.

Tudi na podružničnih šolah se okolje z mentorji aktivno vključuje v delo šole. Še posebej to velja za podružnico Leše, kjer sodelujejo mentorji Rudi Mlinar, Blaž Pavlinec, Friderik Praznik in Alojz Cofl.

V marcu in aprilu je Zavod za šolstvo pregledal delo naše šole s podružnicami in ga zelo ugodno ocenil. K taki oceni so gotovo pripomogli tudi vsi zunanji sodelavci, za kar se jim seveda najlepše zahvaljujem in se priporočam še za prihodnje.

Franc Volentar

Delo osnovne šole Prežihovega Voranca Ravne v šolskem letu 1987/88

Osnovna šola Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem s podružnično osnovno šolo Strojna je imela učnovzgojno delo organizirano v 29 oddelkih na centralni šoli in 2 kombiniranih oddelkih na podružnični šoli. V centralni šoli je delal še en oddelek podaljšanega bivanja, v katerega so se vključevali učenci 1. in 2. razreda. Centralno šolo je obiskovalo 752 učencev od 1. do 8. razreda, podružnično šolo Strojna 17 učencev od 1. do 8. razreda. Na Strojni smo imeli še skrajšan program male šole, v katerega so bili vključeni 3 predšolski otroci.

Od 752 učencev centralne šole je razred uspešno končalo 734 učencev, 16 učencev bo razred ponavljalo, 2 učenca 8. razreda pa imata pravico opravljati popravni izpit.

UČNI USPEH UČENCEV CENTRALNE ŠOLE:

RAZRED	ŠT. UČ.	Razred zaključili z uspehom						Niso izdelali	Ima popr. izpit
		ODL	PDB	DB	ZD	Skupaj	%		
I.	93	30	23	25	11	89	95,7	4	-
II.	92	32	28	23	8	91	98,9	1	-
III.	99	41	25	26	7	99	100	-	-
IV.	99	25	38	22	11	96	97	3	-
V.	105	20	28	32	22	102	97,1	3	-
VI.	102	22	33	26	20	101	99	1	-
VII.	88	18	20	30	16	84	95,5	4	-
VIII.	74	21	19	22	10	72	97,3	-	2
ŠOLA	752	209	214	206	105	734	97,6	16	2
%	100	27,8	28,5	27,4	14	97,6	-	2,1	0,3

PODRUŽNIČNA ŠOLA STROJNA

RAZRED	ŠT. UČ.	Razred zaključili z uspehom					
		ODL	PDB	DB	ZD	Skupaj	%
I.	3	-	1	1	1	3	100
II.	2	1	1	-	-	2	100
III.	-	-	-	-	-	-	-
IV.	1	-	-	1	-	1	100
V.	3	-	2	1	-	3	100
VI.	2	-	-	1	1	2	100
VII.	2	-	1	-	1	2	100
VIII.	4	1	2	-	1	4	100
ŠOLA	17	2	7	4	4	17	100

Ocenjujemo, da je učni uspeh šole kot celote dober. Razred bo ponavljalo skupno le 16 učencev, pa še od tega sta dva učenca razvrščena in bosta prihodnje šolsko leto nadaljevala šolanje na osnovni šoli s prilagojenim programom. Med ponavljalci so resnično tisti učenci, ki niso osvojili minimalnega znanja, ki je pogoj za uspešno delo v naslednjem razredu. Največ ponavljalcev je v 1. in v 7. razredu. Od 4 ponavljalcev 7. razreda sta dva taka, ki sta zaključila šolsko obveznost in zapuščata osnovno šolo s končanimi šestimi razredi. V novem šolskem letu bo razred dejansko ponavljalo 12 učencev. Nekoliko zaskrbljuje precejšnje število učencev, ki so dosegli zadostni uspeh, saj je teh na centralni šoli 14% in na podružnični šoli Strojna kar 23,7% vseh učencev. Kvaliteto uspeha predstavljajo učenci, ki so dosegli odličien, prav dober in dober uspeh, teh pa je skupaj 629.

Število učencev na centralni šoli iz leta v leto narašča. V iztekajočem šolskem letu je bilo 23 učencev več kot leto prej. Po devetih letih organizacije učnovzgojnega dela v eni izmeni smo to šolsko leto bili prisiljeni zaradi prostorske stiske ponovno organizirati pouk v dveh izmenah. V izmenskem pouku je bilo 8 oddelkov 3. in 4. razreda ali skupno 198 učencev. Na Ravnah postaja problematika osnovnošolskega prostora zaskrbljujoča, še bolj zaskrbljujoče pa je, da ne vidimo nobene možnosti, da bi se stanje kmalu izboljšalo, ampak bodo razmere iz leta v leto slabše. Zastavlja se vprašanje, ali se bomo povrnili v obdobje izpred desetih let, ko so bili v izmenskem pouku vsi učenci.

DEJAVNOSTI OB POUKU

Rezultat celotnega dela šole in uresničevanje programa življenja in dela osnovne šole so zlasti odraz kvalitetnega pouka, do-

datnega pouka, dopolnilnega pouka in bogate vsebine dejavnosti ob pouku. Vse šolsko leto je potekala množica dejavnosti, v katere so se učenci lahko vključevali. Skupaj z učenci smo ponosni, da je bilo veliko različnih možnosti, kako preživeti oziroma čim bolj izrabiti učenčev prosti čas. Učenci so delali v športu, kulturi, tehniki, opravljali so družbeno koristno delo in se vključevali v dodatni pouk.

Športniki naše šole so rokometiški, košarkarji, odbojkarji, nogometiški, smučarji, plavalci, namiznoteniški igralci, atleti, ša-

Po gozdni učni poti

Slovesnost ob otvoritvi male učne poti

histi... Tudi planinci delujejo v okviru šolskega športnega društva. Mlajši učenci radi sodelujejo v ritmični skupini, ki je pripravila vrsto odličnih nastopov. Kulturo uresničujemo učenci v dejavnostih, ki se združujejo v Pionirsko-mladinsko kulturno-umetniškem društvu šole. Področij kulture je veliko, zato je tudi dejavnosti, ki izhajajo iz nje, veliko. Šolski radio nam je vsak dan prvo šolsko uro popestril z zanimivostmi. Literarni krožek s šolskim glasilom je izdal 3 številke Samorastnikov. Bil bi jih verjetno več, a imamo žal velike težave z razmnoževanjem, saj nimamo ustrezne razmnoževalne tehnike. Mladi novinarji so pridno pisali v mladinske revije, šolsko glasilo, anketirali so, intervjuvali. Pravični krožek je najmlajšim bralcem buril domišljijo. Učenci likovnega krožka so pripravljali dekoracije za proslave, lepšali so prostore šole, razstavljali v šolski avli in sodelovali na razpisih. Veliko učencev je na različnih stopnjah osvojilo Cicanovo, Prežihovo in Suhodolčanovo bralno značko. Dramski krožek je bil aktiven vse šolsko leto. Mlajši učenci so bili vključeni v lutkovni in folklorni krožek. Lutkarji so pripravili kar dve igrici. Pevci so zahajali v otroški in mladinski pevski zbor. Recitatorji so sodelovali na vseh prireditvah v šoli, s programom so sodelovali na srečanju Prežihovih šol v Bistrici in uspešno pripravili proslavo ob občinskem prazniku.

V spominskem parku v Varvarinu

Če hočemo iti s časom naprej, moramo razširjati tehnične dejavnosti. Vse več učencev se zanima za računalnike, zato so bili v računalniške krožke vključeni učenci od 3. razreda dalje. Težava je v slabi računalniški opremljenosti šole. Učenci od 1. do 8. razreda so bili vključeni v tehnične krožke.

Tkalcji so se seznanjali z osnovami tkanja. Učenci fotokrožka so fotografirali, razvijali filme in izdelovali slike. Mladi prometniki so tekmovali na občinskem tekmovanju. Od 1. do 4. razreda je opravilo kolesarski izpit 116 učencev. Trije učenci so na regijskem tekmovanju mladih tehnikov osvojili prva mesta in se udeležili republiškega tekmovanja. Čebelarji so se lepo uvrstili na republiškem tekmovanju.

Vsak učenec naše šole si z delom pridobiva delovne ure, to pa ni le pridobivanje delovnih ur, ampak so vidni rezultati tega dela. Učenci so pomagali v šolski kuhinji, zbirali so star papir, čistili okolico šole, urejali šolske prostore, delali na vrtu, urejali gozdno učno pot ter sodelovali pri urejanju učilnice v naravi.

Dve leti so potekale priprave, raziskovanja in delovne akcije na trasi MALE UČNE POTI, ki so jo učenci šole skupaj z gozdarji uspešno zaključili junija 1988, ko smo malo učno pot odprli.

»Učenci šole so se odločili, da ob pomoči gozdarjev skozi sestoje Navrškega vrha uredijo malo učno pot. Precejšen del poti vodi po trasi bivše zapuščene TRIM steze.

Učenci šole na planinskem pohodu

Pot je namenjena predvsem osnovnošolcem, z veseljem pa se lahko po njej sprehodi vsak ljubitelj narave. Ob učni poti naj bi se učili opazovati življenje okoli sebe. Opazovalne točke so zbrane slučajno in niso stalne. Ob pomoči vodnika, ki smo ga izdelali, bodo rabile za lažje delo v gozdnem laboratoriju. Ob natančnejšem razglabljanju in opazovanju pa si bodo morda učenci izbrali še dodatne opazovalne točke. Življenje v gozdu je stalno v gibanju in tako naj bo živa tudi naša pot.« To so misli iz uvoda vodnika po mali gozdni učni poti.

Nekatera predmetna področja nudijo učencem poglobljanje učne snovi pri dodatnem pouku. Dodatni pouk je potekal pri biologiji, kemiji, matematiki, angleškem in slovenskem jeziku, zgodovini in fiziki. Matematiki so tekmovali za Vegovo priznanje, kjer so bronasto priznanje osvojili 4 učenci, 2 učenca sta osvojila srebrno priznanje, učenec Aleš Keber pa je na republiškem tekmovanju osvojil zlato Vegovo priznanje. Ta učenec je bil tudi skupaj z Rokom Dolinškom regijski prvak iz fizike in tretji v regijskem tekmovanju iz kemije. Tina Verovnik je postala občinska prvakinja v tekmovanju iz angleškega jezika. Tekmovala je na republiškem tekmovanju za Cankarjevo nagrado in dosegla na obeh tekmovanjih 2. mesto.

Učenci šole so se aktivno vključevali v proces samoupravljanja prek podmladka RK, pionirske in mladinske organizacije in društev učencev. Pobude so učenci delegati prenašali na predsedstvo in izvajali program, ki so si ga na začetku leta zadali.

Urejali so partizanske grobove in spomenike, prodajali novoletne voščilnice, sprejeli kurirčkovo torbico, obiskali vojake na karavli, se povezovali z borci, organizirali plesne vaje in še in še...

Na veselo šolo se je pripravljalo 342 učencev od 3. do 8. razreda. Na šolskem tekmovanju je tekmovalo 263 učencev, na občinsko se jih je uvrstilo 16, učenki Petra Skitek iz 4. razreda in Katja Božič iz 7. razreda pa sta se udeležili republiškega tekmovanja. V šolski hranilnici je varčevalo nad 600 učencev. V okviru Jugoslovanskih pionirskih iger so učenci skupaj z mentorji opravili precej nalog: zelene straže, malo gozdno učno pot, srečanje mladih, anketa o nasilju, ženitovanjske šege, domača hišna imena, rišemo voščilnice. Za dosežene rezultate smo prejeli dve prvi nagradi. Na področju raziskovalnega dela mladih smo bili tesno povezani z občinsko raziskovalno skupnostjo Ravne. Raziskovalna skupnost je odločila, da prejme šola prvo nagrado v regiji, in to VIDEOREKORDER.

Ob vsem tem nikakor ne smemo pozabiti mentorjev, ki so učencem nudili vso pomoč. Težišče mentorskega dela so opravili pedagoški delavci šole, z nami pa je bilo še 20 zunanjih mentorjev. Ob zaključku šolskega leta smo posebno zahvalo s priznanjem podelili naslednjim zunanjim sodelavcem:

dipl. inž. Gorazdu Mlinšku, dipl. inž. Stanku Vrčkovniku, dipl. inž. Vladu Ramšaku, inž. Majdi Vravnik, Jožetu Orešniku, Maji Marin, Miranu Francu, Mihju Pandevu, Milanu Petroviču in Francu Krauzerju. Priznanje si je zaslužilo še vsaj toliko zunanjih sodelavcev, kot jih je priznanje prejelo.

Katica Karadža

Osnovna šola Koroških jeklarjev v šolskem letu 1987-1988

Vsakič, ko je šolsko leto naokrog, razmišljam, kaj naj povem staršem, kolegom, krajanom, vsem soustvarjalcem v vzgojno izobraževalnem procesu. Vsega se zgodi neverjetno veliko, a naštevaje suhoparnih števil in odstotkov doseženega uspeha odvrne marsikoga, da takih poročil ne prebere.

Iz leta v leto so si šolska leta tako podobna, od naših dalje.

Na osnovni šoli Koroški jeklarji sta bili v tem šolskem letu dve veliki spremembi. Ukinili smo celodnevno šolo in dobili novo streho! COŠ smo vlekli v nemogočih pogojih devet let, ravno tako dolgo pa smo željno čakali na trajno sanacijo strehe. Škoda, da nismo imeli materialnih, predvsem prostorskih pogojev za COŠ. Ugotavljamo pa, da je delo sedaj mirnejše, učenci se privajajo na nove načine dela in drugačen vsakdanji ritem.

UČNI USPEH ŠOLE

Šolo je obiskovalo 832 učencev in jo uspešno zaključilo 811 ali 97,5%. Od 31 oddelkov na šoli jih je kar 20 doseglo 100% učni uspeh! Z ukinitvijo COŠ smo s strahom pričakovali, kako bo sprememba vplivala na učence. Začelo se je slabo. V prvem redovalnem obdobju je bil pouk zelo moten, učenci predmetne stopnje so ga obiskovali samo popoldne. Učni uspeh v prvem redovalnem obdobju je bil zaskrbljujoč. Potem pa se je stanje spremenilo. Učenci, učitelji in starši so se prilagodili novemu režimu dela, učni uspeh je bil iz obdobja v obdobje boljši. Ob koncu šolskega leta ugotavljamo, da imajo učenci razredne stopnje kar za 2,3% boljši uspeh od uspeha v šolskem letu 1986-87.

Na predmetni stopnji je učni uspeh za 0,6% slabši kot v COŠ.

Predvsem učenci s slabšimi učnimi navadami pogrešajo jutranje ure samostojnega učenja. Učitelji naše šole so vsa leta ugotavljali, da je celodnevna šola primernejša za mlajše učence, za predmetno stopnjo pa manj. Učni uspeh pa kaže, da so se mlajši hitreje prilagodili. Učni uspeh šole v celoti, skupaj s podružnico Kotlje, je 97,5%, kar pomeni za

Ob tej priložnosti se želim zahvaliti vsem, ki so s šolo sodelovali, v imenu učencev in celotnega pedagoškega kolektiva in vabim še k trdnemu sodelovanju.

Trdim, da je bilo šolsko leto plodno in smo z uspehi lahko zadovoljni mi, delavci šole, in starši. Želimo, da bi seme padlo na plodna tla in da bi bili uspehi v prihodnjih letih še boljši.

Vsem, ki ste prisluhnili potrebam šole in pomagali pri uresničevanju zastavljenih ciljev, iskrena hvala.

0,8% boljši učni uspeh od uspeha šole v COŠ 1986-87. Letos smo imeli prvič oblikovane oddelke po normativu do 32 učencev na oddelk. V COŠ smo zaradi enozimenskega dela vsa leta v več oddelkih to število presegali. Delo s 26 učenci (5., 6. razred) je kvalitetnejše in prijetnejše, zato je tudi uspeh boljši.

INTERESNE DEJAVNOSTI

Učenci so bili vključeni v najrazličnejše interesne dejavnosti na šoli in izven nje. Del celoletnih prizadevanj so prikazali na zaključni prireditvi šole. Zaradi pomanjkanja sredstev so nekateri krožki prenehali z delom. Vedno težje je prepričati zunanje sodelavce, da bi del svojega časa — volontersko preživeli z učenci. Nagrajevanje zunanjih mentorjev ni urejeno. Učenci morajo obvezno obiskovati 1 — 1,5 ure tedensko interesne dejavnosti. Šola je dolžna zagotoviti v povprečju po dve skupini na oddelk. Na naši šoli bi morali realizirati delo v 62 skupinah! Če bi vodil vsak učitelj na šoli eno dejavnost, mora sodelovati še 19 zunanjih mentorjev. Kdo je danes še pripravljen delati brez nagrajevanja, samo iz ljubiteljstva? Najdejo se, a kmalu obupajo, saj je problem, kako priti do materiala, ki ga za delo v krožku potrebujejo. Poleg tega niso v enakopravnem položaju z učitelji, ki imajo vodenje interesne dejavnosti v svoji obveznosti, torej je njihovo delo nagrajeno. Dejavnosti v okviru ŠSD so edine, kjer je ta problem rešen. ZTKO nakazuje sredstva za vse trenerje posameznih telesnokulturnih dejavnosti na šolah. Če bi ZKO in ZOTK enako skrbela za dejavnosti na kulturno-umetniškem in tehničnem področju, bi bil problem rešen.

Učenci so obiskovali 53 interesnih dejavnosti.

KADRI

Vsi delavci na šoli so strokovno usposobljeni za svoje delo. Težave smo imeli pri realizaciji glasbene vzgoje, saj smo ostali v drugem polletju brez zborovodja za mladinski pevski zbor. Učiteljev glasbene vzgoje ni. Z bojznijo pričakujemo novo šolsko leto. Prehod na ekonomsko ceno šolske prehrane in prispevka staršev za oddelke podaljšanega bivanja bo vnesel nemir po šolah in nezadovoljstvo pri starših. Šole bodo imele višek kadrov (osebje v kuhinji, učitelji razrednega pouka).

Vsa leta ugotavljamo, da bi osnovne šole na Ravnah nujno potrebovale tim svetovalnih delavcev. Žal, svetovalna služba spada v dogovorjeni program, zato ostajajo le neizpolnjene želje in potrebe. Vedno več šoloobveznih otrok ima govorne in najrazličnejše vedenjske motnje, zato bi potrebovali strokovnjake

Čudovita narava

— šolskega psihologa, logopeda in socialnega delavca. Učenci z govornimi motnjami doživljajo hude strese, ki slabo vplivajo na njihov osebnostni razvoj. Nekoč smo imeli na Ravnah eno osnovno šolo, vsi dvoizmenski pouk, okoli 1300 učencev in svoj tim svetovalnih delavcev (pedagog, psiholog, socialni delavec). Danes imamo dve osnovni šoli in eno s prilagojenim programom, okoli 1600 učencev in samo dva pedagoga!

INOVATIVNA DEJAVNOST

Letos je prejela Jelka OCEPEK priznanje Občinske raziskovalne skupnosti za inovativni pristop k pedagoškemu delu. Izdelala je učilno — robota, ki ga uporablja za pridobivanje nove snovi in predvsem za utrjevanje pri MA, SL, SND. Lahko se uporablja pri pouku od 1.—4. razreda. Z dodatnimi aplikacijami pa bi ga lahko uporabili tudi v 5. razredu pri učenju tujega jezika.

Priznanje je prejela tudi Vera SAVIČ za uvajanje učencev v raziskovalno delo.

NADARJENI UČENCI

Učenca osmega razreda Samo KOTNIK in Erik OTT sta za raziskovalno nalogo »Pridobivanje C vitamina iz borovih iglic« osvojila prvo nagrado Občinske raziskovalne skupnosti. Po najvišjih mestih sta posegala na občinskih, regijskih in republiških tekmovanjih iz znanja MA, KE, FI.

Pedagoški delavci dajejo prednost dodatnemu pouku, kjer si lahko nadarjeni učenci potešijo svoje interese na posameznih področjih. V preteklosti je bilo več storjenega za učence z nižjimi sposobnostmi, nadarjene pa smo zanemarjali. Iz leta v leto imamo kvalitetnejši dodatni pouk, dopolnilnega za slabše učence pa organiziramo redno ali občasno iz predmetov, kjer je največ negativnih ocen. Na šoli imamo tudi nadarjene športnike. Največ na tem področju je dosegel Krešimir BOŽIKOV.

ŠOLA V NARAVI je postala sestavni del vzgojnoizobraževalnega procesa. Ta bo ostala dotlej, dokler bodo starši pripravljene prispevati sredstva za izvedbo. Petošolci so zimovali na Poštarskem domu pod Uršljo, tretješolci pa gredo v Kariador.

TEČAJNE OBLIKE so del obveznega programa. Izvedli smo jih po predmetniku. Na šoli smo se dogovorili, da obvezno obiskujejo vsi učenci drugega razreda plavalno šolo, tako da bodo v letni šoli le izpolnili svoje plavalno znanje. Vse priznanje PK FUŽINAR, ki vsa leta vodi plavalno šolo za učence. S takim sodelovanjem se drugod v Sloveniji ne morejo pohvaliti. Šola ne plačuje uporabe bazena, niti učitelja plavanja.

Učenci tretjih razredov so obvezno obiskovali prometni krožek, kjer so se pripravljali za kolesarski izpit. Od 104 učencev ga je uspešno opravilo 94. Tudi to tečajno obliko bomo obdržali. V četrtem razredu bomo odslej izvedli krajši tečaj in popravni izpit za tiste, ki niso uspešno opravili kolesarskega izpita.

PODRUŽNICA KOTLJE

Obiskovalo jo je 83 učencev od 1. do 4. razreda in so dosegli 100% učni uspeh. Učenci so sodelovali skoraj pri vseh prireditvah v kraju. Šola v Kotljah je edina od podružnic v občini, kjer ni bojazni, da bi jo morali zaradi premajhnega števila učencev zapreti.

Nasprotno. Nujno je razmišljanje o razširitvi šole.

Vseh učencev, ki se iz te smeri vozijo na obe ravenski šoli ali pa obiskujejo podružnico v Kotljah, je več kot 200. Z razširitvijo novega naselja v Kotljah, se bo število šolarjev povečalo. Razmišljanja o samostojni osnovni šoli v Kotljah so realna, uresničitev teh želja pa je v trenutni situaciji čista utopija.

NOVE PRIDOBITVE

Nova streha z možnostjo ureditve dodatnih učilnic. Z novo streho smo odpravili dolgoletni problem zamakanja. V tem šolskem letu nismo kupovali dražjih učil, razen enega videorekorderja, ker nismo imeli sredstev. Z novim računalnikom smo posodobili poslovanje šole.

POTREBE, ŽELJE ZA ŠOLSKO LETO 1988/89

— Potrebovali bi več sredstev za sprotno vzdrževanje zgradbe in za realizacijo osnovne dejavnosti.

— Da bi ponovno prešli na enoizmenški pouk, bi morali urediti nove učilnice.

— Želimo se ukvarjati z vzgojnoizobraževalnim delom, zato naj bi skrb, kako preživeti s sredstvi, ki jih imamo mesečno na razpolago, prevzel kdo drug. Kako dobro gospodariti, če imamo komaj za mesečno poravnavo računov za ogrevanje, elektriko in komunalne storitve?

— Nujno bi morali beliti vse prostore. Kje dobiti ta sredstva?

— Vsem učencem želimo dati kvalitetno znanje. Učiteljevo znanje, tablo in kreda je premalo v današnji dobi tehničnega ravnanja. Doma ima večina naših učencev kvalitetnejšo aparaturu, kot jo uporabljamo v šoli.

— Šolska telovadnica je potrebna temeljitve obnove! Obremenjena je od 7. do 21. ure.

— Želimo si, da bi starši naših učencev še naprej tako sodelovali z nami, kajti le z roko bomo vzgojili in izobrazili našo mladino.

Zahvaljujemo se vsem staršem, društvom in organizacijam v kraju, posameznikom v KS Javornik—Šance in Kotlje, OZD, šolam, vrtcem, predvsem pa vsem

delavcem Železarnе Ravne, ki so nam tudi v najtežjih trenutkih ostali zvesti prijatelji.

Hvala tudi vsem učencem, ki so bili s svojim znanjem in sodelovanjem na najrazličnejših tekmovanjih in prireditvah šoli v ponos.

Delavci šole bomo skušali obdržati vedrino in optimizem, vero v lepšo, svetlo prihodnost, ki se vztrajno odmika in zavija v sivino.

Patrik Kolar

Kotulja je vedno bolj onesnažena

Kadar govorimo o onesnaženju voda, se na Koroškem najprej spomnimo na Mežo, ki je bila še pred desetimi leti tako onesnažena z žerjavskim flotacijskim muljem, da v njej ni bila mogoča nobena oblika življenja. Po uspešni sanaciji tega problema je Meža znova vsaj delno zaživela in lahko smo dobili občutek, da v naši dolini v primerjavi z zrakom vsaj voda ni kritično onesnažena. Takšno sklepanje je lahko varljivo, saj velikega dela škodljivih, celo nevarnih snovi, raztopljenih v vodi, ne moremo enostavno zaznati, pravo kakovost vode pa nam pokažejo šele kemijske analize.

Velikega pomena za življenje v Mežiški dolini so poleg Meže tudi majhni vodotoki — potoki, ki se izlivajo v Mežo in predstavljajo pomemben potencialni vir pitne vode v okolici izvirov, v celotnem toku pa so svojstven ekosistem. V primerjavi z Mežo so kemično manj raziskani, zato smo se na 1. mladinskem raziskovalnem taboru »Ravne '88« julija letos odločili, da podrobneje raziščemo Kotuljo od izvira do izliva.

V okviru kemijske skupine smo v vzorcih vode določevali pH (kislost oziroma bazičnost vode), vsebnost kalcijevih in magnezijevih soli (trdoto vode), količino raztopljenega kisika ter kemično potrebo po kisiku s permanganatno metodo. Za vrednotenje onesnaženosti vode sta pomembna podatka količina raztopljenega kisika, ki je potreben za življenje vodnih organizmov (večinoma vode vsebujejo od 8 do 10 mg O₂/l, za življenje večine organizmov pa je potrebno vsaj 6 mg O₂/l) in kemična potreba po kisiku (KPK), ki posredno pokaže količino organskih snovi v vodi, iz česar lahko sklepamo na onesnaženost npr. s komunalnimi odplaki.

Na celotnem toku Kotulje smo izbrali naslednja zajemna mesta:

1. izvir
2. Kotnik
3. Rimski vrelec
4. Zdovec
5. Brdinje
6. izliv v Mežo

Rezultate opravljenih analiz prikazuje tabela.

zajemno mesto	količina razt. kisika (mg O ₂ /l)	kemična potreba po kisiku (mg KMnO ₄ /l)
izvir	10,31	47,87
Kotnik	9,97	24,65
Rimski vrelec	9,81	24,96
Zdovec	9,22	26,38
Brdinje	11,40	28,44
izliv v Mežo	7,91	30,02

Količina v vodi raztopljenega kisika in kemična potreba po kisiku v Kotulji (6. julija 1988).

Iz rezultatov je razvidno, da količina raztopljenega kisika po toku navzdol upada (od 10,31 do 7,91 mg O₂/l), z izjemo zajemnega mesta na Brdinjah. Rezultati potrjujejo pričakovanja; v spodnjem toku Kotulje je zaradi večje onesnaženosti mogoče pričakovati večjo količino odplak, ki za svojo razgradnjo porablja kisik, kar je lahko vzrok za nižje ugotovljene vrednosti. Vseeno pa so vse izmerjene vrednosti dovolj visoke, da omogočajo življenje v vodi. Bolj zaskrbljujoči so podatki o KPK, iz katerih je razvidno, da količina razgradljivih organskih snovi v vodi s tokom stalno narašča od drugega zajemnega mesta do izliva v Mežo (zelo visoka vrednost pri izvirov je posledica humusne sestave zemljišča, ne pa onesnaženja). Poleg tega je na celotnem območju Kotulje količina organskih snovi v vodi dokaj visoka (od 24,65 do 30,02 mg KMnO₄/l) še zlasti, če izmerjene vrednosti primerjamo s tistimi iz leta 1983 (glej Koroški fužinar, št. 4, 1984, str. 16 do 17); na Rimskem vrelcu 8,53 mg KMnO₄/l in ob izlivu v Mežo 8,68 mg KMnO₄/l. Skoraj trikratno povečanje vrednosti KPK torej kaže na precej povečano množino odplak, ki vodo vedno bolj obremenjujejo, verjetno tudi že ogrožajo.

Problem komunalnih odplak in njihovega prečiščevanja torej narašča, še zlasti, če

Simona Štruc

Stari običaji kolednikovanja na Pernicah in širšem okolju zahodnega Kozjaka

Življenje na kmetih je še pred drugo svetovno vojno potekalo vse drugače kakor danes. Ni bilo televizije, ne radia, le tu in tam kak gramofon, pa še kakšen muzikant, ki je s svojo frajtonarico krajšal dolge zimske večere. Verjetno so se prav zaradi tega dolgo ohranili stari običaji kolednikovanja. Na Kozjaku, hribovju, ki se vleče ob državni meji od Goriškega vrha do Kaple, so kolednikom pravili »kovatniki«.

V stari Jugoslaviji so bili daleč naokoli znani »kovatniki« Rihčanovi pobi iz Mlak nad Muto. Vsi so bili muzikantje in poleg še dobri pevci.

Že v novembru in decembru so se trudili, da so do Božiča opravili nujna kmečka dela, kot so: naprava drv za naslednjo leto, ročna mlačev in drugo. Večkrat so ročno mlatili tudi do polnoči, samo da je bilo delo opravljeno do Božiča. Ročna mlačev pozno v noč je bila takrat sploh navada v teh krajih. Prav zanimivo je bilo v mesečni zimski noči poslušati pesem cepcev, ki je odmevala v mrzlo zimsko noč. Po taktu si lahko spoznal, ali mlatita pri sosedu dva, štirje ali šest. Če si ob taktu cepcev še slišal vrisk fanta, ki je z vriskanjem hotel pokazati drugim, da gre k dekletu, je bil to višek kmečke idile. Posebno radi so vriskali tisti fantje, ki so imeli dobre odnose z dekletom, ki je v kraju veljala za najlepšo.

Takoj po Božiču, že na Štefanovo zvečer, so Rihčanovi pobi začeli s kovatnikovanjem. Hodili so od hiše do hiše in do novega leta peli novoletno pesem. Od novega leta pa do treh kraljev so peli pesem o svetih treh kraljih. Po treh kraljih pa so do svečnice peli pesem o Mariji svečanski.

Ko so prišli do hiše, so najprej pozvonili z zvončkom, nato so z instrumenti, frajtonarico, klarinetom in trubo zaigrali melodijo pesmi, nato so pesem ob rahli spremljavi harmonike zapeli in spet zaigrali melodijo. To se je ponavljalo, dokler ni zmanjkalo pesmi. Že takoj po prvi kitici pesmi je odprl vrata gospodar ali gospodinja in vse povabil v hišo. Le redko se je zgodilo, da se vrata niso odprla in da je nekdo od znotraj po vratih trikrat udaril. To je pomenilo, da kovatniki niso zaželeni. Temu so rekli, da so dobili »bidra«

— ovna. Seveda se je kaj takega redko dogodilo, pa še takrat je morala biti vmes osebna jeza, bolezen v hiši ali kaj drugega. Kajti veljalo je pravilo, da so kovatniki božji poslanci in da prinašajo srečo v hišo.

V hiši so jim bogato postregli s prekaženim mesom, klobasami, kruhom in moštom. Vina in prave kave takrat v kmečkih domovih ni bilo. Če pa so bili obiski kovatnikov v času cerkvenih praznikov, tudi dobre domače potice ni manjkalo. Okoli svečnice pa so bili na mizi obvezno tudi krapji. Navadno je ena taka rajža trajala dva dni in dve noči brez prekinitve. Drugi dan popoldne so morali Rihčanovi pobi spet domov, da so na slamoreznici na ročni pogon narezali za dva dni krme za dvajset glav živine. Še tisti večer po končanem delu doma so šli naprej na kovatnikovanje. Zavedali so se, da morajo obiskati vse hiše v fari, teh pa ni bilo malo. Saj je fara takrat štela čez šeststo duš. Če bi katero hišo izpustili, bi bili tam zelo užaljeni. Kajti verjeli so, da kovatniki prinašajo v hišo srečo, zdravje pri ljudeh in živini ter dobro letino. Tudi najmanjše kočarje so obiskali in prav ti so bili kovatnikov najbolj veseli. Čeprav dostikrat sami niso imeli kaj prida jesti, so hoteli kolednikom dati zadnje, kar so imeli. Toda Rihčanovi pobi niso prišli k njim po darila, pač pa so jim želeli le srečo voščiti.

Pri večjih kmetih, posebno če so bili pri hiši mlajši sinovi ali hčere, se je kovatnikovanje spremenilo v domačo veselico. Navadno so se domači fantje že prej dogovorili z Rihčanovimi pobi, pri katerem kmetu se bodo zvečer ustavili, da bi lahko pri-

šli z dekleti na ples. Nihče na takih plesih ni kaj prodajal. Domači sin ali hči sta poskrbela, da je bilo za vse na razpolago dovolj rženega kruha in mošta. Taki plesi kmečke mladine, povezani s kovatnikovanjem, so večkrat trajali do ranega jutra. Na teh plesih so se kmečki fantje in dekleta spoznavali in se zaljubljali. Mnogi so tu spoznali svojega bodočega moža, svojo bodočo ženo. Na tak način si je v naših krajih kmečka mladina krajšala dolge zimske večere. Škoda, da danes ni več tako!

Na kovatnikovanjih so Rihčanovi pobi peli naslednje pesmi.

Zlatko Škrubej

Spomini

Stojim pred grobom padlega junaka,
nagrobni kamen zvezda mu krasi,
njegovega imena zraven ni,
kaj hočemo, je pač usoda taka.

Čeprav imena tvojega ne vemo,
pa vemo dobro, partizan si bil,
za boljši danes si se ti boril,
prav vsi smo ti hvalježni res za to.

Veliko takšnih je pri nas grobov,
ko vemo le, da tam leži nekdo,
ki padel je, da nam bi holje šlo,
se mnogo jih vrnilo ni domov.

Letna šola v naravi v Karigadorju

pomislimo na številne novogradnje, širjenje Javornika in gradnjo naselja »Kotlje 2«. Čeprav so opisani rezultati nastali le na podlagi enkratnega analiziranja potoka in bi bilo za popolnejšo sliko treba zasledovati sestavo vode skozi daljše časovno obdobje, so dovolj zgovorni in bi jih lahko povzeli v ugotovitev: če problema komunalnih odplak na območju Kotulje ne bomo kmalu zadovoljivo rešili, je možno, da bodo zaradi tega močno prizadeti vodni organizmi v potoku in porušeno bo naravno ravnotežje, ki pa ga je seveda mnogo lažje porušiti kot vzpostaviti.

Fantičem hočmo darovat,
lep zelen pušlec hočmo dat,
ki ga je Jožef naredil,
in ga fantičem podelil.

Dekličem hočmo darovat,
lep beli kranček hočmo dat,
ga je Marija spletala,
in ga dekletom šenkala.

Nedolžnim otrokom darujemo,
no belo jagnje obljubljenno,
da b' se igrali večno tam
pred tem nebeškim jagnjetom.

Zdaj se od vas poslavljamo,
to pesem vam podarjamo,
pri vas naj ostane sveti Duh,
žegna naj domači kruh.

Mi od Boga poslani smo,
zato nas sprejmite lepo,
vam srečo, zdravje voščimo,
k temu letu novemu.

Ker so bili Rihčanovi pobi nagajivi, so na-
vadno na koncu zapeli še svojo kitico.

Pri sosedu smo zbarali,
da ste pri vas prašiča klali,
naj bo prašič al prasica,
nam pripada klobasica.

TRIKRALJSKA PESEM

Tam v jutrovi deželi
na zvezda gori gre,
ta lepa nova zvezda
prav lepo sveti se.

Ta zvezda pa pomeni
to rojstvo Jezusa,
tega novga kralja
nebes in sveta.

Sveti trije kralji
podajo se na pot,
tega novga kralja
iskali so povsod.

V mestu Jeruzalemu
ustavili so se,
Herodeža vprašali,
če ve, kje dete je.

Herodež se prestraši
in pravi jim tako,
ko boste dete našli,
mi javite hitro.

Ti sveti trije kralji
so modri možje,
šli Jezusa iskati
v mesto Betlehem.

Ta zvezda gre pred njimi,
jim kaže pravo pot,
nad štalco je obstala,
kjer rojen je Gospod.

Sveti trije kralji
pred jaslimi kleče,
božjemu detetu
darove darujejo.

Miro in kadilo
in čisto zlato,
ne enemu detetu,
le samemu bogu.

Nagajivi, kakršni so bili Rihčanovi pobi, so
na koncu dodali še svojo kitico:

Mi smo se tudi zbrali,
šli ravno tako,
pri Enciju smo se ustavili,
kjer gvišno klobasa bo.

Pri tretji vrstici svoje pesmi so pač dodali
ime tistega kmeta, pri katerem so se ustavili.

SVEČANSKA PESEM

Hvaljen bodi Jezus kristus,
to je naš ta prvi glas,
mi želimo vam zapeti
o Mariji svečanski.

Ona je na svet živela
že pred 1900 let,
sad nebeški je rodila,
ki mu pravimo Jezus svet.

Sivi starček že vzdihuje
in v rokah luč drži,
tiho moli in prošuje,
mat Marijo svečansko.

Tako luč smo mi imeli,
ko smo pri svetem krstu bli.
da b' jo tudi takrat imeli,
ko bomo v dolgo večnost šli.

Druga varianta svečanske pesmi, ki je bila
bolj znana samo na Mlakah nad Muto:

Štefan Lednik

Breg (Perg)

O podobi in preteklosti »pozabljenega« kraja

Odmaknjeni od vsakdanjega vrveža v do-
lini Meže žde v grapah in pobočjih, skriti za
grebenom, ki se na južni strani Mežice dvi-
guje od Polene, nad Gmajno proti Jeseniko-
vemu vrhu, zaselki naselja Breg, nekdanje-
ški dolini, širšemu krogu občanov manj poz-
ga Pèrga.

Najbrž zlepa ni kraja ali zaselka v Meži-
ški dolini, širšemu krogu občanov manj po-
znanega ali obiskanega, kot je to ravno Breg.
Saj je celo med Mežičani, zlasti med mlaj-
šimi, precej takih, ki na Bregu še nikdar niso
bili. Gotovo jih k obisku tega, nekam odroč-
nega kraja, ne napeljuje nobena nuja ali ka-
ka posebna vaba. Oni, sicer kar številni izlet-
niki, ki se iz Mežice podajajo na Pikovo ali
drugam v Heleni, pa se Brega dotaknejo le
na skrajnem, najvišjem koncu, po poti, ki se
vije skozi Gmajno, mimo opuščene Jeseniko-
ve domačije in skozi strmo Bukovje na he-
lensko stran.

Toda vselej ni bilo tako. So bili časi, ko je
tudi na Bregu kipelo življenje, spodbujeno
posebno po letu 1809, ko takrat ustanovljena
mežiška rudarska družba Kompoša in Brun-
nerija začena odkrivati tod bogata nahajali-
šča svinčene rude.

Vendar — pogledjmo najprej, kako stoje
dandanašnji stvari z naseljem Breg po »urad-

O ti kraljica svečanska,
od vekomaj si slavljena,
daj nam to pesem prav zapet,
in tvoje življenje razodet.

Dvanajsta ura polnoči,
angel Mariji sporoči,
ti boš od duha svetega,
rodila nam zveličarja.

Prinesla ga je v tempel v dar,
postavila ga je na oltar,
sveča stoji in luč gori
v čast Mariji svečanski.

Pri krstu naj ta luč gori,
pri birmi drugič se slavi,
ko stopimo v zakonski stan,
si luč prižgemo z Jezusom.

Pri zakonskih je Jezus rad,
svet Jožef je tud njihov brat,
Marija mati Jezusa
je pomočnica zakonska.

Ko rešnje telo nesejo,
bolnemu na posteljo,
ko ga nemila smrt mori,
mu zadnja sveča naj gori.

Ko pred gospoda stopimo,
tebe, Marija, prosimo,
tebe, Marijo svečansko,
da bi nam prižgala jo.

Te pesmi je po spominu zapisal Simon Štruc,
peli pa so jih še med vojnoma Rihčanovi pobi
iz Mlak nad Muto.

ni« plati. Kako je prišlo do njegovega da-
našnjega imena ter do njegove današnje
»ozemeljske« zaokroženosti.

Naselje Breg obsega, od spodaj navzgor,
naslednje zaselke oziroma domačije: Marhol-
če bajte s petimi hišnimi številkami, Spodnji
Breg s šestimi hišnimi številkami, Fridrih z
dvema, Zgornji Breg s petimi hišnimi števil-
kami, kmetijo Marholče s tremi hišnimi šte-
vilkami, rudarsko-kmetiško domačijo Junčar
in nekdanjo kmetijo Jesenik. Po statistiki iz
leta 1981 je premoglo naselje Breg 120 pre-
bivalcev, 36 stanovanj in ravno toliko prijav-
ljenih gospodinjstev.

Današnje ozemlje Brega vse do pred nekaj
desetletji ni sestavljalo enotnega naselja,
ampak je pripadalo dvema različnima uprav-
nima okolišema. To je dvema naseljema in
dvema katastrskima občinama. Gornja polo-
vica kraja s kmetijama Jesenik in Junčar —
ta je obsegala nekdanji tudi obširne severne
gozdnate strmalni od Pikovega proti Velikemu
vrhu — ter z Zgornjim Bregom, je že vse ča-
se pripadala mežiškemu okolišu. Po osnova-
nju Franciscejskega katastra (karte naših
krajev so iz leta 1827) je pripadal ta del Bre-
ga v K. O. Takraj Meže in v enako imenovano
naselje, ki je zajemalo ozemlje od Polene,
kmetiško okolico pod Jesenikovim vrhom in

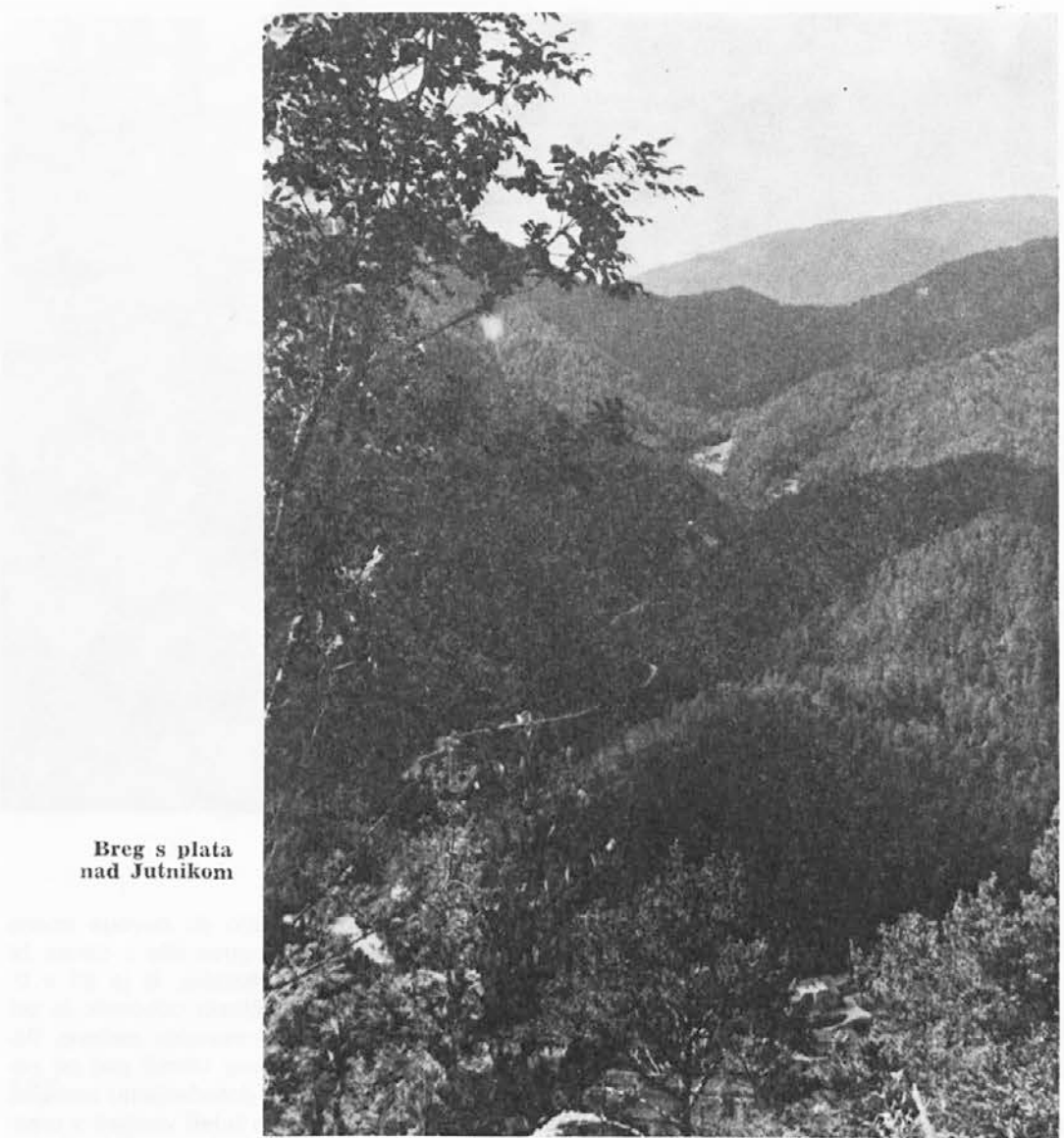
Gorno, mimo Rehta, vse do Lóma. Stanovanjske zgradbe omenjenega dela Brega so torej nekdanj — in vse do leta 1953, nosile hišne številke z napisom Takraj Meže.

Spodnji del kraja s kmetijo Marholče, Fri-drihom, Spodnjim Bregom in Marholčevimi bajtami pa je tedaj spadal v K. O. Podkraj, oziroma v naselje Podpeca, ki sta pripadala okolišu Bistrice pri Pliberku oziroma po osno-vanju občin leta 1850 občini Bistrica. Hišne številke tega dela Brega so nosile napis Pod-peca in so ga obdržali vse do leta 1931.

Leta 1889 je bila Podpeca zaradi teženj rudnika, da bi kar največ rudarskega območ-ja pripadalo enemu upravnemu okolišu, lo-čena od občine Bistrica in priključena k ob-čini Mežica. Z njo seveda tudi spodnji del Brega.

Po letu 1931 so v Mežiški dolini zaokrože-vali občinske meje, jih, kot že nekaj deset-letij poprej, skušali izenačevati s farnimi oko-liši. Saj so matične evidence (rojstva, poroke, smrti) vodili župniki po farah. Občine pa so vodile le register prebivalstva po državljan-stvu, občinski pristojnosti in po krajih biva-nja. Zaokroževanje je bilo smotrno opraviti tudi zaradi novo nastale državne meje med Jugoslavijo in Avstrijo. Zaradi nje je npr. pri-šel k Mežici od občine Bistrica del naselja Št. Jurij, od občine Libuče pa naselje Lom. Prevaljski občini pa je takrat od Libuč pri-padlo naselje Lokovica. Tega leta je bilo uki-njeno v prevaljski občini tudi naselje Voli-njak, katerega del je pripadel mežiškemu na-selju Onkraj Meže, del pa Lešam. Med dru-gim je bila takrat ukinjena dotlej samostoj-na občina Koprivna in združena s črnsko.

K. O. in naselje Podpeca se je tedaj raz-delila. Gornji del s pobočjem Pece in helen-skim območjem je pripadel občini Črna, ob-držal svoje ime ter ostal še naprej samostoj-na K. O. Mežiški del Podpece, t. j. spodnji del Brega, pa je ostal pri občini Mežica. Priklju-čili so ga v K. O. Takraj Meže in k naselju

Breg s plata
nad Jutnikom

istega imena. Današnje ozemlje Brega je bilo tako prvič združeno šele leta 1931.

Toda že čez dobrih 20 let je prišlo spet do spremembe. Leta 1953 je v Sloveniji zaradi

naraščajoče urbanizacije in iz drugih razlogov prišlo do znatnih sprememb pri naseljih, njih-ovih nazivih itd. Tedaj so precej krajev, ki se je v njih namnožilo prebivalstvo in so se razširili, preimenovali iz vasi in trgov v me-sta. Npr. Gornjo Radgono, Ravne, Bled, Dom-žale itd. Na drugi strani pa je nova oblast izrabila priložnost, da je spremenila nekatera krajevna imena, jim odvzela dotedanji nemški ali cerkveni izvor. Takrat smo dobili npr. iz Marenberga Radlje, iz Guštanja Ravne, iz Sv. Trojice v Slovenskih goricah Gradišče, iz Št. Petra na Krasu Pivko, iz Gregorčičevega Rihemberga Branik itd.

Tudi današnje uradno ime naselja Breg se pojavi šele tedaj. V dotedanji veliki katastrski občini Takraj Meže so ukinili ime nekam neprikladno enako imenovanega enotnega na-selja ter iz njega naredili tri nova naselja, in sicer: Poleno, Breg in Podkraj. Obenem so od Brega tedaj odščipnili zaselek Marholče baj-te in ga priključili k Poleni.

Sprememb pa še vedno ni bilo konec. Leta 1968 so za naselje Mežico izdelali nov ka-tastrski načrt 1 : 1000. Ob tej priložnosti so dotedanje, močno utesnjene meje naselja raz-širili v okolico. Pridružili so mu od Podkrajja stari, nekdanj fužinarski del ob gornjem Šum-cu, del naselja Onkraj Meže ob Meži in od leta 1954 dalje samostojno naselje Poleno. Torej vse ozemlje, ki se je sicer že dalj časa zlivalo v urbanizirano celoto. Takrat so Mar-holče bajte priključili nazaj k Bregu, kamor vsekakor bolj slišijo kot pa v Mežico (neka-

Spodnji Breg, zgradbe nekdanjih obratov, topilnica itd.

Zg. Breg

teri so bili namreč l. 1968 mnenja, naj bi tudi ta zaselek priključili k Mežici).

Omenil sem že, da se ime Breg pojavi uradno šele leta 1953. Nekoč poprej njegovo ozemlje ni imelo posebnega imena. Večino kraja ob Junčarjevem potoku so imenovali kar Junčarjev graben. Ko se po l. 1809 na Bregu močneje razvije rudarska dejavnost, se je med rudarji in drugimi prebivalci samo od sebe porodilo ime Pèrg-Pèrh (po Berg = gora, jalovina, ruda, Bergwerk = rudnik). V ljudskem govoru pa so se ustalile in obdržale vse do danes oblike Pergovc, Pergovka, Pergovci, pergovski na Pergu itd.

O tem, kako je prišlo do novega imena Breg, sva se nekoč pogovarjala z danes že pokojnim Tonetom Jurharjem, ki je bil v tistih časih mežiški občinski odbornik in pri njem odgovoren za komunalne zadeve. Povedal je, da so ime Breg izbrali pač po posluhu, ker je podobno dotedanjemu nemškemu Pergu. Tega pa niso želeli vpeljati v uradno rabo. Omenil je še, da se jim je zdelo Breg tudi sicer ustrezno ime, saj da leži kraj po večini v bregih in strminah. Najbrž je bila to res najbolj naravna rešitev, čeprav ima »pomensko« napako, ki pa današnjemu ušesu ni več tako očitna. Namreč: Ime breg se iz-

virno ne nanaša na hrib, goro in njene strmine, ampak na rečni breg, na obrežje, na obrežno strmino. Saj tudi ruska pesem poje o Katjuši, ki je (v ravni Rusiji) vyhodila na breg krutoj — prišla na strmi breg. Zato je razumljivo, da je Leksikon slovenskih krajevnih imen (Cankarjeva založba, 1985) pri našem Bregu moral uporabiti knjižno pravilno skladno bréški/brégovski in Brežàn/Brégovec, ki je sicer pri nas ni čuti, dasi je pripisal tudi lokalno rabo Perg, pergovski itd.

Podobna dvojna pripadnost Brega, kot je nekdanj delila naselje po posvetni strani, je bila vpeljana od nekdanj tudi po farni pripadnosti. Zgornji Breg je vseskozi spadal k mežiški fari. Spodnji del Brega pa je, s Podpeco, pripadal Črni. Tako so morali tamkajšnji prebivalci k cerkvenim opravilom hoditi v Črno, tam so bili pokopani tudi njihovi svojci. Nekoč poprej, ko še ni bilo ceste v soteski Meže proti Žerjavu in Črni, so — kot pravi ustno izročilo — hodili čez hrib, na Marholče sedlo in mimo Šumaha navzdol v Mušenik. Zanimivo je omeniti, da je na starem pokopališču okrog župne cerkve v Črni pokopan tudi rudarski podjetnik Gregor Kompoš, ki je prebival na Spodnjem Bregu, kar priča plošča na cerkvenem zidu. Gotovo po prizadevanju rudarske družine Kompoš-Brunner-Prettner, z nekaj desetnimi rudarskih družin, ki so jim dolga pota k cerkvenim opravilom v Črni jemala preveč časa, je bilo l. 1872 Marholče posestvo s Spodnjim Bregom oddeljeno od črnske fare in priključeno bližnji mežiški. Starejši prebivalci Brega se še spominjajo časov pripadnosti k črnski fari.

Breg je bil od ustanovitve prej omenjene rudarske družbe l. 1809 pa do zadnjih desetletij 19. stoletja, ko prevzame vse rudarske obrate družba Bleiberger Bergwerks Union, središče mežiške rudarske dejavnosti. Njegova rudišča so dajala v tej dobi največ bogate rude. Na spodnjem Bregu deluje topilnica, prebiralnica rude pa je stala višje ob Junčarjevem potoku pod rovom Srce. Topilnico na Bregu so pozneje opustili, saj so l. 1834 zaježili Mežo na Poleni in povečali tamkajšnjo topilnico in prebiralnico rude. S Spodnjega Brega proti Fridrihovemu rovu in tamkajšnjim obratnim zgradbam in proti rovu Srce je tedaj vodil le strm kolovoz. Spravilo težke rude in drugega po tej poti, zlasti po strmem Štručevem klancu, je predstavljalo eno najbolj težavskih opravil in oviro večjemu razmahu rudarstva. Pozneje so od revirja Trojica nad rovom Srce do Fridriha potegnili rudarsko žičnico, ki je stala skoraj do let pred zadnjo svetovno vojno. Pa tudi vodni pogoni za drobljenje in izplakovanje rude, za topilniška pihala, so bili ob skromnih potokih podvrženi muhastim razmeram, tako ob sušah, še bolj pa ob zimskem zmrzovanju.

Koliko so o težkem delu in težavnih razmerah v nekdanjih izbiralnicah vedele nekoč pripovedovati mežiške in pergovske ženske, ki so si vse to skušale. Kako so pozimi v globokem snegu v dolgih jankah in le v coklah, s kanglico fižola v rokah, gazile čez Gmajno proti rovu Srce v visokem pobočju. Tam pa so po 10 ur s premrlimi rokami v strupenem mrazu prebirale in premetavale težke kose rude in jalovine v prebiralnih vodnih koritih in sitih. Koliko je zgodb o mladih fantih, »kuterjih«, ki so nekdanj že z osmimi, desetimi leti morali v jamo za kruhom. Tam pa so prebirali rudo in kasneje le še svetili rudarjem

Fridrih

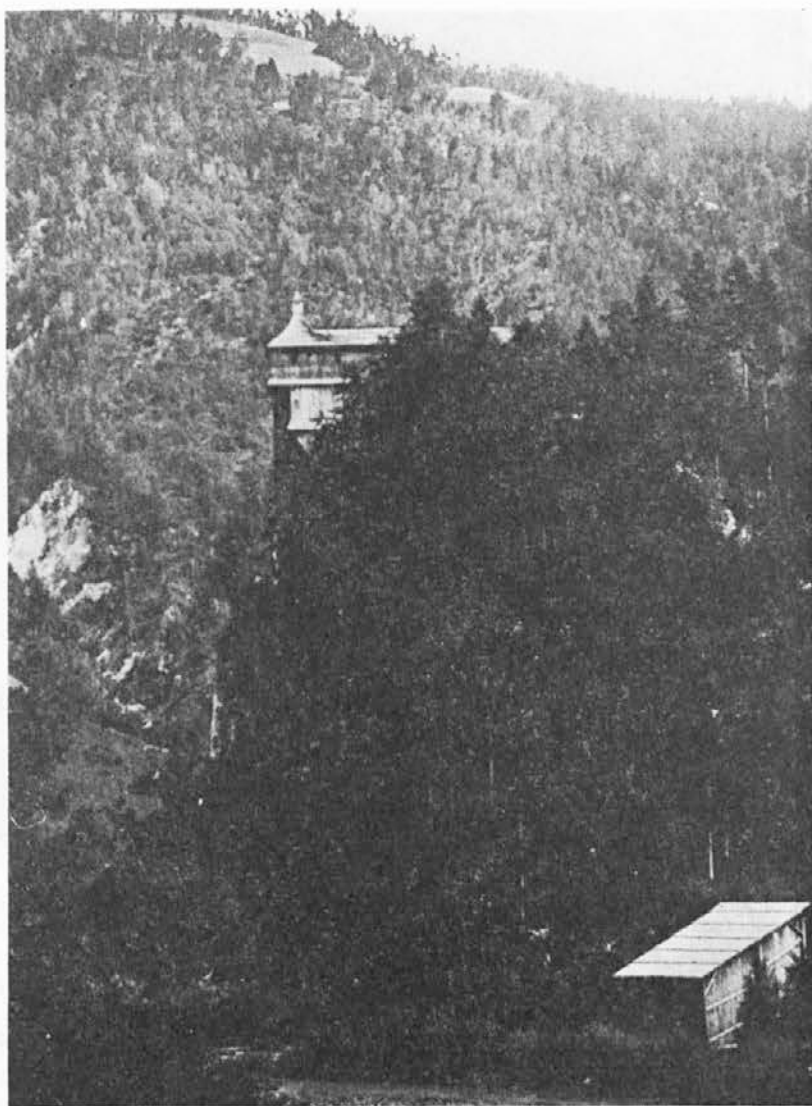

pri delu z oljenkami. Kakšna škoda, da se ni ohranilo ali zapisalo več teh spominov.

Ko prodrejo konec 19. stoletja s Fridrihovim rovom bolj v globino pogorja in ga povežejo z višje ležečimi revirji Srce in Kolarca, se rudarska dela tod še bolj okrepe. Po l. 1907 so povezali Fridrihov rov z električnim dvigalom s tedaj najnižjim Glančnikovim rovom na višini Mežice. Obenem ga s Helenskim jaškom povežejo tudi s Podpeco. Seveda je bila istočasno vpeljana v omenjenih rovih že tudi električna vleka. Leta 1905 ukinemo izbiralnico rude na Srcu, nekako istočasno pa tudi topilnico (in izbiralnico) na Poleni, ko v njej l. 1907 uredimo hidroelektrarno Polena. Ko je leta 1905 vzpostavljena zveza skozi rov Srce v Heleno, je večina žensk, zaposlenih prej na Srcu, preusmerjena na delo v novo helensko izbiralnico, zgrajeno l. 1901. Hoja na tako oddaljeni »šiht« in z nje ga domov, je seveda vzela veliko časa, obenem pa pobrala precej moči.

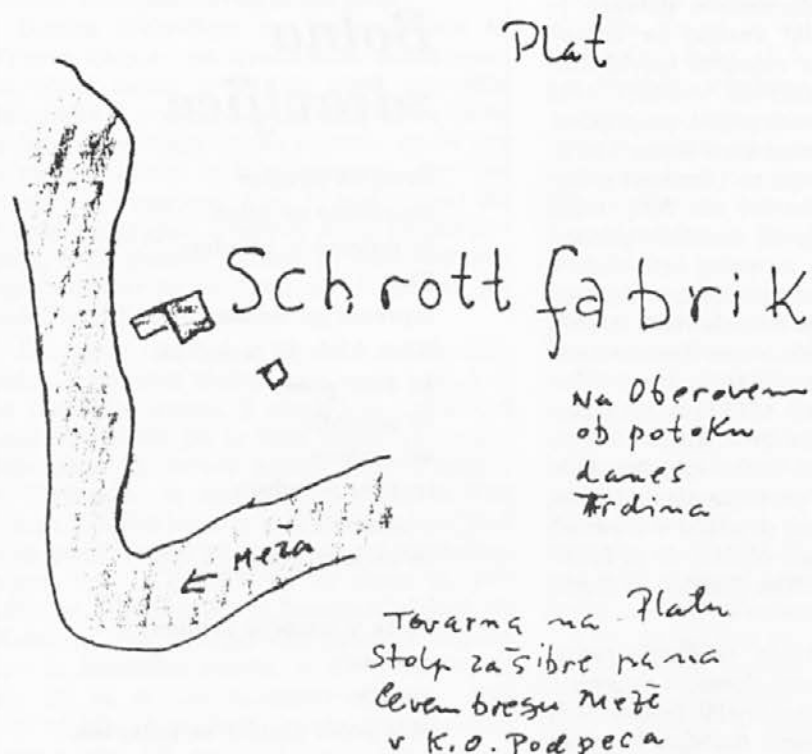
Pot skozi rov Srce iz Mežice in z Brega v Heleno je še dolga desetletja pomenila pomembno prometno povezavo. Ko so bila rudarska dela tod ukinjena, so skozi rov vseeno hodili — seveda s karbidovkami v roki — kar številni popotniki. Bodisi oni po rudniških službenih opravkih, bodisi zasebniki, tudi ženske in otroci, ki jim po »mehanizirani« glavni poti skozi centralno jamo ni bilo dovoljeno prehajati.

Stolp za vlivanje šiber na Marholčem obratoval do l. 1884

K.O. Platt 1827

Prerisano 21/7-1986

Za predstavitev takratnih strogih odnosov glede spoštovanja lastništva oziroma zemljiške posesti, nasproti današnji »anarhiji« pri upravljanju mnogih družbenih zemljišč, naj povem tale zanimivi dogodek. Pripovedoval mi ga je pred leti nekdanji sošolec Tone, rojeni Pergovec. Okrog leta 1933 je pasel tri domače koze, skupaj z nekaj parstircami, na travnatih jasih pod rovom Srce. Pa pride s helenske strani rudniški gozdar in ga strogo povpraša, čigave so koze in kako se piše. Že čez nekaj dni pride s pošto na dom pismo, v njem rudniški račun, na katerem stoji kratko in jedrnatost samo: globa 10 din. Ubogi Toni, ki o tem staršem ni povedal, si tri dni ni upal v hišo. Tepežki pa vseeno ni ušel. 10 din je bil takrat že lep denar, še več pa je veljala zamera rudniški gosposki. Skozi ta rov je še nekaj let po zadnji vojni včasih hodil na jamsko upravo na Glančniku znani helenski rudniški kurir, ki se ga je prijelo tudi šaljivo ime »jeverčnik«.

Iz opuščenih obratnih zgradb na Spodnjem Bregu so že davno uredili rudarska stanovanja in nekdanje tako značilne samske domove »Berghause« ali tudi »Pušenhouse«. Tudi o njih in življenju v njih — posejanih od Polene, mimo Žerjava, do Helene in Šmelca, bi kazalo nekoč spregovoriti kaj več. Najbrž bi to lahko predstavljalo vabljivo temo tudi kakemu študentu etnologije.

Poslednje prebivalke ženskega samskega doma na Bregu, priče onih časov, so pomrle šele pred nekaj desetletji. Spomin na originalen lik stare Bohne, Kočevarce in drugih je še živ.

Pred odhodom v rov »Srce« na Bregu. (Ograjinšek Franc rojen 1902, sedaj v Avstriji.) Slikano okrog leta 1910

K obratnim napravam te »klasične« pergovske rudarske dediščine je spadal tudi znameniti stolp za ulivanje šiber, ki so ga postavili vrh strme pečine pri Marholčih bajtah l. 1824. Tekoči svinec so spuščali skozi sito globoko navzdol, kjer so kapljice — šibre padale v vodo. Sama »tovarna« za dokončno obdelavo, sortiranje in pakiranje šiber pa je stala na ozemlju Plata, onkraj Meže, na Oberovem svetu. Obrat šiber so ukiniteli l. 1882.

Ob močno prevladujočem rudarskem utripu na Bregu se, naravno, nekdanje tri kmetije Marholče, Junčar in Jesenik niso mogle obdržati v svoji nekdanji prvobitnosti. Po zemljiški odvezi samostojne kmetije so prešle v roke grofa Thurna, deloma pa v rudniško posest. Med ljudmi še živi sporočilo, da je menda v času velike krize veliko Marholče posestvo kupil grof za piškavo vrednost 7 hlebov kruha. Poslej so na Marholčem živele in imele v najemu zemljišča številne rudarske družine. Pred zadnjo vojno so tu bivali med drugimi rudarji Konič, Lešanc, Frtavc, Praprotnik. Ko so se rudarji pred leti raje umaknili v dolino, sta posest kupila brata Pratkanarja s kmečke domačije Pikalo Onkraj Meže.

Jesenikovo je prav tako prešlo v grofovsko last. Grega Jesenik, poslednji iz rodu tega imena, je obdržal le »avcuha« na Zgornjem Bregu, kjer sta živela z ženo Nano. Njuna hčerka Gizela pa se je poročila s Francem Mandlom, očetom znanih mežiških partizanov Franca, Štefana in Grega. Že pred leti so zgradbe tega »avcuha« razpadle. Zgoraj, na Jesenikovem, pa so odtlej prav tako živeli razni najemniki, po večini obenem zaposleni v rudniku. Po vojni je prešlo posestvo, po agrarni reformi, v last zadnjega najemnika, družine Belaj.

Na Junčarjevo se je okrog leta 1880 preselil iz Bistrice pri Pliberku, kjer so takrat za-

pirali rudnik, Libnikov dedič; vzel posestvo v najem, postal grofovski lovski čuvaj, obenem pa se je zaposlil v rudniku na Bregu. Njegov sin Jurij Libnik, rojen 1879., je bil — vseskozi zaveden Slovenec, socialist in borec za delavske pravice — kar znamenit Mežičan. Še v visoki starosti ga je bilo videti, v jagskem gvantu, s palico v roki, po opravkih v Mežici. Sodeloval je v znanih Mödendorferjevih časih v bojih za občinski socialistični program: za novo zgradbo šole, za novi vodovod, za meščansko šolo itd. Vseskozi je bil delavski zaupnik, član raznih odborov in pogosto je pohajal na sestanke in shode daleč naokrog. Čeprav je moral v pokoj že leta 1929, v času, ko so reducirali pri rudniku številne revolucionarne delavce, je ostal aktiven v politiki vseeno še naprej. Osebnost se je poznal z mnogimi najvidnejšimi takratnimi socialističnimi voditelji. Leta 1948 ali 1949 ga je menda prišel, po pripovedi sina Silvestra, obiskat sam Boris Kidrič. Domačijo z nekaj zemlje so Libnikovi pridobili pozneje v last. Libnikov sin Jurij, rojen l. 1918, je bil eden prvih mežiških partizanov. Bistrega fanta je po nekaj letih dela v rudniku oče dal v gozdarsko šolo v Maribor. Po krajšem službovanju na pohorskih Peskih, je dobil službo v lovišču kneza Pavla v Kamniški Bistrici. Po okupaciji se je takoj vključil v ilegalno delo. Maja 1942 je odšel v partizane, v Kamniško četo. Že 9. junija 1942 pa je padel v Vegradu nad Stahovico. Popotnik, ki se pelje iz Kamnika proti Gornjemu Gradu, lahko opazi na šolskem dvorišču v Stranjah leseno ogrodje z napisno ploščo, da se športno društvo v KS Kamniška Bistrica in Godič imenuje »ŠD Jurij Libnik«.

Ker v časih nenadnega oživljanja rudarstva pri nas ni bilo dovolj domačih delavcev, so sem prihajali vse številnejši delavci tudi od drugod. Precej izučenih rudarjev je prišlo iz Bleiberga na Koroškem, najstarejšega ma-

tičnega podjetja družbe BBU. Ti so poleg domačih rudarjev predstavljali tudi prvo pravo proletarsko jedro, nasproti do tedaj prevladujočim polproletarcem (z zemljo oz. najemniki). Tako lahko iz starih zapiskov iz te dobe ugotovimo zanimive, deloma še danes trajajoče mežiške priimke tedanjih prebivalcev Brega, kot so npr.: Kopmajer, Stern, Ledermüller, Lindenbaum, Weidl, Hrietz itd.

In kako je z Bregom danes? Kako priti tja, kaj je tam videti in kam vodijo pota naprej? Na Zgornji Breg je najbližje od postaje žičnice Štalekar, skozi Gmajno in čez. V dvajsetih minutah si tam. Smučarji, ki se spuščajo po »znameniti« progi Gmajna s Štalekarice, bi mogli Zgornji Breg ugledati, če bi se povzpeli po kolovozu na bližnje sleme na desni strani. Po tej strani in po grebenu naprej vodi že omenjena pot mimo Jesenika v Heleno in na Peco. Z avtom se vse zaselje Brega obvlada po dokaj dobri gozdni cesti, zgrajeni pred kakimi 15 leti. To so nedavno podaljšali mimo Jesenikove domačije v pobočje Jesenikovega vrha, kjer se končuje ob srednji postaji vlečnice Jesenik. Spodnji Breg s starosvetnimi zgradbami predstavlja tipično — nekdanj pogostejše — rudarsko selišče polpreteklega dobe. Zgradbe na Fridrihu so novejše, medtem ko se Zgornji Breg z novimi ali moderniziranimi hišami vse bolj spopada s sodobnostjo. Ob stezi s Fridriha po jarku navzgor, nekoč zelo prometni, je na več mestih videti v pečinah tanke rudne žile, ki tod prihajajo prav na površje. Najzanimivejša pa je gotovo krožna pot z Zgornjega Brega mimo Fridriha na Marholče. Od tod pa na Šumahov ali na Veliki vrh s TV postajo. Nato po grebenu na Pikov vrh, od tod v Heleno ali mimo Jesenika nazaj v Mežico. Vseskozi spremljajo popotnika prelepi razgledi na mežiško in črnsko stran, proti Uršlji gori, Smrekovcu, Raduhi in Kamniškim planinam, pa v Podjuno s Pliberkom, Velikovcem, vse do visokih gora v ozadju.

Morda si boste vzeli čas in kdaj obiskali tudi ta skriti svet?

Marijan Mauko

Bolna zdravljica

Drug za drugim
posedamo za mizo
in pojemo v en glas:
Eks!

Izprazni ga do dna!
Klok klok je melodija.
In čaše polne
se praznijo
oči zažare
in usta se odpro
v nasmeh
in želje v greh

...

ko te v naročju svojem
omama
popelje v sen...
ubit pobit zbudiš se poteptan.

Marian Mauko

Voranc in tatrman

Prežihov Voranc je opisal tatrman v noveli SAMORASTNIKI, ko opisuje hišo, ki jo je požrla kmečka kuga, takole:

»Obrnila sva se proti bajti pod lesom. Krog nje je vladala že planinska tihota, polna enakomernega žuborenja vode, ki je v mogočnem loku curljala iz mahovitega tatrmana v široko korito. Ta vodovod je bil menda tudi še spomenik nekdanje karniške svojine.

Vorančev opis tatrmana je za slavista nekoliko nedorečen. Bralcu pa pove celo nekaj več, kot je napisano. Ker je tatrman mahovit, je torej lesen. Ker betonski pač ni nikoli mahovit. Na pokonci stoječi cevi ni nobenega okraska, na primer človeške glave, kakor piše Pleteršnik, ker bi jo Voranc gotovo videl. To glavo na tatrmanu pojasnjuje Davorin Trstenjak tako: Na Koroškem se veli cev živega studenca tudi tatrman, in to spet pričuje, da je tatrman po veri starih Slovanov bil povodni duh.

Kakor vemo, Prežihov Voranc sploh ni imel časa za »bajže«, kar pa mislim, da je velika škoda, ker bi marsikaj razjasnil, morda tudi tatrmana. Ampak tudi to, kar je napisal o tatrmanu, je vse, kar sem v petih letih našel v literaturi. To pa seveda še ne pomeni, da je edini avtor, ki ga je tatrman pritegnil. Za slikarstvo sem mislil, da ni nobenega, ki bi vzel za motiv tatrman. Amaterji, ki so razstajali na Ravnah, slikajo kašte. Gorica, v kateri se ponosno šopiri tatrman, pa, kot da je nevidna. No, do letos, ko sem v monografiji KORENINE ŽIVE (1986) našel kar trinajst reprodukcij, na katerih je tatrman kar častno zastopan. Avtorja sta dva:

Danica Gala-Bem na enem platnu in France Cegnar na dvanajstih. Slikarjema bi očitno lahko le to, da nista postavila tatrmana v gorico. Ker pa ima ustvarjalec določeno svobodo, lahko rečemo, da je vse v redu. Posebno, če še primerjamo to z Vorančevim muzejem, kjer je ponarejeni tatrman neograjena. Namreč, ko se živina napaja, rada zbežlja in zato je vsak tatrman ograjen. Kar se pa fotografij tiče, sem jih našel le v Koroškem fužinarju.

Burjakov tatrman v Topli: leseno korito, pokrov, pokonci stoječa cev se ne vidi, ker jo zakrivajo otroci. V ozadju je kašta. Od kašte do hleva pa je lepo videti »kramarski« plot, ki zapira gorico proti Florinu. V Topli si to še danes lahko ogledate. Tatrman pri Burjaku je pod hišo, saj se lepo vidi gank. Imajo pa še enega pri spodnjem hlevu (glej KF 1963, št. 45 stran 3). KF 1965, št. 7-9, str. 28, je fotografija prof. S. Kotnika, kjer se lepo vidi pokonci stoječa cev in betonsko korito, v KF 1966, št. 4, str. 32, pa je žleb namesto tatrmana. Pri hiši ni bilo ljudi, ki bi znali sami zavrtati lesene cevi ali pa niso imeli denarja za majstre. Je pa ograjen z izjemno lepim

kramarskim plotom. In to je vse, kar sem našel v Koroškem fužinarju.

Micka, žena Lovra Kuharja (poročila sta se 1924.), je svojega Voranca kaj malo videvala. Umrl pa ji je 18. februarja 1950 v Mariboru. Povedala mi je, da je pravzaprav 88 let stara »jung frajla«. Čeprav se je Voranc otepal funkcij. Ko se je Voranc vrnil iz internacije, ga pokliče k sebi predsednik Boris Kidrič in mu začne razlagati, kako naj organizira kulturno-prosvetna društva, kako naj se sestane s predsedniki pripravljalnih odborov, kako naj se poslužuje radia, časopisov in to in ono. Ko je Kidrič končal, Prežih pokima, vzame penkalo iz žepa in ga da na mizo ter gre proti vratom.

»Prežih, tu je tvoje pero!« je zaklical Kidrič.

»Ah, naj kar ostane!« de Voranc.

»Ta je pa lepa!« se je zasmel Kidrič, »kaj pa naj jaz počnem s tvojim peresom?«

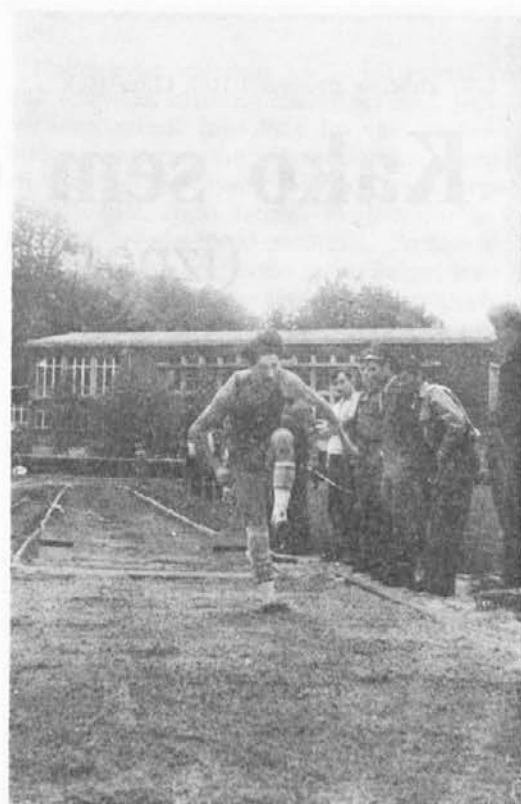
»In kaj naj počnem z njim jaz!« je odgovoril Voranc. »Če bom moral narediti vse, kar mi nalagate, ga nikoli več ne bom potreboval.«

In tako so Voranca razrešili dolžnosti. Ampak tudi to mu ni dosti pomagalo, kot priča pismo, ki ga je pisal ženi 20. III. 1947. Draga žena. Piše Voranc. Danes odhajam v Beograd. Zadnjič sem pozabil povedati, kje se nahaja pipa za tatrman pred hišo. V deklini sobi v predalu umivalnika. Tu je, če je že niste našli. Ko sem jo vprašal, če so pipo našli, se ni mogla spomniti. Tudi ni vedela povedati, ali je tatrman pred hišo isti oziroma ta, o katerem je v pismu govor.

»Voranca skoraj nikoli ni bilo doma!« je rekla. To pa je videti tudi iz pisma, saj ga končuje tako: »Ko po svetu hodim, vem, kaj je kašta vredna.«

Poslušam več kot uro posnetega pogovora in vrtim kasetofon naprej in nazaj. Njen smeh. Njen glas. Glas dekleta, ki je bila v Parizu. Ne ne, to ni starka blizu devetdesetih let. Ne. To je ženska, na katero bi bil ponosen sam kralj Itake. In narod, ki ima takšne ženske, ne bo podlegel, pa naj bo sovrag še tako barbarski. Govorila sva o Ferdu Godinu, o Sušniku, o Tonetu Sušniku, o Gorenšku, ki bo napisal, kaj je Lovro Kuhar naredil za Kotle. O vodi. O štepihu v hlevu. O cisterni, ki jo je mislil Voranc postaviti nad hišo, pa je bilo premalo vode. O tem, da Voranc ni imel denarja za vodovod in ko je dobil honorar za SOLZICE, ga je naredil. O slatini, kisl vodi v Lubasovem lesu in v Šentjanžu pri Blatniku sva govorila.

Vem, da to, kar zdaj pišem, ni kaj v zvezi z naslovom Voranc in tatrman, zato bom kar končal. Le nekaj pojasnil: Trstenjak je pisal Tatrman z veliko začetnico, ker je tatrman tudi ime demona. V pravopisu je TATRMAN.

Prestop

Kramarski plot je tehnika sestavljanja plota brez žeblicev. Bistvo je v pletenih obročkih iz tankih vej. Dva kola se zabijeta v zemljo sporedno do deset centimetrov narazen. Med tako zabite kole se lahko da krajnik, polovičnih okrogličev, okrogličev, cepanic ali vej. Na vrh se pa da obroček. Uporaben za vse nakhone. Torški plot pa je samo za velike strmine. Prekrižana kola utrdimo z obročkom ali zvežemo s srebrotjo in na križ vodovodno položimo ranto (okroglico).

Hubert Močivnik

Spomin

Nasmeh imaš nežen na licu,
skrivnostno oči ti žare,
v mislih nekje si prav daleč,
le kaj premišljuješ, dekle?

Morda na leta otroška,
spominjaš se šolskih klopi,
na prvo nedolžno ljubezen,
ki zdaj ti spomine budi?

Otroška si leta prerasla,
nikjer ni več tistih klopi,
ljubezen pa prva ne mine,
za zmeraj se v srce vsadi!

Ko spomniš sedaj se ti nanjo,
postane ti v duši toplo,
saj res, da bila ta ni zadnja,
a v spominu ostala ti bo.

Iz ruščine prevedel Rok Gorenšek

Kako sem ostala sama

(izpoved ločenke)

Sama ne vem, kje in kako naj začnem. Kako naj povem, da bi vedeli, kako mi je hudo. Sklenila sem, da vam potožim in izpovem svojo bolečino. Posebno zato, ker dandanes tako mnogo pišejo o ločitvah, o nepopolnih in razbitih družinah, pa tudi o tem, kako ohraniti družino in zakon. O teh rečeh pišejo sociologi, psihologi in ekonomisti, vsak po svoji plati in vsak po svojem poklicu. Toda materiala iz prve roke, od teh ljudi, ki so prešli vso pot od ljubezni do sovraštva, od poroke do ločitve, je v časopisih zelo, zelo malo, skorajda nič. Zakaj je tako? Tega ne vem! Zato mi ne preostane drugega, kot da pričnem vse od začetka.

S svojim možem sva se spoznala že v osnovni šoli. Skupaj hoditi sva začela pa šele, ko sva osnovno šolo končala. Jaz sem se pozneje vpisala na tehnikum, on se je pa zaposlil in ob delu študiral na inštitutu. Potem so njega poklicali na odsluženje vojaškega roka. Jaz sem ga doma čakala in dočakala. Takoj po njegovi vrnitvi domov sva se poročila. On je dokončal inštitut in dobil dobro in solidno zaposlitev. Kmalu so nama dali tudi stanovanje. Potem se nama je še dvakrat posrečilo izboljšati najine stanovanjske razmere, tako da sva prišla do lepega štirisobnega stanovanja. S časom sva si z možem omislila tudi dačo in avto. Živela sva lepo in kar je glavno, imela sva tudi štiri otroke. Dobila sva jih tako kot po naročilu: najprej hčerko, nato sina, spet hčerko in še enega sina. Bila sva srečna. Kazalo je, da nimava samo doma, pač pa življenje uživava iz polne čaše. Moj mož je bil tudi drugače prav v vseh ozirih pravi mož. Zaslužil je dobro. Večkrat je prinesel domov tudi nad 400 rubljev mesečno. Doma pa ob prostem času tudi nikoli ni počival. Stalno je kaj počel in delal, popravljal po hiši in okrog nje. Dačo je zgradil sam s svojimi rokami. Pohištvo in opremo za dačo je skonstruirala skupno, vsa družina. Mož je risal skice in načrte, ter jih prinašal domov, kjer smo jih na družinskih posvetih pretresli in odobrili. Kritične pripombe je upošteval in vnašal popravke. Načrti so tako postajali vse boljši in natančnejši. Ko je nazadnje mož po teh načrtih izdelal opremo in z njo opremil dačo, se je pokazala od znotraj in od zunaj kot pravljica.

Vsi naši prijatelji in znanci so bili razburjeni in prijetno presenečeni. Nihče ni hotel verjeti, da je mož vse to čisto sam naredil, ter da je za to uporabil le star, odpadni material. Hodili so k meni in me nagovarjali, naj jim izdam imena skritih mojstrov, ki so nama dačo tako moderno opremili v stilu »retro«. In kje in od kod smo dobili denar, ki ga za to, kar je bilo narejenega, prav gotovo ni šlo tako malo.

Mož pa še ni hotel odnehati. Sam je izdelal opremo in z njo opremil tudi otroško sobo v stanovanju. Kotiček za oddih. Kuhinjsko garnituro in nazadnje še pohištvo za dnevno sobo. Za prejšnjo, tovarniško izdelano opremo stanovanja nam ni bilo prav nič žal, in smo se od nje z lahkim srcem poslovili. Še sedaj, ko je od tedaj minilo že toliko let, vse brezhbno služi svojemu namenu, brez vsake okvare, tako dobro in solidno je vse narejeno. Narejeno je za leta in leta trajanja, narejeno z njegovimi zlatimi rokami.

Z otroki tudi nisva imela problemov. Starejša dva sta se dobro učila. Mlajša sta pa obiskovala vrtec. Bili so zdravi in le redkokdaj bolni. Moj mož, ki je bil pravzaprav glavni dobitnik naše družine, pa je kljub obilici dela, zmeraj našel čas tudi zato, da mi je pomagal pri domačih hišnih opravilih, če je le mogel. V kuhinjo ga ponavadi nisem spuščala, zato pa je čistil pohištvo in iztepaval preproge. Ob velikem pranju je redno pomagal zlagati perilo. Električni aparati in naprave, to se itak razume samo po sebi, so bili v njegovi domeni.

Ob nedeljah je moj mož rad zahajal z vsem svojim »kolhozom« v kino, v živalski vrt ali v park. Pogosto se je tudi zgodilo, da smo se našli s kakšno prijateljsko družino ter skupno z njimi, njihovimi in našimi otroki odšli na potepanje. Odšli smo na lov, lovili smo ribe in pekli šašlike na žaru. Vse to smo si lahko privoščili, ker je vse to imela tovarna, kjer smo bili zaposleni. Po večerih smo brali knjige in gledali televizijo. Knjige smo imeli radi vsi

v družini. Bile so naše skupno veselje. Z možem se nama je s časom tudi posrečilo nakupiti knjig za sicer ne ravno veliko, zato pa po vsebini zelo bogato in zanimivo knjižnico. Toda vse to, o čemer pripovedujem, je nekoč bilo! Sedaj je to preteklost! Minulost! Razumete, bilo je in je minilo!

Res sama ne vem več, kako bi nadaljevala, saj niti ne morem več točno razmejiti poteka dogodkov, ki so sledili. Ne znam in ne morem pojasniti niti tega, kaj se je pravzaprav zgodilo z menoj. Vem le to, da se je vse skupaj pričelo, ko sva z možem preživela trinajstletnico najinega skupnega življenja. Kar naenkrat mi je začelo nekaj manjkati. Postajala sem vse bolj razdražljiva, večkrat celo do besnila. Naenkrat se mi je zazdelo, da me domača, gospodinjska dela, ki so me še do nedavnega veselila, utrujajo in dolgočasijo. Najrajši bi bila kar vse skupaj pustila in zbežala nekam daleč od doma. Nisem sicer prav vedela, kam in zakaj naj zbežim, le občutek sem imela, da moram čim prej vse skupaj pustiti in zbežati. Življenje mi je naenkrat postalo tako tesno, da me je dušilo.

Mož je opazil, v kakšnem stanju sem. Zaskrbelo ga je zame, zato me je skušal pomiriti. Prosil me je, da bi šla in poiskala zdravniško pomoč. Ubogala sem ga, toda zdravljenje je ostalo brez rezultatov, saj sem tablete zavrgla, predpisanih vaj nisem izvrševala, celotni proceduri zdravljenja pa sem se izogibala in jo zavlačevala.

Tudi moj mož je sčasoma postal razdražljiv. Vse pogosteje me je pričel opozarjati na mojo pedagoško dejavnost, ki je rodila vedno slabše plodove in pričela slabo vplivati na otroke.

Najstarejša hči je kar naenkrat pričela ukazovati mlajšim otrokom in se po nepotrebem zadirati nad njimi. Za vsako malenkost je vpila in jih obkladala z najgršimi priimki, česar prej nikoli ni počela. Vedela sem, da hčerka samo oponaša moje vedenje. Globoko v svojem srcu sem to dojela in razumela, toda tega, da bi bila proti temu karkoli storila, nisem zmogla.

Na polju

Postala sem taka, da me je absolutno vse razdražilo in zjezilo. Razjezila sem se že, če so mož in otroci karkoli počeli in tega niso storili tako, kot sem si sama zamislila. Zjezilo in razdražilo me je že tudi to, če so se otroci in mož med seboj mirno igrali, ali karkoli drugega počeli. Prišlo pa je tudi tako daleč, da sem se razbesnila tudi tedaj, kadar niso ničesar počeli in so samo mirno sedeli.

Mož se je zelo spremenil. Če je poprej mene razjezilo in razdražilo to, ker me je hotel poljubljaliti in storiti vse zato, da bi ostala skupaj, me je sedaj pričelo jeziti tudi, kadar me je pustil pri miru in se ni zmenil zame.

Doma je postalo neznosno. Pa tudi v tovarni ni bilo dosti boljše. Kmalu so me odpustili iz službe. Mene vse to ni nič prizadelo. Po izgubi dela v tovarni sem si kmalu našla drugo, po mojem mnenju »inteligentnejšo« službo. Delo sem dobila v velikem trgovskem skladišču oblačil. Vsi se še verjetno predobro spominjate, kako težko je bilo sredi 70. let priti do lepe in moderne obleke. Meni sedaj ni bilo več težko. Kaj kmalu sem se pričela oblačiti po najnovejši modi. Vse, kar sem si kupila in nosila, je moralo biti »naj-naj«. Kmalu mi je zmanjkalo denarja. Nič zato. Sem vzela pa na kredit. Zaradi denarja pa je pričelo prihajati do vse hujših, vsakodnevnih sporov doma z možem. Mož je namreč kar naenkrat pričel zahtevati odgovor za to, kam gre denar. Tedaj se mi je zazdel kot najhujši skopuh, ki mi ne privoščiti niti trohice veselja v življenju. Moja uporniška narava se je seveda takoj z vso silovitostjo uprla vsakemu kratenju mojih pravic. Posebno zato, ker sem bila že od vsega začetka navajena, da o vsem družinskem denarju sama odločam in z njim razpolagam. Mož je poprej vedno vse to meni prepuščal in se ni brigal za to, kam dajem denar. Atmosfera v hiši se je segrela do vrelišča. Da bi popravili družinski proračun, smo prodali lovsko puško in možev motorni čoln. Prodali pa smo tudi večino knjig iz naše domače knjižnice.

Ko se je to zgodilo sem si našla tudi »prijatelja«, bolje rečeno ljubimca. To je bil človek lepe postave in vesele narave, ki je znal zvesto poslušati, in ki ni skoparil z denarjem. Ob njem sem se res dobro počutila in bila srečna. Toda najino »prijateljstvo« ni trajalo dolgo. Nekega dne, ko je bil pri meni, se je odločil, da me bo »položil«. Ko pa je začutil odpor, ker se mu nisem hotela takoj prepustiti, se je ta »dobro vzgojeni« človek na mah spremenil in me z najgršimi psovskami in zmerjanjem, poslal k vsem vragom. To je bil zame pravi šok. V meni je vse kipelo. Nisem si mogla kaj, da ne bi vse v meni nakopičene zlobe in razočaranja stresla na svojega moža.

S prijatelji, s katerimi smo se poprej družili, smo se prenehali sestajati. Namesto njih sva pričela iskati in tudi našla nove »začasne« prijatelje in družbo. Zbrali smo se skoraj vsako soboto, nato pa sedeli in se veselili tja daleč čez polnoč. Mož me je zaradi tega počasi začel gristi. Čeravno je prejšnje čase rad sodeloval, bil vesel in zadovoljen, če so se zbrale skupaj dve ali tri družine, on sedanjih velikih, številnih in šumnih družb ni mogel pre-

našati, in jih je na tihem sovražil. Pil sicer še vedno ni mnogo. Pač pa je vse pogosteje segal za hrano. Jaz isto. Zame pri vsem tem nikoli niso kaj posebnega pomenile alkoholne pijače, ampak veselje. Veselja in zabave mi ni bilo nikoli preveč. Prejšnje, družinske družbe so se mi sedaj zdele utesnjene in dolgočasne, vse v preveč dostojnih okvirih. Jaz pa sem ljubila razbrzdano veselje in zabavo. Posebno rada sem zavrtela glavo kakšnemu »norcu«, ga zapeljala in spravila tako daleč, da je postal smešen in sem se mu potem lahko smejala. Dogajalo se je, da so mnogi možje pokazali zame zanimanje, poskušali so me osvojiti, me obsipali s komplimenti. Meni je bilo vse to všeč. Ugajalo mi je in zelo sem uživala, ko sem videla, kako je mož zaradi tega živčen. Uživala sem, ker sem bila v središču pozornosti. Kaj več pa si kljub vsem nespornostim z možem nisem dovolila, saj sem bila prepričana, da ni vzrokov za pravi, najgloblji škandal med nama.

Bilo je nekega večera, ravno ko se je celotna naša družba najlepše zabavala in je bilo veselje na višku, je mož nenadoma stopil k meni in me pozval, da greva takoj domov. Jaz sem to seveda odločno odbila. Mož se je molče obrnil in odšel domov sam. V meni pa je vzklopila jeza. Sedaj sem nalašč hotela ostati do konca zabave. Veselje je zares trajalo do jutra. Ko sem zjutraj prišla domov, mož name ni spregovoril niti besedice, pač pa me je udaril. Nisem v stanju, da bi lahko opisala svoje tedanje počutje.

Po tem dogodku nisva z možem govorila med seboj več kot mesec dni. Odtlej sva spala vsak v svoji sobi. Naših veselih družb in zabav sem se udeleževala le še poredko, bolj zato, da pakažem svoj »karakter«. Tedaj sem pogosto obiskovala svoje prijateljice. Skupaj smo pile kavo. Poslušale glasbo. Gledale televizijo. Mnogo smo se tudi pogovarjale o vseh mogočih stvareh. Med mojimi tedanjimi znanjimi je bilo začuda mnogo samskih, osamljenih žensk. Zato so se tudi naši pogovori najpogosteje sukali okoli ljubezni, ženske neodvisnosti, svobode ter o zahrbtnosti in nezvestobi moških.

Prepad v moji notranjosti je postajal vse globlji. Na dnu svoje duše sem si nehote morala priznati, da sem za škandal in nespornost v svojem zakonu pravzaprav kriva sama, ker sem ga sama povzročila s svojim obnašanjem. A da bi le nekako zgladila svojo krivdo, sem se odločila, da svojim prijateljicam pokažem, da me moški ne zanimajo preveč. S prijateljicami smo si uredile nekak »deviški krožek«, ki ga je sestavljalo sedem samskih žensk in dve poročeni, od katerih sem bila ena jaz, druga pa po starosti najmlajša med nami.

Počasi pa se je zamera med menoj in možem ohladila in ugasnila. Nekega večera sva se med sabo pomirila in drug drugemu priznala in odpustila najine napake. Kazalo je, da bo šlo spet po starem. Edino, kar mi je mož tudi z naprej kategorično prepovedal, je bilo moje sodelovanje pri šumnih zabavah in pijanih orgijah »do jutra«. Opazila pa sem, da nima ravno dobrega mnenja tudi o našem deviškem krožku. Opazil je, da tu in tam »na suho« spraznimo kakšno steklenico vodke,

konjaka ali kakšne druge alkoholne pijače.

Nekega lepega dne, ko je bil ravno ves naš »deviški krožek« zbran pri nas, je nenadoma stopil med nas in nas imenoval bodoče, potencialne alkoholičarke. Opozoril nas je, da pijank ne namerava trpeti v svoji hiši. Naša ženska družba mu je ta »izpad« seveda hudo zamerila. Po tem dogodku smo se srečevale samo še pri mojih prijateljicah. Pričela sem zmeraj pogosteje odhajati na sprehode po mestu. Sprehajala sem se kar tako, brez cilja. Potem pa sem po cele ure presedela na klopi v parku. Domov sem se redno vračala pozno ponoči, včasih tudi daleč po polnoči. Če me je mož kdaj vprašal, kje sem bila, sem mu na kratko odgovorila: »Pri prijateljicah, kje pa drugje.« Tako se je na obzorju spet začel kazati nov konflikt v najinem skupnem življenju. Mož je zahteval, naj se spametujem in se neham potikati naokoli. Naj se raje bolj posvetim domu in otrokom. Prijateljice pa so me nasprotno nagovarjale, naj si oddahnem in si privoščim več razvedrila. Mož nikakor ni hotel razumeti, zakaj se doma počutim tako utrujeno. Ali pa morda tega ni mogel razumeti. Jaz njega tudi nisem razumela, saj sem njegove zahteve ocenila kot napad na svojo osebno svobodo. Na vsak način in za vsako ceno sem se hotela iztrgati iz domače kletke, ki me je utesnjevala. Zdelo se mi je, da mož vidi v meni samo privesek za svoj dom, svojo družinsko trdnjavo. Zanj sem bila le neodtujljivi del njegove osebnosti. Jaz pa sem za vsako ceno hotela postati osebnost, in to močna osebnost, taka, ki bo sposobna drugim narekovati svoje pogoje. Moje prijateljice so me pri vsem tem seveda podpirale in mi pomagale.

Na posebnem posvetu »deviškega krožka« smo sklenile poklicati mojega moža in mu povedati, da on brez mene nič ne pomeni, da sam zase ne predstavlja nič. Po tem razgovoru sem popolnoma prenehala delati doma in gospodinjiti. Možu sem v obraz povedala, da zanj nisem več nikakršna gospodinjska pomočnica. Zavedati se mora, da si bo moral od sedaj naprej sam prati in šivati ter opravljati vsa druga gospodinjska dela. Prav počasi, tako, da nisem preveč zaostrila situacije, se mi je posrečilo pridobiti na svojo stran, proti možu tudi najstarejša otroka. To ni bilo težko, saj ni hujšega nasprotnika vsakega despotizma in nadvlade očeta v družini kot mlada, za pravico goreča otroška srca. Kmalu je prišlo tudi do tega, da so otroci pričeli pred njim skrivati predmete, knjige, slike, dokumente in celo hrano. Mož je besnel, mene pa je navdajalo zadovoljstvo. Po mojih računih mož ne bi mogel dolgo zdržati takšne osamitve v hiši in družini. Osamitev bi ga morala v kratkem do kraja dotolči. Tako so me prepričevale tudi moje prijateljice, ki so bile prepričane, da se bo mož po vsem tem že čez kakšen mesec dni po kolenih plazil po tleh pred mano in me prosil usmiljenja. Jaz sama pa sem si želela le tega, kako bi moža ponižala in uničila.

Pa še nisem imela dovolj. Pričela sem provocirati škanđale in nespornost med nama, kar vpricho najinih otrok. In glej, nekega dne, konec 1980. leta se je zgodilo. Med manjšim, tako rekoč rednim, vsa-

kodnevnim prepirom je najstarejša hči nenadoma zavpila nad očetom, naj me pusti pri miru in gre od hiše. Rekla mi je, da se naj preneha vmešavati v naše življenje in naj nam pusti, da živimo mirno, lepo in svobodno. Oh, ko bi bili videli, koliko zaničevanja do očeta je bilo tedaj v očeh hčerke. Jaz pa sem pri tem samo stala in se zadovoljno smehljala. Hip za tem pa se je zgodilo nekaj nepredvidenega. Mož je nenadoma skočil nadme in me strohovito pretepel. Poklicali smo milico.

Potem je hitro vse steklo po že preizkušeni in utečeni poti. Na moža, ki pretepa ženo, se je vsul cel plaz pritožb in prijav. V tovarni, v partiji in drugod, povsod so ga obsojali in ukrepali proti njemu. Sama sem bila, nasprotno, povsod deležna sočutja in podpore. Vso zadevo je končalo sodišče, kjer sta starejša otroka izjavila, da hočeta ostati z menoj, mlajša dva, ki še do takrat nista izpolnila 10 let starosti, pa sta itak po zakonu pripadala meni.

Vriskala sem in triumfiral. Dokazala sem, da sem osebnost, močna osebnost, s katero se ni dobro šaliti. Dokazala sem, da lahko dosežem vse, kar hočem, saj imam pri tem na svoji strani tudi sodišče in zakon. Zmagala sem v tem dvoboju karakterjev. Sedaj sem gospodar položaja. Samo še nekaj malega mi je bilo treba doseči: Videti moža na kolenih pred mojimi nogami! Samo na to sem še čakala! Toda tega nisem dočakala!

Razdelila sva si stanovanje. Meni z otroki so ostale tri sobe. On pa je obdržal eno. Ostalemu imetju se je odpovedal. Odpovedal se je tudi »dači« in avtomobilu. Toda tudi pri tem nisem mirovala. Otrokom sem govorila, kako negentlensko in sebično je postal pri ločitvi oče, ker si je obdržal sobo, namesto, da bi jo odstopil nam in se odselil. Zato pa sem bila toliko bolj zadovoljna čez kakega pol leta, ko je nenadoma odšel in se preselil v drugo mesto.

Denar za otroke mi je redno in ob določenem času točno pošiljal, le tega nisem mogla razumeti, da mi je poslal enkrat 150, drugič pa 250 rubljev. Spet so bile »prijateljice« tiste, ki so mi svetovale, naj ga tožim za povišanje plačila alimentov. Naposled sem to tudi storila. Bila pa sem neprijetno šokirana, ker sem po tožbi, po odločbi sodišča v resnici prejela za celo tretjino manjši znesek kot pa pred tožbo. To pa zato, ker mi je prej sam pošiljal večje zneske, kakor bi mu bilo treba. To me je močno prizadelo, spameovalo me pa ni.

Otrokom sem pričela vbijati v glavo, da oče predobro in lahko živi. Da sam zase ne potrebuje toliko denarja. Pripravila sem jih tako daleč, da smo mu skupno napisali pismo, v katerem smo zahtevali, da poviša plačilo preživnine. Tedaj pa me je na moje največje presenečenje tožil in pri sodišču dosegel, da sem se odpovedala alimentom. Pritožbe nisem vložila, ker mi tega moj »ponos« in moja »močna osebnost«, nista dovolila. In tako mi je kar naenkrat pričela »trda presti« z denarjem. Vseeno pa sem bila srečna in zadovoljna. Hodila sem na zabave, kadar, kolikor in kamor sem hotela.

Svoboda mi je »udarila v glavo«, da se mi je zavrtelo. Kaj kmalu pa sem začutila, da nimam dovolj denarja za takšno življenje. Začela sem iskati delo in zaslužek. Pomagale so mi moje prijateljice, ki so mi tokrat našle delo v dopolnilni dejavnosti. Vsak večer sem čistila upravne prostore neke delovne organizacije v mestu. S seboj na delo sem jemala tudi svojo starejšo hčerko, da mi je pomagala pri čiščenju. Tako sva bili v dveh urah gotovi in sva lahko odhiteli domov. Doma sva na hitro pripravili večerjo, včasih pa že tudi zajtrk za drugo jutro, da sem sama lahko odšla k svojim znankam na klepet in odih. Oh, kako zelo sem bila vesela svoje svobode. Ni besed, s katerimi bi to lahko povedala. Kaj pa sem dotlej sploh imela od življenja. Najprej šola, potem zakon z možem, otroci, plenice, neprespalne noči, gospodinjstvo, trgovina in dom. Samo to sem poprej doživela in imela od življenja.

Kadar so me ljudje spraševali, kako so kaj otroci, sem jim smehljaje odgovarjala, da so starejši že veliki in skrbijo za mlajše. Vzgojila sem jih in poskrbela, da so zrastle, zato imam sedaj polno pravico, da si zares odpočijem in malo zaživim. Ampak, to »malo« je bilo skoraj vsak dan. Toda, saj sem bila vendar popolnoma svobodna ženska. Deviški krožek, zabava, dolge debate o življenju, sprehodi, kava, čaj, včasih tudi vino in »močne« pijače, to je bilo življenje. Počasi, tako da še same nismo prav vedele, kdaj in kako, pa so se med nami pojavili tudi fantje. Kar navadile smo se nanje. Zame so bili še posebno privlačni, ker so se zame vedno zanimali in me oboževali. Bila sem zares presrečna.

Tako je, kot bi trenil, minilo 6 let. Prišle so spremembe, ki jih nismo pričakovale. Od našega starega »deviškega krožka« smo ostale skupaj samo še tri. Dve sta se poročili v našem mestu. Dobili sta otroke in nista mogli več nikamor. Ena je odšla v Leningrad. Kakšna je bila njena nadaljnja usoda, nisem nikoli zvedela. Poročila pa se je še ena. Vzela je mornarja in se preselila k njemu tja v daljni Vladivostok. Me tri, ki smo še ostale skupaj, smo se potem najpogosteje zbirale pri najmlajši med nami, ki je bila poročena z možem, ki je bil pravo »čudo« moža. Za nas in naše početje se nikoli ni menil. Nikdar se ni razjezil. Z nasmehom in vedno dobre volje je spolnjeval ukaze in vsakršne želje svoje žene. In kar je bilo pri njem največ vredno: »Nikoli ni ničesar spraševal! Svoji ženi je neomajno verjel in ji zaupal. Kakšna razlika, kakšen kontrast med njim in mojim bivšim možem. Nisem si mogla kaj, da svoji prijateljici, pri vsej svoji svobodi, ne bi bila iz vsega srca zavidala.

Kadar sem se vračala z obiska pri njej, sem postala zamišljena in žalostna. Po mojem se je takrat v meni pričela porajati želja, da bi ponovno pregledala in ocenila svoje življenje. Toda moja druga, še neporočena prijateljica me je bodrila in govorila: »Kaj ti pa je, da si tako kisla in slabe volje. Ne povešaj nosa! Boš videla, da si bova midve našli vsaka svojega princa. Dokler se to ne zgodi, pa uživaj življenje in svobodo.«

Spomladi naslednjega leta se je prav ta prijateljica nenadoma, čisto na tihem, poročila. Drugega ji itak ni preostajalo več,

Sentanel

ker je bil njen »princ iz sanj«, celih 10 let starejši od nje, debel in zavaljen, po duši pa dober človek.

Po tem dogodku se mi je kar naenkrat pričelo odkrivati moje strašno lahkomišno življenje. Pričela sem spregledovati in se počasi prebujati.

Toda nisem se še vdala. Prijateljico sem poskušala odvreči s seboj na zabavo, tako kot nekoč. Pa nisem uspela. »Kam pa? Za božjo voljo. Ali ne veš, da sem poročena in imam moža! Ali ti tega res ne moreš razumeti?! Mož dela. Kmalu bo prišel domov, jaz pa še ne bom gotova s kosilom. Nimam veliko časa! Samo za trenutek sva lahko skupaj pri meni. Samo, ja ne dolgo! Odit moraš prej, kot se bo mož vrnil domov. Utrujen je od dela, pa se mora najprej v miru in tišini odpočiti. Pa popijva kozarček šampanjca, sem ji predlagala. Počakajva, da se vrne mož. Njemu predlagaj, bova videli, če bo predlog sprejel. Tako mi je odgovarjala moja dosedanja najboljša prijateljica. Pri tem je komaj čakala, da bi jaz vstala in odšla domov.

Lepega dne je prišla iz Vladivostoka na obisk naša »mornarka«. Pojdi z menoj v restavracijo, da proslaviva snidenje, sem jo povabila. »Bog varuj!« Se je ustrašila. Kaj ne veš, da ima moj mož v mestu vse polno sorodnikov in prijateljev, ki budno spremljajo vsak moj korak. Pisali mu bodo in mu še sveže o vsem, kar bodo opazili, sporočili. Zakaž bi si nakopala neprijetnosti. Hvala za povabilo, in že je ni bilo več.

Svojega »princa iz sanj« nisem nikoli dočakala. Ne rečem, da ni bilo moških. Bilo jih je še preveč. Toda niso bili pravi. Smehljali so se ti in te zasipali s komplimenti. Za hrbotom so se pa spakovali in se ti posmehovali. Zvečer so se ti valjali pred nogami, zjutraj so pa odhajali kar brez slovesa. Spoznala sem, da je zelo hudo, če imaš cel roj moških okoli sebe. Ob sebi pa nobenega pravega. Najhuje pa je

bilo to, da sem vsakega nehote primerjala s svojim bivšim možem. Tako mi razen odpora in gnusa, ki sem ju občutila do njih, in same sebe ni ostalo ničesar, razen dolgega časa in puščobe.

Veselje je minilo!

Otroci so odrasli. Najstarejša hči je odšla v šolo v sosednji oblastni center, čeprav je bila enaka šola tudi v domačem mestu. Starejši sin je v vojski. Kmalu se bo vrnil. Mlajša dva se še učita v šoli, čeprav sta že tudi skoraj odrasla.

Naslednji udarec sem doživela pred majskimi prazniki. Takrat je prišla domov k staršem na obisk sošolka moje starejše hčerke. Od nje sem zvedela, da je moja Valentina skoraj vse preteklo leto preživela pri svojem očetu, mojem bivšem možu. Meni pa je pisala, da je bila na prostovoljnem delu na nekem velikem gradbišču. O očetu mi ni napisala niti besedice. V moji notranjosti se je nekaj prevrnilo.

Odločila sem se in odpotovala k hčerki. Prvo, kar mi je, ko sem stopila v sobo, padlo v oči, je bila slika na njeni nočni omari. Na njej je bil njen oče, moj bivši mož. Na njegovi desni strani je bila slika meni nepoznane ženske. V odprtem predalu pa pisma, mnogo pisem. Največ od očeta, nekaj pa tudi od brata. To me je pretreslo. Prvo, kar je hčerka storila, ko je prišla v sobo, je bilo to, da je obrnila očetovo sliko k steni in zaprla predal omarice, da jaz ne bi ničesar opazila. Imeli sva težak in mučen razgovor. Kot strela z jasnega so me zadele njene besede: »Mama! Oče mi je vse oprostil! Toda jaz sebi ne bom nikoli oprostila tega, kar smo mu naredili! In tebi tudi nikdar!« Z mano se sploh ni hotela veliko pogovarjati. Vsako besedo sem morala takorekoč izvleči iz nje. Povedala mi je, da so jo pri očetu zelo lepo sprejeli. Niso je hoteli spustiti nazaj. Oče je zelo zaposlen in ima mnogo dela. Pogosto službeno potuje. Tudi zelo daleč. Prihaja tudi v naše mesto. Večkrat je bil pred našo hišo in jo fotografiral. Slikal je tudi otroke in ima za cel album teh posnetkov. V hišo pa nikoli ni stopil ali se oglasil. Zvedela sem tudi to, da moj bivši mož sedaj živi s to žensko, ki je na fotografiji, ki jo ima hčerka na omarici poleg očetove slike. Živita v izvenzakonski skupnosti in nimata otrok. Stanovanje imata majhno, skromno opremljeno. Popolnoma nepričakovano zame pa je bilo priznanje hčerke, da ji je oče pošiljal denar na poseben račun v internatu tudi potem, ko mu sodno ni bilo več treba plačevati alimentov. Od njega denar tudi še sedaj vsak mesec redno prejema. Od mene pa nikoli ni zahtevala denarja, zmeraj je trdila, da ji štipendija popolnoma zadostuje.

Tudi letošnje počitnice namerava hčerka preživeti pri očetu. Toda ne sama. Najstarejši sin se bo vrnil iz vojske, pa bosta odšla k očetu oba skupaj. Tudi o vsem tem poprej nisem imela niti pojma. Kajti sin mi je pisal, da bo odšel na mladinsko delovno akcijo, čim se bo vrnil iz vojske. O kakšnem obisku pri očetu mi ni niti črhnul. Sklenila sem sina odvrniti o tega, da bi odšel k očetu. Hotela sem se mu prikupiti, zato sem mu obljubila avto, ki rjavi v garaži. Sin pa mi je kratko odgovoril v pismu, da je avto očetov, in da ga lahko vozi in uporablja le on. Jaz pa sem bila

trdno prepričana, da sin noče imeti nikakršnih stikov z očetom. Oh, kako zapleteno je postalo zame vse skupaj.

Udarci so se po meni pričeli kar usipati. Če sem bila doma, je bil tam en sam velik dolg čas. Čisto sama sem bila. Zakaj mlajši sin je prihajal domov šele ob desetih zvečer. Če sem ga vprašala, kod je hodil tako dolgo, mi je odgovoril samo: »Pri sosedih. Kje pa drugje!« To sem nazadnje tudi verjela, saj sta s sosedovim sinom skupaj izdelovala model letala na daljinsko upravljanje. Mlajša hčerka je bila stalno pri prijateljicah. Domov je prihajala šele opolnoči. Potem pa sva še midve posedali, poslušali glasbo in pili čaj. Ko sem jo vprašala, zakaj tako dolgo ostaja pri sosedih in prijateljicah, mi je odgovorila: »Veš, mama! Pri njih je vse tako domače. Pri nas pa je mrzlo in hladno. Nimam občutka, da bi bila doma, pač pa tako, kot da sem v kakšni gostilni ali internatu.«

Nekega jutra sem zgodaj vstala in odšla na »dačo«. Skoraj nisem več vedela, kje se nahajam. Dača je bila videti vsa zapuščena, zavržena in opustošena, kakor da ne bi nikoli tam nihče prebival. Našla sem kup orodja. Pobralla sem ga v kovček in ga odnesla domov. Bilo je težko. Komaj sem ga privlekla do doma. Morali bi videti navdušenje mojega sina. Takoj je vse pregledal, sortiral in očistil. Potem pa je vse skupaj spravil v torbo in odnesel k sosedom.

Sele sedaj se mi je končno posvetilo. Spoznala sem, da sem ostala sama. Da so se prav vsa moja predvidevanja, prav vsi moji načrti, sesuli v prazno. Ob zavesti, da sem popolnoma sama v trisobnem stanovanju, da sem sama v celem mestu, da sem čisto sama in osamljena, mi je postalo slabo. Pričela sem tuliti in rjoveti. V shrambi sem našla staro kapo svojega moža. Zakopala sem obraz vanjo, se vrgla na divan ter dolgo jokala in tulila, kolikor sem imela moči.

Naj vam povem še o tem, kaj me je prisililo, da sem napisala pismo, ki mi je zadalo poslednji, milostni sunek.

Vse se je začelo podirati in iti navzdol. Naš »deviški krožek« je davno razpadel. Meni ni preostalo drugega kot to, da sem bila skoraj vsak večer pri svoji najmlajši, poročeni prijateljici. Njen mož se je zavaljal in očitno veselil propada naše svobodoželjne družine. Včasih naju je naganjal, da greva kam ven in si poiščevo razvedrilo. Naj greva v kino ali kavarno, samo, da bova boljše volje. Zelo redko, le tedaj, kadar sva bili posebno kisle volje, sva šli k meni, kjer je ona po navadi tudi prenočila. Sinoči je moja prijateljica dala meni darilo. To darilo bi ji morala jaz danes zvečer pri njih vrniti in jo povabiti k sebi za čez noč. Zjutraj bi ona odšla od mene in se kmalu zopet vrnila k meni s svojim ljubimcem. Oba bi potem ves dan preživela pri meni. Ko mi je to zaupala, me je mrzlo spreletelo po hrbtu. Kaj je sedaj spet to? Ali je znorela ali kaj? Ima vendar dvoje otrok. Čudovitega moža. Kaj bo, ko bo on zvedel za to. Posebno, ker ji on vse verjame in ji neizmerno zaupa. Vse to sem ji odločno povedala. Toda vsi moji pomisleki niso ničesar zalegli. Zakaj ona se je odločila iti na vse! Sklenila je okusiti vse. Poslušaj me, mi je rekla. Živ-

Pena in baloni

ljenje imam samo eno. Mladost mineva. Jaz pa še sploh nisem nič uživala v življenju.

Na koncu vseh koncev mi je postavila ultimat. Ali ji pomagam pri tem, ali pa ona mene nikoli več ne bo poznala. Ostala sem doma in zaklenila vrata z dvojno ključavnico. Prišla je in pričela trkati na vrata. Ostala sem tiho in se ji nisem oglasila, niti na misel mi ni prišlo, da bi ji bila odprla vrata in jo spustila noter. Spomnila sem se svojega zavoženega življenja. Do kod me je pripeljalo v teh mojih 43 letih življenja. Koliko sil in živcev je bilo izgubljenih zaman, po neumnem. Zaradi česa. Le kaj mi je prinesla moja tako zaželena svoboda, ki sem jo dosegla za ceno, uničenega zakona. Samoto in puščobo. Kje so ostale prijateljice, ki so mi tako navdušeno in zavzeto pomagale uničiti družino. Zakaj se me nihče več ne spomni s kakšnim pametnim nasvetom, zakaj se me ni nihče spomnil poprej in mi pomagal. Zakaj me nihče ni hotel ustaviti na moji poti v pogubo, takrat, ko je bilo za to še dovolj časa?

In kaj naj sedaj storim?

Prijateljci že ne bom odprla vrat. Od mene ne bo deležna nikakršne pomoči za svoje namene. Če je že ne morem ustaviti na njeni poti v pogubo, bom v skrajnem primeru imela vsaj čisto vest. Dovolj je bilo, da sem sama sebi naredila kup napak. Začela sem jih delati v isti starosti, v kateri je ona sedaj. Mogoče bo spoznala, da sem imela prav, ker ji nisem hotela odpreti vrat, da bi z ljubimcem pri meni našla zatočišče. A to bo mogoče spoznala kdaj pozneje. Sedaj z njo še ne bi imelo smisla govoriti in jo pregovarjati. Meni ni nihče pravočasno svetoval in mi pomagal, zato ker nisem imela nobenega zares iskrenega prijatelja. Obsojali pa so me mnogi. Bilo je tudi nekaj takšnih, ki so z mano sočustvovali. Večina pa se mi je pomilovalno smehljala in me za hrptom obirala. To je bila družina. Vse so bili, le pravih prijateljev ni bilo, takšnih, ki bi mi bili hoteli pomagati. Vsi so bili do mene samo ravnodušni. Toda tega nisem hitro spo-

znala. Preteči so morala dolga leta, da se mi je končno posvetilo, da zares nisem na pravi poti. No, ni malo takšnih ljudi, ki delajo iste napake, kakršne sem počela jaz. Mnogo jih je, ki obvezno morajo iti po isti poti, po kateri sem hodila tudi sama, da se potem po dolgih letih zavedo in se skušajo rešiti, tako kot jaz, iz razbitin potapljačice se življenjske ladje.

Oh, kaj bi dala za to, da bi se znova vrnila 70. leta. Koliko napak in neumnosti ne bi nikoli več zgrešila.

S kakšno ihto sem poskušala doseči svobodo in se rešiti zakonskih dolžnosti. Če bi kdo vedel, kako si teh »dolžnosti« želim nazaj in kako jih pogrešam. Kako naj povem, kako se mi sedaj upira ta toliko zaželena svoboda. Kako strašna je osamljenost za človeka. Občutek imaš, kot da stojiš na robu brezdajnega prepada.

Kaj naj storim? Kaj lahko storim?

Morda bi se morala odločiti in odpotovati k možu. Mogoče pa le še ni vse izgub-

ljeno in za vrnitev še ne more in ne sme biti prepozno?! Prosim vas! Svetujte mi, kaj naj storim. Pripravljena sem na vse! Razumite me, na vse sem pripravljena, karkoli se bo zgodilo.

Dobro vem, da je to, kar pišem, pisanje obupanke, toda ne morem in nočem več čakati, ker moram nekaj storiti za svojo rešitev.

Prosim vas, da to mojo izpoved obvezno natisnete. Morda bodo te moje besede komu le v pomoč, da se bo ustavil vsaj na robu prepada. Če bo s tem le en sam zakon in ena sama družina rešena, potem vse, kar sem napisala, ni bilo zaman. In če se boste pri tem tudi vi, dragi bralci zamislili, potem tudi vi tega niste prebrali zaman.

To je moja resnična izpoved. V njej je vsa moja bolečina in ves moj strah. Strah za druge, pa tudi zase. Razumite me! Strah me je! Oh, če bi vedeli kako me je strah, kako se bojim. In kako boli, boli!

Marijan Mauko

Območno srečanje pesnikov in pisateljev začetnikov

Tokrat ga je pripravila Zveza kulturnih organizacij Dravograd. V petek, 8. aprila 1988, ob 16. uri je bil razgovor z žirijo. Ob 18. uri pa so iz del pesnikov in pisateljev začetnikov recitali in brali recitatorji SŠTNPU Ravne. Glasbena spremljava pa si zasluži posebno pozornost. Najprej si oglejmo avtorje; ki so se odzvali na razpis:

Darja Kniplič, Radlje

Inga Krajnc, Žerjav

Zora Krevh, Mežica

Peter Podričnik, Mežica in Jani Skorjanec, Mežica: P. P. & Š. J.

Jani Rifel, Slovenj Gradec

Marijan Mauko, Mežica

Josip Bačič, Velenje

Ivan Juvan, Mislinja

Janez Jurič, Dravograd

Tomaž Stropnik, Loče pri Poljčanah

Žirija (Milena Blažič, Betka Kolenbrand in Andrej Makuc) je izbrala tudi naša mlada pesnika iz Mežice Petra Podričnika in Janija Skorjanca, ki sta v skupini pišočih v Rudniku Mežica, zbranih okoli revije ŠUMC. Revijo ŠUMC je ustanovil odbor za kulturo tozda TOM. Vsi pa so člani literarnega kluba Slovenj Gradec, kateremu predseduje pesnik in pisatelj Franc Pečnik s Prevalj. Vsak prvi petek v mesecu se dobimo v Slovenj Gradcu ob 18. uri nad kinodvorano v prostorih kulturne skupnosti. Lahko se pridružite. Velja za tiste, ki pišete, pa še niste objavili in tudi za vse ostale, ki objavljate in si zaželite kake ostre debate o literaturi. Tam lahko srečate Toneta Turičnika, Andreja Makuca, Nika R. Kolarja in tudi Mirana Kodrina.

Da se ne bi preveč oddaljil, se vrnimo k Petru Podričniku, ki je pri vojaki v Đakovici, in Janiju Skorjancu, ki obiskuje kovinarsko šolo na Ravnah, in jima zaželimo vse dobro za naprej.

Lani je na takem srečanju zmagala Ravenčanka Milena Cigler. Vendar ji to ni odprlo poti, da bi ji izdali zbirko pesmi. Nekaj pesmi ji je objavil Mentor, in to je vse. Objavlja pa v Viharniku in v Odsevanjih. Kazalo bi predstaviti zmagovalce oziroma izbrance za srečanje v Gradšču v Slovenskih goricah oziroma v Lenartu tudi v KF. Njim v spodbudo, Koroškemu fužinarju pa morda verne sodelavce.

Kot sem že povedal je program presejal pričakovanja. Posebno glasbeni del. Namreč, tudi če so avtorji vrhunski mojstri pisane in govorene besede, je molk med eno in drugo pesmijo neka črna luknja. Tu imam v mislih PESMI STIRIH (DIALOGI 1988, XXXIV, 3-4) — namesto revije Dialogi štiri kasete štirih avtorjev. Na strani A bere pesmi avtor, na strani B pa mojstri slovenske govorene besede.

Tudi pri takih izvajalcih, posebno, če ti pesmi niso znane, je mučno, ko nem čakaš, ali je zajel sapo, je to presledek med kiticami ali konec pesmi. Manj neprijetno je, če gledaš v živo. Če poslušas pesnika, kot je Herman Vogel, ni to nobena težava, ker ima vsaka njegova pesem jasno zastavljen konec. Teže je že pri Tonetu Kuntnerju, ki ima vse pesmi na isto vsebino, ampak Kuntner je poklicni igravec, ki ve, kako se tej črni luknji izogne. S pogledom, glasom in mimiko pripravi poslušalca na konec in na začetek nove pesmi. No, da ne razpredam o črni luknji. Naj povem, da so mladi Ravenčani dali tej poeziji, ki smo jo slišali v Dravogradu, tisto šarmantnost, ki je sicer ne bi imela. Vsako pesem so s primernimi zvoki najavili, jo spremljali in jasno nakazali njen konec. Posebno se mi zdi to potrebno, če so pesmi kratke. Nikogar od teh mladih deklet in fantov ne poznam, čeprav sem slišal njihovo kaseto, ki mi je bila tako všeč, da sem se zmenil za njen posnetek. Baje jih je v skupini 18.

V naši dolini je torej dovolj mladih talentov, le malo prostora jim dajmo in bomo vsi skupaj zadovoljni.

Ludvik Mori

Spomini na Topolšico

Morda ne bi pisal teh vrstic, če me ne bi k temu spodbudili prijazni ravenski železarji, s katerimi smo uganjali šale v bolnišnici Topolšice. Kot pravijo, prava mera humorja tudi precej pripomore k uspešnemu zdravljenju, torej več kot jamranje in stokanje. Sicer pa smo v bolnišnici mnogo bližji drug drugemu kot v zunanem svetu. Tu vidiš bolne, ki veliko trpijo, a vendar vdano in potrpežljivo prenašajo svojo usodo. V veliko tolažbo so nam prijazni zdravniki in strežno osebje, saj se ob njihovi toplini tudi hudo bolan človek dobro počuti.

Kraja in lege ne bom posebej opisoval. Starejši ljudje se spominjo, da je tu nekoč bila bolnica za tuberkulozne bolnike, in od tod so se le redki vračali ozdravljeni, saj so menda sem pripeljali bolnike, ki jim v drugih bolnišnicah niso več mogli pomagati. Danes, ko je medicina odkrila uspešne metode zdravljenja, se zdravijo tu bolniki iz vse Slovenije, nekaj pa jih je tudi iz drugih republik. In kolikor bolj se bolniki držijo zdravnikovih nasvetov, toliko bolj je zdravljenje uspešno.

Prav v bolnišnicah, kjer zdravljenje traja dalj časa, bi bila lepa priložnost, da se odvadimo grdih razvad, to je kajenja in čezmernega uživanja alkoholnih pijač. A žal ni tako, nekateri trmasti bolniki še naprej na skrivaj uživajo alkohol, prav tako tudi trmasti kadilci kadijo še naprej, kadijo na skrivaj, kar dokazujejo odvrženi ogorki po straniščih, kopalnicah in drugih skritih mestih, od koder jih je težko odstraniti. Žal se ti razvratneži ne zavedajo, da ne ogrožajo samo svojega zdravja, ampak tudi zdravje drugih bolnikov; kakšna škoda, da ne zaleže še tako dobrohoten opomin.

Če kot posamezniki ne moremo preprečiti velikim onesnaževalcem, ki nam že na vseh koncih zastrupljajo ozračje in nam rahljajo zdravje, bi bili tu kot nekadilci, abstinenti in nealkoholiki kot posamezne osebe že prave armade. Če bi se mogli v večji meri odreči temu škodljivemu užitku, bi bili dosti bolj srečen narod. Sploh če pomislim na noseče matere, ki niso izjema pri uživanju teh konservativov.

Kako srečen bi se počutil, če bi kakšna beseda padla na plodna tla in bi se kdo odrekel tem razvadam. Upam, da se bo kdo ob teh besedah vsaj zamislil. Že če bi se odrekli tem razvadam vsaj v času bivanja v bolnišnicah, bi se čas zdravljenja prav gotovo močno skrajšal. S temi razvadami bi izboljšali počutje nekadilcev.

Koliko truda stane strežno osebje skrb za vsakega posameznika, vedo le tisti, ki z vsem čutom skrbijo v bolnicah in zunaj njih za bolne, kajti bolezen ne pozna dopustov, ne nedelj in praznikov, in nagrada za njih je ozdravitev. In ti ljudje so čestokrat deležni namesto hvaležnosti le kakše kletvice in psovke. Z željo, da bi bili koroški železarji kar najbolj zdravi, zaključujem te vrstice.

Fanika Korošec

Potrebe po domski negi starejših občanov v naši regiji so vedno večje

Živimo v času, ko se večina ljudi usmerja v reševanje gospodarstva iz krize in za preživetje. Za misel na starost oziroma reševanje problemov staranja danes pač ni časa, še manj možnosti, se sliši tudi tam, kjer se ne bi smelo. Vsa mesta v zavodih v Črnečah, Velenju, Mariboru in drugod so že dolgo zasedena. Čakalne dobe tistih, ki prosijo za namestitev v zavod, so dolge. Iz bolnišnice kar naprej kličejo svojce ali socialne službe, da je končano zdravljenje posameznikov, da jim je treba zagotoviti nadaljnjo domačo ali zavodsko nego. V večini primerov so svojci zaposleni in prosijo za zavodsko varstvo. Žalostno, toda resnično, čakati je treba, da se sprazni mesto v zavodu. In če tega dolgo ni, hočemo ali nočemo, morajo osebe, ki nimajo svojcev, ostati v bolnišnici tako dolgo, dokler se mesto v socialnem zavodu ne sprazni. Da se s tem po nepotrebnem zapravljajo zdravstvena sredstva, ki jih že tudi primanjkuje, mislim, da so zahteve v regiji po novem »domu starejših občanov« več kot upravičene.

Do leta 1985 smo v Sloveniji težili k temu, da bi za pet odstotkov občanov nad 65 let starosti zagotovili zavodsko oskrbo, kar je bilo merilo svetovne zdravstvene organizacije. Glede na daljšanje življenjske dobe in porast občanov, ki zaradi bolezni dalj časa potrebujejo nego, česar jim v Sloveniji ob polni zaposlenosti ni mogoče zagotoviti v domačem okolju, je do leta 2000 treba v SR Sloveniji zagotoviti zavodsko oskrbo za 7,5 odstotka občanov nad 65 let starosti.

Na podlagi slovenskih potreb so v Skupnosti socialnega skrbstva Slovenije in na republiškem komiteju za zdravstvo in socialno varstvo oblikovali predlog osnutka mreže splošnih in posebnih socialnih zavodov, ki se je po dolgotrajnih razpravah preoblikoval v predlog. V skupnostih socialnega skrbstva so predlog sprejeli, sprejela ga je tudi skupščina Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja Slovenije, kjer se zbirajo namenska sredstva za gradnjo socialnih zavodov v višini 0,8 odstotka od izplačanih pokojnin v SRS.

Po predlogu naj bi najprej dogradili in popravili sedanje socialne zavode in jih tudi nekaj na novo zgradili. Iz podatkov o manjkajočih posteljah je koroška regija na tretjem mestu v SRS, saj imamo le za 3,9 odstotka oseb nad 65 let starosti zavodskih zmogljivosti (250 v Črnečah in 19 v Lukaveh). Trenutno pa je v socialnih zavodih 344 naših občanov in na sprejem jih čaka še 85. Iz podatkov je razvidno, da nam že danes manjka 75 postelj, ker zasedajo tuje postelje in takoj je potrebnih še 85 postelj. Po republiških usmeritvah bi potrebovali 541 postelj do leta 2000. Tudi če bi v letu 1990 novi dom na Prevaljah s 150 posteljami že stal, bi do normativov za celotno koroško regijo manjkalo še 122 postelj.

Po mnenju dosedanjih razprav naj bi bil novi dom na Prevaljah le splošni, torej naših občanov iz posebnih socialnih zavodov ne bi preseljevali nazaj in bi morali zaradi tega pod-

pirati gradnjo posebnih socialnih zavodov ob sedanjih. Razprave o teh zmogljivostih še niso končane, vendar se na Koroškem smemo pogovoriti za 150 postelj v zavodu splošnega tipa, saj je lokacija na Prevaljah nadvse primerna le za splošni zavod.

Pogoj za konkurenco pri republiških sredstvih pa je lastni delež, ki obsega sredstva za pripravo dokumentacije, lokacijo in komunalno urejeno zemljišče. Če želimo sredstva iz pokojninskega sklada pridobiti za potrebe naših občanov, je nujno, da izpolnimo postavljene pogoje. Iz dosedanjih razprav v občinskih in medobčinskih sredinah je bila podpora novogradnji že izrečena.

V programu naložb v socialne zavode je planiran začetek gradnje v letu 1990, in to istočasno s socialnimi zavodi v Ljutomeru in Šent-

jurju pri Celju. Kdor bo imel pogoje, bo v tem letu z gradnjo dejansko pričel iz republiških sredstev, sicer pa bo začetek prestavljen v naslednje srednjeročno obdobje. V letih 1988 in 1989 moramo na Koroškem zbrati sredstva za dokumentacijo in komunalno opremiti gradbeno parcelo.

Iniciativni odbor za gradnjo doma na Prevaljah je na podlagi sklepa OK SZDL Ravne in medobčinskega sveta občin koroške regije pridobil nekaj podatkov za razpravo in odločitev o gradnji, ni pa še na voljo sredstev, ki so pogoj za konkurenco pri republiških sredstvih.

Ob upoštevanju načela, da bi zagotovili zavodsko oskrbo v okolju, v katerem so ljudje poprej živeli, upamo da bomo med občani naleteali na razumevanje in vso podporo pri gradnji tega prepotrebnege zavoda.

Vera Horjak

Letni sestanek krajevnega odbora ZZB NOV Ravne na Koroškem

Aprila se je zbralo članstvo KO ZZB NOV, da bi pregledalo delo odbora in čulo vse o svoji organizaciji. Žal je bilo vreme zelo slabo, da je marsikaterega člana odvrnilo od poti na Čečovje. Poznata pa se tudi bolezen in starost. Kljub vsemu je bilo udeležba zelo dobra.

Iz predsedniškega poročila je razvidno, da je sedaj 297 članov. Od tega jih ima priznana posebno dvojno dobo 219, zaskrbljujoče pa je, da

jih kar 47 % prejema priznavalnino. Torej imajo za svoje redno delo — večina jih je bila zaposlena v Železarni — tako nizko pokojnino, da ne dosegajo poprečja na družinskega člana, ki je določeno v republiki Sloveniji za preživetje. Socialno problematiko urejata komisija in referat za borce in vojaške vojne invalide, ki je v sklopu občinskega komiteja za družbene dejavnosti in občo upravo. Priznavalnine deloma

Pred leti v Portorožu

rešujejo življenjski standard, saj stroški hrane, komunale, elektrike in drugi izdatki družin stalno rastejo, tako da že mnogim ogrožajo življenjski minimum. Povrh pa še zakon, ki je odvezel eno pokojnino. Prav o tem zakonu in zahtevku občine Ravne na Koroškem za preverbo njegove ustavnosti pred zveznim Ustavnim sodiščem je govoril predsednik občine in povedal, da si niso upali odločiti sodniki, ampak so odstopili odločitev zvezni skupščini. To je nazoren primer, kako je naše sodstvo odvisno od politike.

Nadalje je predsednik borčevske organizacije razložil skrb za vzdrževanje 11 spomenikov, povedal, da bolne vsaj enkrat letno obiščejo na domu oziroma v domu starostnikov, da redno vsako leto položijo vence na grobove padlih tudi na avstrijskem Koroškem, da pripravijo izlete sami ali skupno z Društvom upokoencev in gostitve najstarejših članov ob novem letu, da se redno udeležujejo srečanja pri Peršmanu in pohodu na Komelj. Dotaknil se je svetovne politične in vojaške situacije. Pa domačega pisanja in govorjenja o nasprotjih in nacionalizmu. Izrazil je zaskrbljenost nad pošastnim inflacijskim valom, ki uničuje gospodarstvo, ter nad neodgovornostjo in ekscesi.

Tajniško poročilo dokazuje, da je bilo preteklo leto dokaj plodno. Na štirih rednih sejah smo obravnavali enajst glavnih tem: socialna, zdravstvena, stanovanjska problematika, sodelovanje na prireditvah, obravnava prošenj in pritožb, izleti, dajanje mnenj k priznavalniam, čuvanje okolja in odnos do lastnine. Predlagali so zaslužne člane za podelitev značk OF. Kot rdeča nit pa se vleče že nekaj let prizadevanje za ustanovitev služb »pomoč na domu«.

Podano je bilo natančno poročilo o blagajniškem poslovanju in sklep, da je za leto 1988 članarina 1000 dinarjev. Nadzorni odbor je po pregledu poslovanja posredoval poročilo, da je bilo finančno poslovanje skrbno vodeno in da je krajevni odbor posloval upešno ter v normalnih obdobjih reševal tekoče zadeve in splošno borčevsko problematiko.

Splošna razprava je pokazala, da borci sledijo dogajanju in opozarjajo na življenjske potrebe prebivalstva. Glede organiziranja službe pomoči na domu je bilo vprašanje: ali smo tako neumni, leni, ali res nismo sposobni organizirati takšne službe, in takoj primerjava, zakaj je lahko dobro organizirana vsaka smučarska tekma? Omenjen je bil sedanji dostop do zdravstvenega doma, do banke in pošte pa socialnega zavarovanja, na drugi strani pa do uradov občine in socialnega skrbstva. Vedno je treba po strmih stopnicah ali po strmi stezi. Bolniki vseh vrst in starejši občani, pa tudi matere z otroki imajo resne težave, da pridejo k tem ustanovam. Zdaj ko se stopnice krušijo in premikajo, upajo, da se bo našel kakšen bolj človekoljuben arhitekt in narisal primeren dostop za vse sloje prebivalstva, ne le za športnike. Parka, ki je bil pred leti lepoteč, ni več mogoče uporabljati za prijetne sprehode in pomiritev ter razvedrilo. Drevje je uničeno, celo odlagališče si je v njem uredilo Komunalno podjetje. To je bila edina zelenica za sprehode, zdaj pa je uničena, polna kolesarjev in tudi motoristov ne manjka. Kam naj se podamo na sprehod? Toliko se razpravlja o načrtih za nove ceste in gradnje. Izvršni svet občine naj ukrene, da se različni načrtovalci ne bodo izživljali z utopičnimi in drugimi načrti. Najprej vzdrževati, primerno usposobiti in dopolniti sedanje zgradbe, nasade in zelenice in nato tunele in stopnice do zvezd.

Vprašanje, zakaj morajo starejši občani, ki živijo največkrat po dva ali celo en sam v stanovanju, plačevati tako visoke komunalne sto-

ritve, se ponavlja že dolgo. Vemo, gre za obračun po kvadratnem metru, ki pa ne dela smeti. Pri tako številni zaposlenosti in računalnikih bi ne smel biti nikakršen problem obračun po številu uporabnikov storitev. Tako pa gre za odiranje enih na račun drugih in občutek, da je starejši človek vedno izkoriščen, ni prijeten.

Borce moti stalno razpravljanje o financiranju šolstva in zdravstva. Solani in zdravi ljudje so osnova za obstoj naroda. Res mora biti tega toliko, kolikor lahko plačamo. Toda otroci morajo obiskovati šolo, to je vendar osnova razvoja. Ali še pomnite, tovariši, leto 1941, ko so Nemci najprej pozaprlji, izselili in izgnali slovensko inteligenco, ker je bila to glava in hrbtenica naroda. Te dejavnosti in njihovo plačevanje morajo biti urejene s trdnimi predpisi. Učitelji in zdravstveno osebje izgublajo voljo do dela in tudi poklici izgublajo na ugledu, saj se morajo kar naprej boriti za svoj obstoj, namesto da bi se posvečali stroki. Do zdaj v Sloveniji ni še nihče odgovarjal za milijarde, ki so jih poklonili »AGROKOMERCU«. Čuje pa se ljudski glas, da so tudi odgovorni posamezniki še med nami. Če smo vrgli te milijarde z lahkim srcem — in s čigavim privoljenjem? — zakaj nimamo še tistih dinarjev, da bi plačali učitelje in medicinsko osebje? Čigave milijarde pa sploh zavravlja Ljubljanska banka? Milijarde slovenskega gospodarstva in nas varčevalcev vendar.

Ne strinjajo se z oženjem pravic zdravstvenega in topliškega zdravljenja.

Govori se o novem predsedniku republiškega odbora ZZB NOV Slovenije. Dosedanji predsednik menda ne namerava več prevzeti nasled-

njega mandata. Tovarišica je predlagala, da naj naslednje mandatno obdobje vodi naša republiško organizacijo član naše krajevne organizacije Gregor Klančnik. Gospodarstvenik, razgledan, in kolikor ve, ni bil pri tistih, ki so nas tako grdo zadolžili.

Govorniki so obsodili nesposobnost našega zveznega vodstva in ostro kritizirali pretirane odvode sredstev v zvezni sklad za nerazvite. Govor je bil tudi o neupravičenih napadih na JLA. Sklenili so, da podpirajo politiko, ki ne bo okrnila rezultatov boja NOV in pozitivnega nadaljnega razvoja za naše zanamce.

Po obširni razlagi o ustavnih dopolnilih so bila izražena naslednja mnenja: Ustava mora dati Slovincem pravico do samostojnosti in samostojnega razvoja republike, enako tudi drugim republikam v državi, za katero smo se složno in prostovoljno borili in odločili. Mnenje je tudi bilo, da bi bilo prav, če bi se zgledovali po uspešnih in varčnih Švicarjih — njihov predsednik republike ne sme zapustiti meja domovine, dokler opravlja to funkcijo.

Zeleli so, da bi si gospodarstvo ponovno opomoglo. Za tako uresničitev se bodo zavzemali vsi člani organizacije in zato predlagajo hitro ureditev deviznih zakonov in tržnega gospodarstva ter sprostitev zasebne iniciative. Zavzemali se bodo za čuvanje okolja, za uspešnejši razvoj šolstva in kulture in za rešitev težav v zdravstvu.

Vsem članom jubilarantom so za okrogle rojstne dni podelili plakete ter končali sestanek z družabnim srečanjem.

Mi smo koroški železarji

Pod Uršljo tam imam svoj dom,
za me doline lepše ni,
po delu vsi zapojemo,
saj taki smo KOROŠCI mi,
mi vlivamo, mi kujemo,
in jeklo plemenitimo,
mi valjamo, kalilci smo,
pa razno orodje delamo.

MI SMO KOROŠKI ŽELEZARJI,
PO PECO, URŠLJO SMO DOMA,
PO CELEM SVETU SMO ŽE ZNANI,
NAJBOLJŠE JEKLO DELAMO.

Zvonko Ortan, Prevalje

Korošci, ansambel Zvonka Ortana

Franc Telcer

Petdeseti planinski pohod slovenskih železarjev

Planinsko pohodništvo je med slovenskimi železarji zelo priljubljena rekreacijska panoga, saj privablja vedno nove pohodnike v naš slovenski gorski svet.

Ze devetnajsto leto hodijo slovenski železarji skupno v gore. Velik del planinskih vrhov naše domovine so na ta način spoznali, navezali medsebojne stike, pridobili na telesni vzdržljivosti, se razvedrili in spoznali življenje v naravi.

Ob prvem pohodu na Triglav leta 1969, ki so ga pripravili jeseniški železarji ob 100-letnici obstoja železarne Jesenice in ob zgodovinskem dogodku združitve železarn v enotno združeno podjetje Slovenske železarne, je vzniknila zamisel, da se odtlej slovenski železarji srečujejo tudi vsako leto na Triglavu. Ze na prvem združenem pohodu na Triglav, kjer se je zbralo nad 500 železarjev, so si podali roke Gorenjci, Stajerci in Korošci. Čutili smo, da bo to združenje med slovenskimi železarji postalo tradicionalno in trdno.

Nadaljnji pohodi so privabljali vedno več pohodnikov, tako so se jeseniškim organizatorjem pridružili leta 1973 ravenski železarji, leta 1977 štorski, zaostajati niso hoteli tudi predelovalci, in so se organizatorjem pohodov pridružili leta 1983.

Druženopolitične organizacije združenega podjetja so podpirale zamisel planinskega pohodništva in sprejele sklep, da se vsako leto opravijo po 4 pohodi. Deset let zaporedoma smo se vsako leto zbirali na Triglavu, nato razširili še pohode na druge vrhove v Julijskih Alpah in Karavankah. Ravenčani so prikazali lepote planinskih vrhov na Koroškem. Štorani so povedli železarje v Kamniško-Savinjske Alpe. Predelovalci pa so že pripravili pohode na oddaljene vrhove, kot sta Nanos in Snežnik. Uspešno je bilo v 18 letih organiziranih 49 planinskih pohodov po raznih planinskih predelih, ki jih je obiskalo 24.985 slovenskih železarjev.

Posamezne delovne organizacije so pripravile naslednje število planinskih pohodov. (Glej tabelo)

Prvi planinski pohod slovenskih železarjev v letu 1988 je bil v znamenju 50. jubilejnega planinskega pohoda. Jubilejni pohod so organizirali planinci — železarji z Raven. Potrudili so se in storili vse, da je bil 50. pohod svečan in zanimiv za vse.

Pohod je bil v soboto, 28. maja 1988, in sicer na Uršljo goro; njo smo izbrali kot našo koroško lepoto, ki bdi in gleda na koroške železarje pri njihovem ustvarjanju in rasti. Zanimanje za pohod je bilo čutiti ne samo med ravnskimi železarji, ampak tudi v vseh ostalih delovnih organizacijah združenega podjetja.

Na dan pohoda se je pred glavnim vratarjem Železarne Ravne zbrala številna železarska družina, ki ji je prvi praznični

pozdrav zaigral orkester ravnskih železarjev.

Veselih in zadovoljnih obrazov so se pohodniki z avtobusi odpeljali proti Ivarčkem jezeru. Presenečenje je doseglo vrhunec, ko so se odpeljali z novo sedežnico proti lovski koči na Ošvenu. Navdušeni so bili nad novo nastajajočim rekreacijskim centrom ravnskih železarjev in glasno so odobravalni pravilne in koristne naložbe za razvedrilo in dobro počutje delavcev v prostem času.

Ravnski planinski vodniki so hoteli ob jubilejnem planinskem pohodu železarjev pripraviti zanimivosti tudi pri izbiri novih poti. Po lovski stezi so pohodniki prišli na Kozji hrbet, dalje do Luž in na vrh Gore.

Gora je železarje pričakala v vsej svoji spomladanski lepoti in privlačnosti. Pred planinskim domom so se srečali vsi pohodniki. Po krajšem počitku so se vrnili po železarski poti mimo kmeta Jurčka do Ivarčkega jezera, kjer je bil zaključek pohoda.

Tam je bilo tudi srečanje folklornih skupin sozda Slovenske Železarne, katerih nastop je še popestril celotno prireditev.

Ob skupnem okrepčilu so bili pozabljeni napori pohoda, nadaljevali so se pogovori o raznih doživetjih na pohodih, noge so zaživele in se zavrtle ob poskočnih vižah.

Zastopnika sozda Slovenske železarne in koordinacijskega odbora sindikata sta pozdravila zbrane slovenske železarje ter jim čestital za vse uspešno prehojene planinske poti.

Vsem organizatorjem planinskih pohodov, vsem, ki so se udeležili vseh 50 pohodov, vsem, ki so pomagali pri raznih delih planinske dejavnosti, so podelili slavnostne plakete.

Pobudnik organiziranja planinskih pohodov slovenskih železarjev Gregor Klančnik je pozdravil vse pohodnike, jim zaželel še mnogo uspehov pri razvijanju planinskega pohodništva in končal z besedami: »Železarsko planinstvo ima svojo bogato preteklost, plodno sedanost in zagotoviti mu moramo tudi lepo prihodnost.«

Jubilejni 50. planinski pohod slovenskih železarjev na Uršljo goro je ponovno dokazal, kako je planinsko pohodništvo priljubljeno med vsemi delavci združenega podjetja, saj je bil pohod po številu udeležencev rekorden. Udeležilo se ga je 755 pohodnikov. Udeležba po delovnih organizacijah je bila sledeča:

Železarna Jesenice	160
Železarna Store	58
Veriga Lesce	50
Plamen Kropa	47
Tovil Ljubljana	20
Met. institut Ljubljana	13
Žična Celje	45
Železarna Ravne	362

Leto	Železarna Jesenice	Železarna Ravne	Železarna Store	Veriga Lesce	Plamen Kropa	Tovil Ljubljana	štev. poh.	štev. let	
1969	Triglav	Ob 100-letnici Železarne Jesenice							
1970	Triglav						1	1	
1971	Triglav						1	2	
1972	Triglav						1	3	
1973	Triglav	Peca					2	4	
1974	Triglav	Peca					2	5	
1975	Triglav	Peca					2	6	
1976	Triglav	Peca					2	7	
1977	Triglav	Uršlja g.	Kam.sedlo				3	8	
1978	Triglav	Raduha	Kam.sedlo				3	9	
1979	Triglav	Peca	Kam. sedlo				3	10	
1980	Stol	Olševa	Kam. sedlo				3	11	
1981	Golica	Uršlja g.	Kam. sedlo				3	12	
1982	Mežaklja	Peca	Kam.sedlo				3	13	
1983	Boh.vrata	Olševa	Strelovec	Begunjščica			4	14	
1984	Stol	Raduha	Strelovec			Snežnik	4	15	
1985	Triglav	Uršlja g.	Svetina		Vodiška pl.		4	16	
1986	Prisojnik	Peca	Kam. sedlo	Begunjščica			4	17	
1987	Mojstrovka	Raduha	Korošica			Nanos	4	18	
Skupno število pohodov :									
	18	15	11	2	1	2	49		

Pobudnik železarskih planinskih pohodov Gregor Klančnik prejema za služeno priznanje

Rekordna je bila udeležba ravenskih železarjev; ti so dokazali pripadnost planinskemu izživiljanju. Velika udeležba železarjev je bila plačilo vsem organizatorjem planinskega pohoda za njihov trud in delo. Ob jubilejnim pohodu je organizacijski odbor izdal skromen bilten, v katerem je opisana vsa planinska dejavnost slovenskih železarjev. Predočena je tudi dejavnost planinskih vodnikov, organizatorjev in pobudnikov planinskih pohodov slovenskih železarjev.

Številni pisni prispevki posameznikov ponazarjajo vse koristno za razširjanje planinske ideje in pohodništva med zaposlenimi v slovenskih železarnah.

Dobre volje in navdušenja nad dobro opravljenim pohodom, dobrega počutja v prikupni in očarljivi okolici Ivarčkega jezera ni skalila niti kratkotrajna nevihta. Gorenjska, štajerska in koroška govorica je bila enotna železarska špraha.

Sive megle so že zakrivala železarsko gostiteljico Uršljo goro, ko so zadnji železarji odhajali proti domovom.

Peter Jamer

Dejavnost gasilskih veteranov v Kotljah

Pred 20 ali 30 leti smo v gasilski organizaciji naredili veliko napako, ker smo na veterane popolnoma pozabili, češ da niso več uporabni za tekmovanje. Zanje ni bilo nobenega srečanja, nobene ekskurzije, sploh nič. Najrajši bi jih bili po društvih kar izpisali iz članstva. Jaz pa sem vseskozi poudarjal, da se starejši gasilci ne smejo pozabiti, da se jim mora nuditi znanje in veščina, ki jo zahteva nova gasilska tehnika. Veterani so vendarle najbolj vestni in pošteni do gasilske organizacije, pa tudi najbolj zanesljivi pri morebitnih nesrečah. Ne vem, komu se je najprej posvetilo, ali RGZ ali kakemu posamezniku, da je predlagal, naj se bolj aktivirajo gasilski veterani, ker ni najbolj pomembno samo tekmovati v gasilskih vrstah, ampak imeti pri roki zanesljive člane. Zelo pohvalna je pobuda za vsakoletno srečanje veteranov po regijah. Kar srečen si poleg njih, ko si imajo povedati veliko več kot mladi. Tudi zaradi uspehov na tekmovanjih ni zaslediti zavisti in hladnih odnosov,

Gasilski veterani iz Kotelj

ČESTITKA

V sredo, dne 6. julija 1988, si je naš sodelavec JANEZ BRATINA, dipl. inž. elektrotehnike, z uspešnim zagovorom disertacije »ENERGIJSKA OPTIMIZACIJA ELEKTROOBLOČNE PEČI ZA PROIZVODNJO JEKLA« pridobil naslov doktorja tehnoloških znanosti.

S tem je potrdil dolgo in nadvse uspešno strokovno delo na področju elektrotehnike, strokovne vzgoje in razvoja ter utrdil obete za prihodnost.

S svojo skromnostjo nam je ponovno dopovedal, da se velike in trajne stvari zgodijo brez posvetnega blišča.

Preveva nas ponos, da smo takemu človeku in strokovnjaku sodelavci in prijatelji.

ISKRENE ČESTITKE!

tako kot pri članih in mladini. Takoj, ko je prišel predlog od RGZ, da se organizira tekmovanje veteranov, smo v Kotljah sestavili enoto veteranov, starih od 50 do 65 let. Ta enota tekmuje in nastopa na vseh meddruštvenih, občinskih in regijskih tekmovanjih. Lani se je uvrstila celo na republiško v Ribnici. Na Ribnico imamo res lep spomin, saj smo imeli poleg tekmovanja tudi prijeten izlet. Vreme nam je bilo zelo naklonjeno, pa tudi tovarištvo med nami je bilo izjemno. Ves čas so padale šaljive in vesele opazke. K dobri volji in razpoloženju pa je pripomogla tudi harmonika-frajtonarica, ki je bila edina med številnimi ekipami.

Veterani v Kotljah pa ne samo tekmujemo, ampak poprimemo za vsako delo. Lani smo okrog parka postavili lepo ograjo, letos pa smo po parku splanirali 12 kamionov zemlje, jo pognojili in zasejali s travo. Pa še drugega dela je bilo

dovolj okrog gasilskega doma. S tem smo veliko pripomogli k lepšemu videzu središča Kotelj in mislim, da bi nas turistično društvo lahko pohvalilo. Bil sem organizator delovne akcije in trdim, da so veterani lahko vsem gasilcem za zgled. Vsak je prišel brez obotavljanja, star tudi 75 let. Naredili so tudi po 50 ur udarniškega dela.

30. aprila pa smo organizirali tradicionalni hotuljski pohod, na katerem obiščemo pomnike padlim partizanom ali talcem.

Letos smo določili pohod k Sv. Neži, kjer smo obiskali pomnik talcem, ki so bili prignani iz dravograjskih zaporov in ustreljeni na Selovcu. Pri plošči smo se poklonili in zapeli partizansko pesem. Med pohodom smo se oglašali pri gor-

skih kmetijah, ki so tako po Brdinjah kot na Selovcu zelo lepo urejene. Vsa zemlja je dobro obdelana in negovana, nekateri kmetje pa si celo širijo polja iz slabih gozdov. Pri vseh, kjer smo se oglasili, smo bili pogoščeni. Popoldne pa smo imeli skromen piknik na vrhu Brdinj, pri na pol zgrajeni poveljniki hiši. Piknika se je udeležil tudi predsednik Občinske gasilske zveze z gosti iz Avstrije. Z le temi smo hotuljski gasilci v zelo dobrih odnosih. Mislim, da so se dobro počutili med nami.

Pohod smo končali pri kmetu Mušu, ki je tudi veteran. V imenu vseh udeležencev se zahvaljujem za lep sprejem in pogostitev Mušu in Vrhnjaku. Upam, da bomo takšno dejavnost in tovarištvo gojili še naprej.

Jože Kovačec

Ansambel »Koroški jeklarji«

Nestrpno posedam, buljim v zeleno tablo, štejem zadnje minute pouka, z mislimi pa sem že daleč...

To popoldne sem še enkrat pogledal instrument, ga še malo obrisal in skrbno spravil v kovček. Odpravil sem se na svoje prve vaje — vaje z ansamblom. S potnim čelom in tremo v sebi sem se bližal Štrikarjevi domačiji. Tam so me čakali trije »prekaljeni« godci (nekajkrat so že igrali po steljerajah in godovanjih). Ko sem si »privezal dušo« s kreglom mošta, smo malo poklepetali, potem pa začeli vlačiti instrumente iz kovčkov. Prvi toni so bili bolj plahi in okorni, vendar smo se za silo »uštimali«. Avsenikova polka Na Golici je bila prva viža, ki smo jo takrat zaigrali Gustl, Peter, Rudi in Pep. Ti dogodki segajo v leto 1967 in so začetek dela ansambla KOROŠKI JEKLARJI.

Začetek je bil zelo težak. Slabi instrumenti, malo znanja, skoraj nobenega notnega materiala in tesna podstrešna soba pač niso bili pogoji za uspešno delo. Imeli pa smo veliko ljubezni in veselja do glasbe. Ni nam bilo žal »zabitih« ur za vaje. Ko smo zvdajili novo skladbo, smo bili ponosni in polni novega delovnega elana. Ti majhni premiki na boljše in veliki načrti za prihodnost so nas bodrili in vlekli naprej.

Poleti smo zaradi vročine, še več pa zaradi tega, da bi nas slišali sosedje in mimooidoči, kako »nabijamo«, vadili pri odprtem oknu. Kmalu se je po soseskimi raznesel glas, da pri Štrikarju vadijo mladi pobi. Novica se je hitro razširila po našem terenu: po Reki, Tolstem vrhu, Zelen bregu, Strojni...

Začeli so nas vabiti na steljeraje, godovanja, krstitja, 29. novembra istega leta pa smo imeli ognjeni krst na ohceti. V spominu mi je ostala ocena starega muzikanta Falenta o našem igranju iz tistih časov: »Če že drugega ni, glasni in pridni so pa!«

Igranje pred 20 leti pa ni bilo tako lahko kot danes. Na razne prireditve smo hodili seveda peš. Po dveurni hoji v visokem snegu smo prišli na Strojno, tam igrali celo noč ali pa še dalj. Zjutraj pa neprespani, utrujeni, včasih tudi »okajeni« zopet po isti poti v dolino. Za igranje na ohceti smo bili pravi zelenci, zato sem se pozanimal pri izkušenem muzikantu Jaku, kaj so oni počeli po svatbah, da so svate zadovoljili in da so jih radi vabili iz bližnje in daljne okolice. Pa me je Jaka učil: »Špilat ne smete prepogosto, ker bodo svatje rekli, da ste butasti, čem več delajte hece in igre, ker takrat ni treba igrati, pa še kak dinar pade postrani.« Iz svojih izkušenj pa je dodal: »Eden od muzikantov si mora vedno najti čas, da poskrbi za to, da bodo nevestini prvi otroci podobni muzikantom.« Seveda smo mi kot neuki začetniki pridno izpolnjevali ta recept (saj veste, tisto, da se vsak muzikant rad pohvali in zlaže).

Delo v ansamblu pa ni vedno potekalo gladko. Začetni elan je pojenjal, med nas pa so se vrinjali najrazličnejši problemi. Iz fantov smo rasli v može, tako da se je prvi oženil, druge pa je čakalo služenje domovini. Ansambel se je spreminjal, ostala sva dva najvztrajnejša (Korošec bi rekel najbolj butasta) in vlekla naprej.

Z leti pa so se tudi razmere za muzikante nekoliko izboljšale. V trgovinah (seveda ne na Ravnah) si že našel kak kar uporaben instrument, nekaj pa jih je bilo »prišvercanih« od sosedov. Boljši ansambli so si oskrbeli prve »kište« — ozvočenje. Kako napihnjeno in ponosno smo se držali na veselici, ko smo tudi mi prvič igrali na ozvočenje. Velik problem pa je bil, da smo imeli samo en mikrofon, slišali pa bi se vsi radi. Z veliko mero akrobacije smo se postavili tako, da je bilo vsem prav. Pa tudi drugače nismo preveč vzljubili ozvočenja, saj je

Pri krogli

bilo dodatno breme za nas (svojega avtomobila še nismo imeli), zvok, ki je prihajal iz »kišt«, pa je bil bolj podoben cviljenju in hreščanju kot prava glasba. Ozvočenje pa je imelo še to neprijetno lastnost, da je vleklo nase vse bližnje radijske postaje. Spomnil sem se enega takih neprijetnih dogodkov: »Na ohceti so nas povabili v Šoštanj, celotno opremo smo natovorili na avtobus (vmes smo morali v Velenju prestopiti na drug avtobus) in se podali na pot. V Šoštanj smo se važno postavili pred ozvočenje, da urežemo, a glej ga, zlomka, edini mikrofon smo pozabili doma. Kljub nemim kištam smo se svatom zdeli bolj mogočni (saj tudi vedeli niso, da potrebujemo mikrofon), bili smo ansambel s Koroške, pa še z ozvočenjem.

Glas o pridnih pobih, ki so si nabrali tudi nekaj znanja in rutine, se je s časom močno razširil (saj poznate: dober glas seže v deveto vas). Vabili so nas skoraj vsako soboto, krog naših naročnikov pa se je razširil tudi izven »našega terena«. Gostje so nas spodbujali, da pričnemo poleg domače igrati tudi »moderno« glasbo. Ansambel smo primerno kadrovske okrepili, se sodobno opremili, še naprej pa zagnano vadili. Z vajami in uigranostjo pa se je dvigovala tudi kakovost ansambla. Naj navedem podatek, da od Mislinje, od Radelj pa vse do Črne skoraj ni cerkve, kamor ne bi mi spremljali ženine in neveste. Verjetno bomo še letos dosegli »magično« število 300 ohceti, zraven pa je bilo še toliko ali več plesov, veselic in podobnih prireditvev.

V zadnjih dveh letih smo se še posebej »zagnali«. Medse smo povabili svežo — žensko moč — pevko, nastale pa so tudi prve lastne skladbe. Odločili smo se, da svoje znanje in izkušnje poskusimo pri-

merjati s podobnimi ansambli. Prijavili smo se na srečanja ansamblov na Graški in Vinski gori, pohvalimo pa se lahko tudi s tem da smo soustanovitelji srečanja narodno zabavnih ansamblov na Ravnah, ki ga organizira vsako leto zagnana skupina mladincev tozda SGV Železarna Ravne. Ta akcija je močno odjeknila med Ravenčani, saj je tudi zelo humana, zbrani denar od vstopnic namreč podarijo Domu starostnikov v Črnečah. Želimo in upamo, da bomo tudi v prihodnjih letih na tak način pomagali starostnikom.

Lani pa smo dosegli naš največji uspeh. Po strogih predtekmovanjih (mi smo nastopali v Lenartu v Slov. goricah) smo se uvrstili na sklepni, finalni del Ptujkega festivala. Veliko odrekanj in truda je bilo potrebno, da smo dosegli ta visoki cilj. Na festivalu (verjetno bolj zaradi treme, kot slabe glasbe) nismo posegli po nagradah — Orfejih, opazili pa so nas ljudje iz glasbene stroke. Prvi sadovi tega znanstva in prijateljstva so že vidni. V RTV studiu v Mariboru smo posneli prve štiri lastne skladbe (lahko se slišijo po vseh lokalnih radijskih postajah v Sloveniji), zmenjeni pa smo že za vnovična snemanja. Pol v šali, pol zares nam je naš producent BORIS ROŠKAR po snemanju v gostilni ob štefanu vina dejal: »Fantje, na jesen pripravite denar, potem bomo izdali kaseto!« Tako je izrekel našo veliko željo. Kljub temu stojimo še trdno na zemlji in vemo, da je kaseto še zelo daleč. Vse stvari se pričnejo in tudi končajo pri denarju. Za lastno kaseto je namreč potreben kar precej velik »kup«. Po svojih močeh bomo prispevali kar največ, verjetno pa sami ne bomo kos temu zalogaju. Upamo, če bo prišlo tako daleč, da nam bo tudi širša javnost priskočila na pomoč.

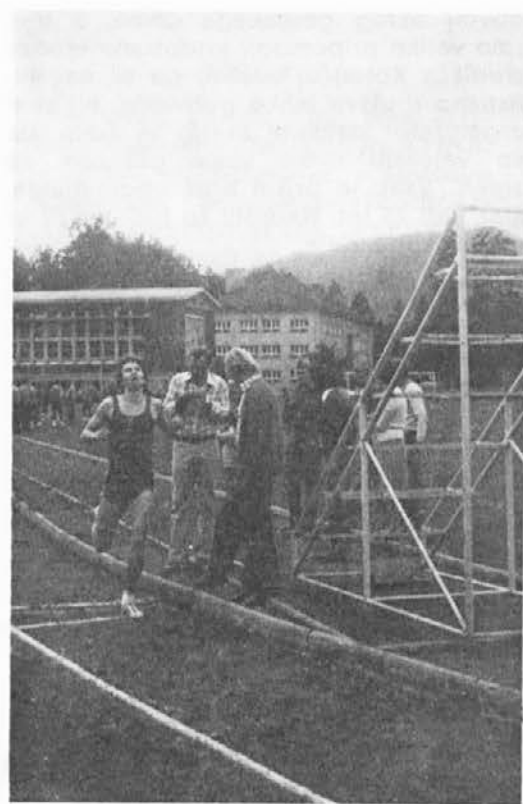
Zdaj pa naj še predstavim ansambel KOROŠKI JEKLARJI. Danes v njem sodelujejo: harmonikar in klaviature JOŽE KONEČNIK, klarinet in saksofon FRANC REČNIK, trobenta JOŽE KOVAČEC, bariton in basovska kitara RUDI ŠTRIKAR, kitara in vokal MIRAN REČNIK, tolkala JOŽE ŠTEHARNIK in pevka ZOFIJA MAGER. Pri petju pridno pomagajo tudi ostali člani ansambla.

Ansambel še ne bo nehal z delom. Še naprej bo spremljal žene in neveste, razveseljeval goste na plesih, veselicah in podobnih prireditvah, pridno vadil in še kaj posnel, obenem pa dajal nasprotnikom možnost, da nas še naprej kritizirajo (če bi favšarija gorela...).

Veliko znancev, še več pa muzikantov drugih ansamblov se čudi, ker Koroški jeklarji tako dolgo igramo skupaj. Postavljajo nam najrazličnejša vprašanja: »Ali se nikoli ne skregate? Kaj vas veže in drži skupaj toliko časa?« Odgovori so sila preprosti: »Seveda se tudi mi sporečemo (mogoče manjkrat kot drugi). Kdo pa se še ni sporekel doma ali v službi, pa zato ne zapusti žene, tovarne. Drugi odgovor pa je še krajši: »Veže nas ljubezen do glasbe, in kar je še važnejše — 21 let prijateljstva.«

Za konec pa še to: Veliko ljudi nas sprašuje, koliko časa bomo še igrali. Mislim, da jim lahko za naš ansambel odgovorim s primerom muzikanta Anzana. Ob slovesu z muziko je prinesel staro pozavno (vendar je bila očiščena kot nova) v glasbeni dom, s solznimi očmi in tresočimi rokami je pristopil k dirigentu ter tiho rekel: »A vete ka, gospod kapelnik, ne morem venč, zobi mi ne pustijo, da bi še špilu.«

Torej tudi Koroškimi jeklarjem lahko preseka delo le bolezen in starost.

Na cilju

»Koliko otrok pa imate?« »Tri hčere in dva sinova, pa več vnukov in pravnukov. Pri hiši so tri družine.«

»Ali kaj televizijo gledate — kako se vam zdi dandanašnji?«

»Tu na kmetih nam še ni sile,« ponosno pove. »Se kar preveč mesa kuhajo mladi, jaz bi rad kakšne koroške nudelne jedel, kot jih je včasih skuhala moja pokojna žena,« skoraj zavzdihne stari korenjak. »V mestih pa je danes hudič,« nadaljuje. »Menda se bo počasi pa le všantalo vse skupaj,« je optimističen. »Ja, pri nas vsi delamo, delati je treba, delati! Pitamo bikce, oddajamo mleko in nekaj lesa smo posekali, pa smo kupili nov traktor. Nekaj več kot dve stari milijardi je stal, je pa prima. Sedaj imamo dva, saj se rabita,« je povedal in se malo vzravnaval.

»Oče, ali imate kakšno novejšo fotografijo, bi vas pa v časopisu pokazali, ker ste tako korajžni!«

»Pa gremo v hišo,« se urno obrne zopet po stopnicah navzdol; po dvorišču, mimo lesenega korita, kjer curlja voda, pa v prostorno kuhinjo naju pelje. »Sedita, da spanja ne odneseta!« Tam na kavču brca in pije mleko njegova pravnukinja. Ljubeče počivajo na njej oči pradede, nato pa namigne, češ, popijta ga vsaka en kozarec, lesnikovec je, dve leti star, ne gre v noge.

Prinese fotografijo. »Koliko pa je stara, ker ste na njej cel korenjak?« »Ja, tri leta. V devdeseto sem šel, ko sem se slikal.«

Spiveja sadjevec, se ozreva na mladi rod najstarejše domačije v kraju in tudi čilega očeta s krepkim stiskom rok pozdraviva in mu poželi, da bi še dolgo delal in ustvarjal v svojem delovnem okolju. Dobro volje stopava proti šentanelski kapelici, v objem štirih starih lip.

Greva na kosilo k prijazni turistični postojanki Gornik, kjer pridno gospodarita brat Jože Senica in žena, svakinja Anica s svojim kmečkim turizmom. Dobro naju pogosti.

Obe odneseva lepe vtise, osvežene spomine iz svoje mladosti.

Stefanija Smonkar

Obisk pri Sekalovem očetu

V počitniških dneh me je obiskala sestra iz Maribora in napoliti sva se v rojstni kraj — sončni Šentanel.

Ker že več let nisem obiskala soseda, najstarejšega prebivalca tega kraja — Sekalovega očeta, sva to storili to pot.

Po dobri, kjer je rumenela šentjanževa roža, sva počasi stopali, obsijani od toplega sonca, obujali spomine na mlada leta in kar kmalu sva stopili na dvorišče Sekalove domačije.

Kakor naročeno, naju je na dvorišču pričakal oče Gašper — starosta in praded tega kmečkoga doma. »Kam ste namenjeni, oče?« ga pobaram. »A kam, v svojo delavnico grem,« je povedal in se urno povzpел po stopnicah. Midve pa za njim.

»Kako kaj živite, oče?« se ozrem po njegovi delavnici, ki je polna lesenih predmetov in lesa.

»Ja, kar gre,« pove in začne obdelovati lesene grablje. »Oče, malo bi se pomenila,« okle-

vam, ker vidim, da mu delo diši in hiti z njim. »Kaj pa vas zanima?« se široko nasmeji in odloži orodje.

»Koliko križev pa že nosite na hrbtu?« »V triindevdeseto grem,« reče, se nasloni na »hobelpang« in brez očal z bistrimi očmi pogleda vprašujoče, češ, kakšen »firbic« neki sem.

»Koliko je star vaš rod?« »Šeststo let,« pove.

Ker spoznam, da imam opraviti s staro kmečko korenino, ga najprej povprašam po receptu za dolgo življenje.

Takole pripoveduje: »Rad delam in berem. Vsako jutro vstanem še precej zgodaj, si enkrat na teden privoščim šilce bezgovega žganja, ki vodo naprej spravlja. Rad pojem skodelo kislega mleka, nato pa v delavnico. Še lani sem prodal 'hobelpang' za 7 SM (reci: sedem starih milijonov, letos bi dobil 15). Letos jih ne delam več, ni primernege lesa. Delam pa vile, grablje in štile nasadim sekiram in motikam popoldan po kratkem počitku.«

Ludvik Mori

Coklar Jože Kefer

Čeprav možak, ki ga želim predstaviti, ni ravenski železar, vendar upam, da si za svojo marljivost zasluži vsaj malo prostora v tem glasilu.

Jožeta sem našel v podstrešni sobici, kjer je pridno popravljaval obutev vseh vrst. Ker je prijaznega značaja, se ni bilo težko zaplesti v pogovor z njim. Že spričevalo, ki visi na steni, priča, da je Jože Kefer, rojen leta 1910, z uspehom naredil čevljski izpit v mesecu marcu 1932 pri mojstru Žagmajstru v Podgori pri Slovenj Gradcu.

Povprašam ga, kako se je prebijal skozi vajeniško dobo? »Ja, še srečo si moral imeti, da te je kakšen mojster vzel v uk. Pa še socialno si moral sam plačati, ali pa starši. Potem pa je bilo treba trdo delati za pridobitev poklica, za hrano in stanovanje. Obutev smo v tistih časih šivali še vse na roko, pa tudi dan je bil vedno prekratek. Čestokrat smo šivali cele noči, da smo izgotovili naročilo. Le redki so bili čevljarji, ki so imeli stroje za šivanje ali pa so nanje šivali sami. Dostikrat smo imeli vajenci od šivanja žulje na dlani.«

Ko se je Jože izučil čevljarstva, ga je čakala vojaška suknja, ki jo je nosil dve leti. Ob vrnitvi pa zanj in za mnoge ni bilo dela, ker je v državi vladala splošna kriza. In tako si je moral mladi Joža služiti kruh, kakor je vedel in znal. Ker je bil vaje prijeti za vsako delo, čeprav za skromno plačilo, se je zanj delo zmeraj našlo. V presledkih se je znašel, mojster ga je vzel na delo za nekaj časa in mu obljubil dostojno plačo. A ko bi moral plačo dobiti, se je izkazalo, da je splavala po mojstrovem grlu, sam pa se je obrisal pod nosom in odšel.

Iz denarne stiske ga je večkrat potegnila harmonika, iz katere je znal izvabiti lepe melodije in sta z očetom, ki je igral na violino, ubrano zaigrala na veselnicah. Za dobro glasbo se ljudem ni zdelo škoda novčičev, pa čeprav so si jih težko prislužili. Večkrat sta si za tiste čase prislužila pravo bogastvo.

»Je imel tudi vaš oče kakšen poklic?«
»Ja, moj oče je bil potomec Kefrov in najemnik Kefrovega mlina v Kotljah, kjer je imel Prežihov Voranc svojo ilegalno, ampak fejest in pošten človek je bil ta Voranc, in branil sem ga pred vsakomer, ki ga je hotel očrtniti. Boril se je za poštenost in pravice,« mi je povedal sogaovornik.

»Sicer pa je bil oče samouk in se je na mlinarjenje dobro spoznal. Komaj je najel kakšen mlin in ga zrihtal, že je prišel drugi lastnik mlina ponj in mu ponudil boljše pogoje in stanovanje za družino, ki ni bila majhna, saj nas je bilo osem otrok in jaz sem bil nekje na sredini. In tako je številna družina vandrala od mlina do mlina vse od Kotelj, kjer

sem se rodil, do Viča pri Dravogradu in slednjič smo se ustavili pri Šobrovem mlinu na Gortini.«

Ker zanj ni bilo kaj prida dela v bivši Jugoslaviji, se je leta 1938 napotil v Avstrijo, da bi si tam utrdil priučeno znanje. K sreči je v Gradcu naletel na dobrega in poštenega mojstra, ki ga je celo izvlekel, da mu ni bilo treba v boj proti domoljubom in tako se je srečno izmuznil fronti. Ob koncu vojne ga je domotožje privedlo nazaj v domovino. Tu si je našel življenjsko sopotnico, s katero sta si uredila na robu Gortinskega polja skromen dom, v katerem so odraščali njihovi potomci, deklica in trije dečki, ki že služijo svoj kruh.

Tudi po osvoboditvi je poskušal s čevljarstvom, vendar se je leta 1953 znašel v tovarni poljedelskega orodja in se namesto usnja spopadel z vročim železom. Ker za to stroko ni imel strokovne izobrazbe, so ga tudi tu premetavali sem in tja po oddelkih, a Jože je svoje delo povsod vestno in dosledno opravljal, in končno v osemindesetletem letu v tovarni dočakal zasluženi pokoj.

Priden kot mravlja tudi sedaj ne miruje, kjerkoli je treba kaj pomagati, povsod je zraven. V zimskem času pa se posveča svojemu konjičku, kot bi hotel nadoknaditi čas, ki se mu je izmuznil v njegovem poklicu. Tu, v podstrešni sobici, ima dela več kot dovolj, posebno še ob sedanjih podražitvah. Dela pa tudi cokle, ki jih ljudje čedalje rajši nosijo, saj so njegovi izdelki lepo priležejo slehernemu stopalu. Niti sam več ne ve, koliko sto parov cokel je že naredil v

Uspel skok

življenju. Moram pa povedati, da Jože dela bolj za rekreacijo kot za plačilo, saj je tako skromen, da zaračuna komaj kaj več kot stane vloženi material, in še težko ga je dobiti. Nema lokrat se urno zavihti na bicikel in hajd z njim po ridah in klancih, na desetine kilometrov, kjer si nakupi najnujnejše.

Vso oporo ima v pridni in skrbni ženi, s katero že več kot štiri desetletja delita radosti in težave, saj je njen delež enak v družinskem proračunu kot njegov, le v drugačni obliki.

»Le kdo nam bo krpal obutev, ko bo Jože obnemogel?« se sprašujejo ljudje že zdaj, ker daleč naokoli ni človeka, ki bi bil tako zavzet za delo. Zato mu želimo še veliko lepih in zdravih let ob njegovi sedemdesetletnici.

Ignac Zdovc

Lipi Leskovec-Lojze, 70 let življenja

Srečal sem nekdanjega borca in vojaškega invalida Lipija Leskovca iz Rudarjevega pri Črni na Koroškem. Kot vedno je tudi tokrat rad poklepetal z menoj in najin pogovor je stekel v smeri njegove burne preteklosti v sedemdesetih letih življenja v tej solzni dolini. Pripovedoval je:

»Rodil sem se v bivši rudniški centrali v Podpeci 1. maja 1918. leta. Sem sin matere Frančiške in očeta Leskovca, oba sta bila znana Črnjani. V družini Leskovec se nas je rodilo osem otrok, od katerih smo danes živi še samo trije, dva brata in sestra.

Oče je bil rudar v rudniku Mežica, na obratu Helena. Tudi mati je bila nekaj časa zaposlena

pri rudniku; ko smo začeli prihajati na svet otroci, je morala zapustiti zaposlitev in se posvetiti nam neboljlenčkom.

Osnovno šolo sem obiskoval v Črni do leta 1932, ko sem izstopil iz šole. Ker nas je bilo v družini deset, je moral oče ob svojem slabem zaslužku delati po službi pri kmetih v Topli in drugod, da smo lahko preživeli. Jaz sem moral za pastirja v Toplo h kmetu Končniku, ker kot mladostnik nisem dobil službe v kakšnem podjetju. Za pastirja sem bil do leta 1934. V letu 1934 je bila strašna povodenj in je reka Meža od Koprivne pa vse do Črne porušila vse mostove, jezove in škarpe ob Meži. Ta velika katastrofa me je rešila, da sem dobil zaposlitev v

Leskovec Lipi

gradbenem podjetju, pri katerem sem delal vse do leta 1937. Delali smo in obnavljali porušeno obzidje ob Meži vse do kmeta Lipota v Koprivni.

Leta 1937 spomladi sem dobil službo pri rudniku Mežica v Žerjavu. V službo me je sprejel inž. Fetih, obratovodja v topilnici v Žerjavu. Bil sem dodeljen v posebno skupino, v kateri smo opravljali najbolj umazana in težka dela.

Leta 1938 sem bil poklican k vojakom, in sicer v prvi planinski polk v Škofjo Loko na Gorenjsko. Rok služenja je takrat trajal dve leti. Pomikali smo se po gorenjskih planinah ob Italijanski meji. Komaj ko sem se vrnil domov iz vojske, sem bil že v mesecu januarju 1941 poklican na orožne vaje v Sombor. Tu je bil Rupnikov štab, ki je utrjeval bojne položaje po vsej banatski in sremski meji z Madžarsko in Rumunijo. Takrat se je že nagibalo k drugi svetovni vojni. Več tisoč vojakov nas je moralo kopati strelske jarke noč in dan.

V aprilu 1941, ko so Nemci napadli Jugoslavijo, smo na položajih ostali samo vojaki, medtem ko so oficirji izginili v neznano kar čez noč. Mi smo se kljub temu borili dva dni in sem bil lažje ranjen 7. aprila 1941. leta 8. aprila so nas zajeli Madžari in smo kot ujetniki morali za njih delati teden dni. Obnavljati smo morali porušene mostove, ki smo jih pred tem porušili. Po tednu dni so nas Madžari odpeljali v Novi Sad, kjer so nas strpali v živinske vagonne in odpeljali v Zagreb ter nas prodali Nemcem.

POBEG IZ UJETNISTVA

Vagone, naložene z več tisoč ujetnikov, so stražili starejši avstrijski vojaki in med njimi so posamezniki govorili tudi slovensko. Trije ujetniki, ki smo si bili najbližji, smo zaprosili te stražarje, če smemo iti iskat vode. Po dolgem nagovarjanju so le popustili in nam odobrili, da smo se lahko oddaljili in šli v mesto Zagreb iskat vode. Ker pa so mesto že nadzirali ustaši, nam je pomagal neki železničar, da smo zapustili to nevarno območje in smo se ob železnici oddaljili od nevarnega kraja. Med nami tremi je bil Karlo Ofaci, ki je imel sestro v Zagrebu. Po zapuščenih in manj prometnih ulicah smo se pritihotapili do nje. Ona, čeprav v strahu, nas je lepo sprejela. Njen mož je bil v službi, in ko se je zvečer vrnil domov, nam je povedal, da je strašno strogo, in da se morajo prijaviti vse sumljive osebe, ki pridejo k hiši. Kljub temu nam je pomagal, da smo se preoblekli v civilne obleke.

Drugega dne zgodaj zjutraj je ta mož s svojim avtom odpeljal mene in Jožeta Kaca iz Zagreba, v hribe Zaprešiče ter nama pokazal nadaljnjo pot proti Sloveniji. Karlo Ofaci je ostal pri sestri v Zagrebu in tako sva naprej iz ujetništva nadaljevala pot samo še dva.

Z Jožetom Kacem sva čez hribe potovala proti Sloveniji in spotoma pri kmetih pomagala pri delu, da sva dobila hrane. Prekoračila sva Sotlo in čez teden dni prispela na Pohorje. Hodila sva večinoma samo ponoči.

Na Pohorju je imel moj sotrpin neko sorodstvo, medtem ko so njegovi starši živeli v Mariboru. Po teh sorodnikih je Kac obvestil svoje starše, da je na Pohorju. Že drugi dan so prišli z avtom na Pohorje in prinesli dokumente za svojega sina. Jaz pa sem bil še vedno v nevarnosti, da me ujamejo Nemci.

Kacovi so vzeli v Maribor tudi mene in pri njih sem ostal dva dni. Priskrbeli so mi boljšo obleko in dali denar, da sem se iz Maribora z vlakom peljal na Prevalje. Med vožnjo z vlakom sem se mogel skrivati, da me niso zasačili nemški policisti. Ravno tako na vožnji z avtom s Prevalj do Črne. Končno sem srečno prispel domov v Šmelc.

ZOPET DELO PRI RUDNIKU MEŽICA

Mesec dni potem, ko sem se vrnil domov, sem ponovno dobil delo pri mežiškem rudniku, v jamskem obratu Helena. Opravljal sem delo vozača in razna druga dela v jami.

PRVO SREČANJE S PARTIZANI IN MOJ ODHOD MED NJE

Spomladi leta 1943 sva z očetom v gozdu sekala drva, ko iznenada pristopijo k nama partizani. Bila je Silozova četa in s to četo sem se večkrat srečeval. Ravno tako sem se sestajal s četo komandirja Gorazda. Delavci, nasprotniki fašizma, smo zbirali razne materiale pri podjetju, predvsem pa strelivo v jami; tega sem jaz nosil partizanom.

V jeseni leta 1943 sem dobil poziv za nemško vojsko. S tremi sodelavci, ki so tudi imeli pozive, smo skupno pobegnili v partizane. To so bili: Lojze Vilič, Ivan David in Ivan Kamnik. V Koprivni pri Šumelu smo se srečali z Gorazdovo četo in se umaknili v Solčavo k Robniku, kjer je bil štab bataljona. Komandant bataljona je bil Drago Uranič in komisar Kijev. Tu sem bil dodeljen v Nestlovo četo, ki je v glavnem delovala na avstrijskem Koroškem. Imeli smo veliko akcij. V mesecu decembru 1943 smo po kurirju dobili nalog, da se bataljon zbere na Grohatu. Zbralo se nas je okrog 150 borcev in smo šli do kmeta Raduha. Postrojili so nas in med nami zbrali 102 borca za Zidanškovo brigado na Pohorju. Med borci za Zidanškovo brigado sem bil tudi jaz.

Krenili smo pod Uršljo goro, na Mislinjo, prekoračili cesto in progo v Mislinji in nadaljevali pot v hribe, na Pohorje. Spotoma nismo imeli s sovražnikom nobenih sitnosti.

Zbor Zidanškove brigade je bil 7. januarja 1944. Zbralo se je nas okoli 350 borcev. Prvi nagovor sta imela Mitja Ribičič-Ciril in komandant Bor. Dodelili so me v drugi bataljon, ki sta ga vodila komandant Bogdan Rojc-Ivan in komisar Janez Vrtač-Jan. Zidanškova brigada je bila vsakodnevnne boje na Pohorju in v okolici. Bila je zelo huda zima in visok sneg.

Konec aprila sem bil poklican v štab brigade in sporočili so nam, da gremo v podoficirsko šolo na Dolenjsko. Iz brigade so nas kurirji pripeljali v štab cone k nekemu kmetu nad Mo-

Spomini na partizane

ravče. Iz cone nas je nadaljevalo pot 30 borcev. Podoficirska šola je bila v Črnomlju. V tej šoli sem bil dva meseca. Zaradi bombardiranja smo se morali preseliti v barake, narejene v gozdu. Tu smo opravili izpite in čestitala sta nam komandant Stane Rozman in Jaka Avšič ter še več drugih visokih oficirjev.

Po končani šoli smo se zopet po kurirskih linijah vračali nazaj na Štajersko. Spotoma so nas napadli belogardisti. Vendar smo se vsi srečno vrnili v 4. operativno cono, ki je takrat imela svoj štab pri nekem kmetu nad Ljubnim.

Iz četrte operativne cone so nas kurirji vodili proti Koroški, in sicer k Prosencu v Bistru; kjer je bil Vzhodno-koroški odred. Poklicali so me v štab in me vprašali, če si upam prevzeti minerski vod. Ker sem uspešno opravil podoficirsko šolo in dobil čin vodnika, sem bil ponosen na njihov predlog. Zbral sem 15 najpogumnejših fantov in med njimi prave minerce. Moj pomočnik je bil Ciril Valant iz Mežice, jamski strelni mojster.

Minirali smo železniško progo Prevalje—Pliberk na več mestih, daljnovid med Mežico in Velenjem, Lednikov most med Poleno in Žerjavom ter še več pomembnejših objektov.

12. novembra 1944 smo se z uspešne akcije, ko smo minirali progo pri Poljani in vrgli lokomotivo po klancu navzdol, umaknili čez Šentanel in Jamnico v Šmarjeto. Pri kmetu Tomažu v Šmarjeti nad Pliberkom smo padli v nemško policijsko zasedo. Ob tem nenadnem napadu sem bil težko ranjen v kolk. Vsi drugi so se srečno umaknili v zavetje. Ker je bila tema, sem se zavlekel po klancu navzdol v neki globok graben. Kljub močni krvavitvi sem v hladni noči le preživel in v strahu premišljeval, kaj

če me Nemci naslednji dan izsledijo, ker me je izdajala krvava sled. Vendar se to ni zgodilo. V bližino, kjer sem ležal ranjen, je naslednji dan prišla neka ženska grabit listje. Začel sem jo klicati, toda bilo jo je tako strah, da si ni upala k meni. Po daljših prošnjah se je le okorajžila in prišla bliže. Povedala mi je, da policije ni v Smarjeti in obljubila, da bo obvestila Tomaževo mamo. Kar kmalu me je prišla iskat Tomaževa mama. Prinesla mi je nekaj hrane, toplega čaja in mi obvezala težko rano. Takoj je dala pošto Zvonikovemu Lenartu v Šentanel. Lenart pa je obvestil kurirje in druge partizane, ki so bili tam. Naslednji dan je Tomaževa mama pripeljala skupino partizanov, ki so me na nosilih odnesli do kmeta Zvonika v Šentanelu. Tu so me skrili na skedenj, in ko je pobegnil neki borec, je nastala bojazen, da bo izdal policiji. Takoj so me odnesli v oddaljen kraj v Dvornikov mlin. Na skrbi sta me imela Dvornikova mama in oče iz Šentanela.

Čez nekaj dni so v ta mlin prišli po mene borci 3. bataljona Koroškega odreda; bataljon je vodil komandant Albert Vodovnik-Mišo. Odnesli so me čez Holmec na Rehta, v breg čez Stenge in Peco v Toplo. V Topli so me najprej pustili pri kmetu Fajmutu. Ker pa je bila policija v Koprivni pri Šoparju, so me zaradi varnosti odnesli v hrib nad Toplo v neko votlino. Čez dva dni so zopet prišli po me in me odnesli nazaj k Fajmutu. Tu so partizani napravili miting in mene položili na krušno peč. Drugi so plesali in se veselili, a jaz sem na tej peči stokal od bolečin. Na tem mitingu je na harmoniko igral mlad fant Končnikov Anzi in mi ponujal vse dobrote, kar jih je premogla Fajmutova kmetija.

Od Fajmuta so me v visokem snegu in hudem mrazu odnesli čez Ledrovski vrh v Koprivno k Jakobu. Večkrat so nosači med potjo padli in me vrgli v sneg, da sem bil popolnoma snežen in zmrznjen. Mitinge je bataljon še prirjal pri Lipoltu in Mežnarju v Koprivni. Nadaljevali so pot v visokem snegu čez vrh na Solčavo. Pri kmetu Robniku v Solčavi je bil daljši postanek, nakar so me nesli do gostilne Nastra in Bivšek.

Rok Gorenšek

Zlata maša v Kotljah

ZLATOMAŠNIK: hotuljski župnik LUDVIK LAJNSČEK, rojen 6. junija 1912 v Rakičanu v Prekmurju. V duhovnika posvečen 3. julija 1938 v Mariboru. Zlata maša: 17. julija 1988 v Kotljah na Koroškem.

Na tako majhnem prostoru, na kakršnem se razprostira naša prelepa Slovenija, imamo zbrano vso Evropo, oziroma vsa njena najbolj značilna področja in pokrajine. Tako je naša Primorska podobna Sredozemlju, Gorenjska Alpam in evropskemu visokogorju, Dolenjska, Koroška in Štajerska Srednji Evropi, naše Prekmurje pa Panoniji in vzhodni Evropi.

Prekmurje, ta naša lepa slovenska dežela, tam onstran Mure, na Ogrskem, kakor so včasih o njej govorili naši koroški ljudje, je sestavljena iz treh delov: Goriškega, Ravenskega in Dolinskega.

Na Ravenskem, v Rakičanu, v srcu Prekmurja, je pred 76 leti, hotuljskemu župniku, zlatomašniku, Ludviku Lajnsčku, 6. junija 1912. leta v številni družini Lajnsčkovih

Tu so prišli po mene bolničarji iz partizanske bolnice v Robanovem kotu. Odnegli so me v to bolnico, kjer me je sprejel zdravnik dr. Krn. Tu sem bil do začetka januarja 1945. Ko so dobili sporočilo, da je bolnica izdana Nemcem, so vse ranjence premestili v razne kraje. Mene so odnesli v Bistvo, v partizansko bolnico B-11 — Pepca. Tu sta me prevzela bolničarka Pepca in njen mož Peter Tomazin-Skala.

Zopet je posegla vmes nesreča, da je en ranjenec pobegnil in se prijavil policiji v Črni. Takoj so nas 2. februarja 1945 prenesli iz bolnice Pepca daleč v nasprotni hrib v Prevrženovo planino. Res je izdajalec pripeljal 6. februarja policijo do bolnice, in ker niso našli ranjencev, so se maščevali nad bolnico in jo požgali.

Ker se mi je rana na nogi precej izboljšala, me je komisar bolnice Tomazin izpustil na zdravljenje domov. Ker pa je bilo naše stanovanje tik ob cesti, ki pelje v Toplo in Koprivno, se nisem upal zadrževati doma. K sebi so me spravili borci, ki so imeli svojo postojanko v hribih Helene. Tu sem jim kupal in bil med njimi vse do konca vojne 9. maja 1945. leta.

Po končani vojni smo vkorakali v Črno in poskrbeli za varnost krajanov Črne. Takoj zatem sem bil določen v Kolijevo četo in s to četo sem odšel v Celovec. Tu so nas Angleži na najnesramnejši način porinili nazaj čez jugoslovansko mejo. Zapustiti smo morali našo Koroško in bili smo vsi solznih oči. Ko sem se vrnil s Koroške, sem bil dodeljen k milici, najprej na Prevaljah in pozneje v Mariboru in Ljubljani.

Domov sem se vrnil v mesecu januarju 1946. Ponovno sem se zaposlil pri mežiškem rudniku in tu opravljal razne dolžnosti vse do leta 1967, ko sem šel v pokoj.

V letu 1947 sem se poročil in imam v zakonu dva sina in hčerko. Otroci so danes vsi pri kruhu in midva z ženo uživava svoj zaslužen pokoj. Danes stanujem v rudniškem stanovanju v Rudarjevem in srečna sva z ženo, da sva ob moji 70-letnici še toliko zdrava.

Vsi borci in vojaški invalidi iz Črne želimo Lipiju še mnogo zdravja in na mnoga leta življenja med nami.

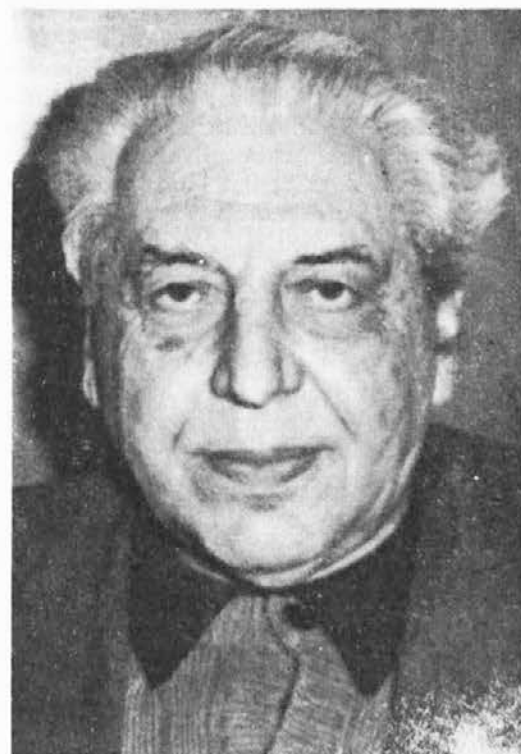
stekla zibelka. Ob njegovem rojstvu so se po stari slovanski šegi, zbrale rojenice in prerokovale:

Prva rojenica je dejala: »Pošten, napreden človek boš pri svojem delu in mišljenju!«

Druga je rekla: »Študiran človek boš, gospod boš, a žuljave roke boš imel. Kmetoval boš, redil boš krave in svinje. Kidal gnoj, oral s kravami, sadil hmelj in s kmetijsko zadrugo boš kooperiral!«

Tretja pa se je posmehnila in zavpila: »Brez doma boš! Iz kraja v kraj te bo vodila službena pot, dokler ne prideš v Kotlje pod Uršljo goro na Koroškem. Tam boš v farovških ruševinah postal pravi Hotuljec in ostal boš na Koroškem za zmeraj.«

Četrta rojenica ga je potolažila: »Ne bodi žalosten! Ne bo tako hudo, gospodaril boš, gospodar boš postal, 3 krave, 4 svinje in tele boš redil. Popravil boš farovž. Prenovil boš tudi cerkev. Ljudje te bodo radi imeli, spoštovali te bodo. Za hmelj si boš

Hotuljski župnik zlatomašnik

kupil moped, na posojilo pa traktor. Kar dobro se ti bo godilo. No, ne jokaj in ne bodi več žalosten.«

Peta pa je dejala: »Počastili te bodo. Veliko slavje boš doživel po dolgem trpljenju. Zlatomašnik boš postal!«

Rojenice so se nato prijele za roke, zaplesale in skupaj zapele tisto: »Eno drevice mi je zraslo, drevice zeleno. Pod tem drevcem hladna senca, hladna senčica.

U toj senci moja draga, jaz pa zraven nje. Ona mene poprašuje, kdaj se ženiš bom. Ti se ne boš nikdar ženil, mašnik boš postal!«

In rojenice so izginile.

Zlata maša, petdesetletnica mašništva, je enkrat, lep in visok jubilej v življenju duhovnika. Je praznik, ki ni dan vsakemu in ga le redki lahko praznujejo in obhajajo. Zato je prav, da se na kratko ozremo na življenjsko pot našega slavljence, posebno na tisti del, ki ga je preživel med nami v Kotljah.

Odšel je v šole. Učil se je, študiral in bil po končanem študiju, na gorečo materino željo, 3. julija 1938. leta v mariborski stolnici posvečen za duhovnika. Že kot študent in mlad duhovnik je bil naprednega mišljenja, skrbela ga je usoda delavcev, kmetov in siromakov. Spoznal se je in se družil z naprednimi ljudmi. In že je bilo tu leto 1941. Okupacija naše domovine. Okupacija Prekmurja po Madžarih. Pričelo se je njegovo aktivno sodelovanje z OF Slovenije. Postal je sumljiv, zato so ga Madžari internirali na Madžarsko. Iz internacije se je vrnil skupaj z Rdečo armado v Prekmurje. Takoj je poiskal zvezo s partizani in pričel aktivno delati in pomagati, kjer je bilo treba. Nato so si začela slediti njegova službena mesta. Prvo v Sv. Tomažu pri Ormožu. Nato v Loki pri Zidanem mostu. Tu je postal član upravnega odbora kmetijske obdelovalne zadruge »Dan zmage«, Loka pri Zidanem mostu. Tam je bil tudi predsednik SZDL v letih 1948—1951. Poleg tega je bil v letih 1950 in 1951 član glavnega odbora Zadruge katoliških du-

hovnikov za Slovenijo. Ko je bilo leta 1950 ustanovljeno Ciril-Methodijsko društvo slovenskih duhovnikov, ste bili član ustanovnega odbora tega društva. Vmes je še služboval v Slov. Konjicah. In tako je napočilo leto 1954, ko je umrl hotuljski župnik Ivan Serajnik, doma iz Šent Jakoba v Rožu na avstrijskem Koroškem.

Za novega hotuljskega župnika je bil imenovan Ludvik Lajnsček. V Kotlje je prišel prve dni marca leta 1955. Danes živi v Kotljah že 34. leto svojega življenja. Spominjam se, da je pripovedoval, s kakšnimi slabimi občutki je ob grdem, oblačnem in snežnem vremenu prvič peš prišel iz Dravograda v Kotlje. Po poti si je mislil le kam da gre. Kakšen dolgočasen kraj so le te Kotlje, gori nekje pod Uršljo goro. Kakšno bregovje, gore in gozdovi. Človek ja nikamor ne vidi. Tu pa že ne bi ostal. Ko sva se midva spoznala, je tudi meni zatrdil, da v Kotljah ne misli ostati. Ni mi verjel, ko sem mu rekel, da vsak, ki prvič pride k nam, pravi, da tu ne more ostati, potem pa ostane za vedno. Še več, postane celo pravi Hotuljec in Korošec, celo bolj kakor tisti, ki žive od rojstva tukaj. Ljudje govore, da je temu voda kriva. Kajti kdor se hotuljske vode napije, tega prime in ostane za vedno pri nas. In tako se je zgodilo tudi z našim gospodom župnikom. Ostal je, postal je naš. Hotuljec in Korošec, ki je ponosen na svoj kraj in na svoje ljudi.

Med nami v Kotljah je pričel živeti ne kot župnik, pač pa kot pravi farovski hlapec. Župnišče je bilo v zelo slabem stanju, še bolj znotraj, kakor zunaj. Le ena soba je bila prosta, v vseh drugih so stanovali ljudje, stranke. Hraniti se je moral drugod. Posestvo je bilo zanemarjeno. Šest ha je bilo obdelovalne zemlje in dva ha gozda. A najprej jo je moral šele poiskati. Potem jo je bilo treba obdelati in urediti. Prav vsega se je moral lotiti. Postal je član in prvi kooperant tedanje hotuljske kmetijske zadruge. Sadil je hmelj. Skoraj tričetrt ha ga je bilo. Najhujše je bilo tisto leto, ko niti toliko ni izkupil zanj, da bi bil lahko plačal stroške in delo zadrugi. Poleg cerkvenih opravil je kmetoval, kidal gnoj, oral s kravami, si z dobičkom od hmelja kupil moped, na posojilo pa traktor. Stanovaleci so se izselili iz župnišča, on pa je, kolikor je bilo mogoče, uredil notranjost in jo opremil s potrebno opremo in pohištvo. Tudi cerkev je obnovil. Dela ni zmanjkalo nikoli.

V vseh 30 letih aktivnega dela in službe v Kotljah je z njim delila usodo, mu gospodinjila, kuhala, prala, urejala stanovanje in cerkev, zvonila in orgljala ob nedeljah, praznikih in delavnikih, pela v zboru, včasih pa kar sama, naša sedaj že 86-letna, mežnarica, organistka in farovška kuharica, Justa Kostvajn. Po domače kar naša Justa. Justa je bila stara komaj 15 let, ko je prišla v Kotlje za mežnarico. 68 let je aktivno delala in zvesto opravljala vse, kar je bilo v zvezi z župniščem in cerkvijo. Zgodilo se je, da je po cele noči čistila in krasila cerkev, zalivala rože, menjavala prte, ker zaradi obilice drugega dela čez dan ni utegnila. Prepričani smo, da si tudi sedaj, ko sta oba, gospod župnik in Justa, zaradi starosti in boleznih prikljenjena na posteljo, že s tem, da sta blizu drug dru-

gemu, veliko pomagata in si s spomini ter toplo človeško bližino krajšata dolge, samotne ure in dni, ter si tako lajšata življenje.

Rekla sta, da sta bila najbolj prizadeta v življenju takrat, ko smo se ju hoteli Hotuljci znebiti, tako da bi ju dali v dom za ostarele občane v Črneče. Lahko zapišem, da nikakor ni bilo mišljeno tako, da bi se ju radi znebili. Ampak bi oba imela tam boljše nego in postrežbo, lepše pogoje za življenje. Hotuljci smo veseli, da sta želela ostati, saj sta prav s tem dokazala, kako pri srcu so vama Kotlje in kako navezana sta nanje. Slavljenec je nekoč povedal, da se je tako vživel v Kotljah in na Koroškem, da ga je kar zbolela prekmurska ravnina, kadar jo je obiskal, tako zelo so mu manjkale naše gore in lesovi.

Ko je odhajal ves zaskrbljen v službo sem k nam v Kotlje, mu je škof dejal: »Ludvik, saj odhajaš tja gor samo začasno!« Pozneje, bilo je menda 27. leto njegovega službovanja v Kotljah, mu je zopet dejal: »Ludvik, saj si šele 27 let v Kotljah in še to le začasno!«

Dober duhovnik ni lahko biti. Ljudi moriš najprej dobro spoznati. Moraš se znati vživeti v njihove duše, šele potem lahko z njimi sodeluješ in živiš. Da se je tudi naš slavljenec zares lepo vživel pri nas, da je postal tako naš, priljubljen med ljudmi, je treba iskati vzrok predvsem v njegovi inteligenci. V njegovem velikem spoštovanju dela in delovnih ljudi. Delavcev in kmetov. Predvsem pa kmečkega dela in opravil. Tega dela ga nikoli ni bilo sram. Še več, ponosen je bil nanj, čeprav je fakultetno izobražen človek. Tudi njegov posluš za presojanje in reševanje najrazličnejših zadev, s katerimi se je srečeval in so se porajale v vsakdanjem življenju, je bil lep in korekten. Bil je človeški in tak, kakršnega si želi tudi naša družba, to pa je dogovarjanje.

Za konec naj povem še šalo iz časov, ko je bil kooperant kmetijske zadruge. K njemu je nekega dne prišel direktor kmetijske zadruge in ga vprašal: »No, kako je kaj, Ludvik? Je veliko dela s hmeljem?« »Veš kaj, direktor!« mu je odgovoril. »V hmelju moram dosti več klečati, kakor v cerkvi...!«

Zlatomašniku Ludviku Lajnsčku želijo ob zlatem jubileju duhovništva njegovi farani vse dobro, mu prisrčno čestitajo in voščijo še na mnoga leta. Enako mežnarici Justi.

Rok Gorenšek

Nič več nas ne bo vodil na planine

Ivan Filip, prvi hotuljski planinski vodnik, mož, ki je znal »trjančiti«, potrkavati na zvonove, pravi specialist za kuho pristnega domačega žganja. Kot mlad fant bolj poznan pod imenom Pratekarjev Anzi, ker je bil rojen pri Sp. Pratekarju na Brdinjah, je 5. aprila 1988, star 77 let, umrl in nas za vedno zapustil.

Komaj 9 let star je Ivan tragično izgubil mamo. Nato pa je bilo treba kmalu oditi

Filip Ivan

za pastirja, hlapca in kmečkega delavca, dninarja, od hiše do hiše. Kotlje, Ojstrica, Muta, Avstrija in od časa do časa za kratek čas Železarna Ravne. Bil je samski in zato zmeraj prvi odpuščen, kadar je zaskripalo. Tako je preživel predvojno Jugoslavijo, se znašel v Avstriji in preživel tudi drugo svetovno vojsko. Po vojski se je leta 1946 zaposlil v železarni na Ravnah in tam dočakal upokojitev leta 1966. Ivan je bil zavzet za vsako delo, ki se ga je lotil in ga opravljal. O tem med raznimi priznanji in odlikovanji priča tudi medalja dela, ki jo je dobil za svoje delo v železarni. Tudi v pokoju ni miroval. Kuhal je žganje okoliškim kmetom. Pravi specialist je bil za to delo. Delal je brezove metle. Znal pa je tudi »trjančiti«, potrkavati na zvonove. Ob lepih nedeljah in drugih praznikih nas je lepa melodija, ki jo je izvabljal iz hotuljskih zvonov, budila in razveseljevala. Škoda, da sedaj tega nič več ne bo.

Ko smo se poslovili od Filipa, smo se poslovili tudi od gorečega in navdušenega planinca, ki je v Kotljah poleg veselja za našo Uršljo goro zasejal tudi veselje do drugih slovenskih gora. Bil je prvi hotuljski planinski vodnik. On je nas Hotuljce spravil na Triglav, Jalovec, Mangart, Špik, na Pohorje, Karavanke in Kamniške planine, na Velikega Zvonarja na Koroškem in še drugam. Bil je dolga leta član odbora Planinskega društva Ravne na Koroškem. O njegovem delu za društvo najlepše pričajo bronasto, srebrno in zlato odličje Planinske zveze Slovenije. Bil je tudi član upravnega odbora Društva upokojencev Ravne na Koroškem. Bil je rad dobre volje. Poznal je šalo in smeh. Toda živel je tudi razburljivo in razburkano življenje.

Hotuljci, pa tudi drugi, ki so Ivana Filipa poznali, ga bomo ohranili v trajnem in lepem spominu. Predvsem pa mu bomo ostali hvaležni za vse, kar nam je v svojem življenju lepega dal in za nas naredil. Vetric s koroških, slovenskih planin, bo čez grob mu pihljal. Prinašal mu bo pozdrave, daljne, planinske. Na grob mu bo cvetja nasejal.

Rok Gorenšek

»Svetneča Zefa«

Na tihem smo Hotuljci upali, da bo naša najstarejša občanka Svetneča Zefa, Jožefa Bricman dočakala 100 let življenja. Zal se nam tiha želja ni izpolnila. Rojena 15. marca 1893. leta je letos 27. marca stara 95 let in 12 dni nenadoma umrla.

Jožefa Bricman

Svoje hotuljsko domače ime Svetneča Zefa si je rajna popolnoma zaslužila. Kar celih 80 let svojega življenja je preživela pri Svetnetu v Podgori. Ni še bila stara 15 let, ko je njen oče kupil Svetneče in je morala zapustiti rojstno Kovačevo hišo in se preseliti k Svetnetu. Tu je postala gospodinja in dekla hkrati. Prevzeti je morala skrb za stare, bivše lastnike posestva, med njimi tudi znanega Svetnečega Gašperja. Pozneje se je k Svetnetu preselil tudi oče z ostalo družino. Zefa pa se je leta 1922 poročila s tkalcem Antonom Bricmanom. Rodila je dve hčerki in štiri sinove. Lahko bi bila srečna. Pa ni bila. Srce ji je krvavelo. Kruta smrt ji je kmalu po rojstvu vzela sinova Francija in Stanka. Druga svetovna vojska pa tik pred koncem, leta 1945, še sina-partizana Tončija, ki je umrl v taborišču Augsburg v Nemčiji. Od svojega petnajstega leta starosti pa vse do očetove smrti leta 1951 je garala in delala na Svetneči domačiji kot prava dekla. Oče je njej in možu dajal za delo plačo tako kot dekli in hlapcu. Gospodaril pa je sam. Šele po očetovi smrti je lahko prevzela posestvo in kratko časa sama gospodarila. Ko ji je leta 1972 umrl mož Anton, je izročila posestvo naslednikom. Preselila se je k hčerki Štefki in vnukinji Lojzki v novo hišo na Svetnečem travniku, kjer je preživela zadnjih 12 let svojega dolgega in razgibanega življenja.

Načitana in zelo razgledana ženska je bila. Poleg obilice dela in vsakdanjih opr-

vil je zmeraj našla čas za to, da je prebrala časopise in knjige. Le če si se kdaj spustil z njo v daljši pogovor, si lahko iz njenih besed spoznal, koliko ve in na kaj se vse spozna. Dala je tudi nekaj nase! Rada se je lepo in skrbno oblačila. Svojo poročno obleko je vsa leta skrbno hranila in naročila, da ji jo morajo po njeni smrti obleči, da bo v njej spala svoj zadnji sen.

Skrbna, stroga gospodinja je bila. Zahtevala je dobro in solidno opravljeno delo. Sama je bila dobra in odlična kuharica, ki ji je bilo kuhanje največje veselje in zadovoljstvo. Vstajala je vedno zgodaj. Večkrat me je zjutraj presenetila z glasnim pozdravom: »Dobro jutro, Roki!« kadar sem se po kakem skrivnem nočnem izletu vračal po Pavšarjevem bregu navzdol tja proti Lužniku.

Doživela je tudi svoj lepi jubilej, 50-letnico poroke in zakona. Toda tudi takrat njena sreča ni smela trajati dolgo, saj ji je še isto 1972. leto umrl mož. Bila je skromna tako pri jedi kot pri pijači. Le pri delu skoraj ni poznala ne miru in ne počitka. Delala je takorekoč vse svoje življenje, vse do 93. leta. Najrajši je delala na polju. Najteže je bilo zanj, ko se ji je močno poslabšal vid in zato ni mogla več delati na polju, pa tudi brati ne. To je bil hud udarec, ki je prav gotovo pripomogel k temu, da si ni učakala še kakšno leto življenja.

Ignac Zdovc

Jožetu Vrabiču v slovo

Dne 14. 3. 1988 smo položili k zadnjemu počitku Jožeta Vrabiča, od katerega se je Silvo Grabner poslovil s temi besedami:

»Dragi Joža — spoštovani navzoči!

Nemo smo sklonili glave in v naših srcih se je naselila bolečina, ko smo v soboto v večernih urah zvedeli za žalostno novico, da moža, očeta, dedija Vrabičevega Jožeta ne bomo več videli med nami. Zopet je bila bolezen močnejša od neomajne volje do življenja in zdravniške vede. Z njim je družba izgubila predanega krajana, njegovi vojni tovariši soborca in rezervnega vojaškega starešina, kapetana 1. razreda. Mi pa bomo z našo navzočnostjo na njegovi zadnji poti počastili njegov spomin.

Pokojni Joža je zagledal luč sveta na Pristavi 16. februarja 1924. leta v družini Antona Vrabiča, rudarja, in matere Jerice Burjakove. Kar osemčlanska je bila ta družina, saj se je v njej rodilo šest otrok. Družina se je preselila v Kozarjevo hišo in tam so Pepiju potekala mlada leta. Po končani osnovnošolski obveznosti se je že s 15 leti zaposlil kot gozdni delavec. To delo je opravljal vse do okupacije v letu 1941. Tedaj se je Pepi zaposlil pri rudniku Mežica v helenskih rovih. Ko je začel naraščati upor proti Nemcem, se je pridružil borcem za svobodo. V maju 1943 bi moral obleči nemško uniformo, a se je priključil borcem 1. koroškega bataljona, in sodeloval v njegovih borbah vse do osnivanja Koroškega

odreda. Po osnovanju tega pa je mnogo koroških borcev odšlo dopolnit ustanovljeno Zidanškovo brigado na Pohorje. V juniju 1944 se je zopet vrnil v Koroški odred. Ko pa je bil ranjen v trebuh, je po zdravljenju postal komandir kurirske postaje O—3. Tudi to ni bilo lahko, saj nam je znano, da je ravno med kurirji padlo največ žrtev. To nalogo je vestno opravljal vse do končane vojne.

V juniju 1945 je Jože postal komandant bataljona milice v Mariboru. Toda Jožeta je vleklo nazaj med rudarsko tovarišijo. V avgustu 1945 se je na lastno željo demobiliziral. Pridružil se je svojim rudarjem v Heleni. Želja po napredovanju ga je privela v nadzorniško šolo v Ljubljani. Bil je zelo uspešen. Kakor v rovih Helene, kjer je bil devetkrat udarnik, tako tudi potem, ko je samostojno vodil rudarska dela v Topli, vse do odhoda v zasluženi pokoj v letu 1968.

Vedno pa je še rad pomagal vsakomur, če ga je le kdo potreboval. Sprostitev po delu pa je našel pri svojih čebelah. Rad je

Vrabič Jože

zahajal k njim in imel je vedno vzorno urejen čebelnjak. Bil je dvakrat predsednik Čebelarkega društva Črna. Imel je tudi zasluge pri gradnji čebelarkega doma v Črni. Za svoje vestno delo je dobil od Čebelarke zveze Slovenije priznanje Antona Janša.

Že mlad je bil Joža razgledan človek in kot takega ga je spoznalo politično vodstvo partizanskih enot. Že v septembru 1943 je bil sprejet v Komunistično partijo Jugoslavije, kar v tistih časih ni bilo lahko. Vse težje naloge v boju so se postavljale ravno pred člane partije. Tudi pozneje, po vojni, je bil na sestankih vedno odkrit in odkrito je grajal vse napake, ki so se dogajale. Vedno je bil aktiven, vse dokler ni zaradi težke bolezni postal invalid. Vedno je bil pripravljen na naloge, tako tudi v komiteju za SLO in DS.

Ko je Jože spoznal svojo bodočo življenjsko sopotnico, Kalčičevo Tončko iz Helene, sta si v septembru 1946 izrekli medsebojno spoštovanje in zvestobo. Štiri sinove in dve hčerki mu je podarila. Tudi njima ni bilo lahko ob enem zaslužku nuditi vsem otrokom kar največ, toda zmogla sta. Vsi so prišli do svojih poklicev, kar jima je bilo v največje veselje. Ko pa so si ustvarili svoje družine, so se še vedno vračali. Posebno ob njegovi težki bolezni smo jih sosedje lahko videli, kako ga vsakodnevno obiskujejo. Največjo oporo pa je imel prav v ženi Tončki.

Dragi Joža! Besede v slovo težko stečejo. Posebno če se moraš prekmalu posloviti od ljudi, kakršen si bil ti, vojni tovariš, predan družbeni delavec, ki ni nikdar zahteval plačila za svoje delo. Poslavljam se od tebe v imenu družbenih organizacij, krajevne skupnosti, Krajevnega združenja borcev NOV Črna, Združenja rezervnih vojaških starešin, Zveze komunistov Črna, Čebelarskega društva, številnih prijateljev in sosedov Rudarjevega in tudi v svojem. Tvoja življenjska pot je končana. Nam pa boš vedno ostal v spominu kot pošten član družbe in prijatelj. Ženo, sinove, hčerki, brate in sestre prosim, da ob tem bolečem trenutku sprejmete izraze našega iskrenega, globokega sožalja!

Pokojnega Jožeta Vrabiča smo položili k zadnjemu počitku z vsemi častmi na domačem pokopališču v Črni na Koroškem.

Rok Gorenšek

Nesreča, ki opominja

Današnja mladina za razliko od nas, ljudi starejše generacije, živi polno življenje. Brez predsodkov in zadržkov, brez tabujev, ki so zadrževali in ovirali nas, se predaja najrazličnejšim konjičkom. Dosežkom moderne tehnike, športa in rekreacije, ki ji omogočajo zanimivo, lagodno, dinamično in razburljivo življenje. Življenje, o kakršnem so starejše generacije lahko le sanjale. Toda, kakor vse na svetu, ima tudi ta svetla stran v življenju naše sodobne mladine, žal, tudi svojo nasprotno, temno stran, ki se kaže v tem, da naša mladina živi tudi vse bolj nevarno, hitro in kratko življenje. Vse pogosteje se namreč dogaja, da smo priča, kako splet nepredvidenih, tragičnih in usodnih okoliščin v nekem trenutku doseže vrh, ki našo srečo, naše življenje hipoma spremeni v katastrofo, žalost, obup in jok za mladim, rosnim, komaj začetnim življenjem.

Tak nepredviden, nenaden splet tragičnih, usodnih okoliščin je letos povzročil, da je ugasnilo in tragično minilo življenje mladega, obetajočega, komaj 22 let starega Stanka Bricmana iz Kotelj.

Grozoviti, nepričakovani udarec je v hipu najhuje prizadel kar dve družini in jima zadal globoke, krvaveče, neizbrisne rane.

Bricmanova družina iz Kotelj je izgubila svojega ljubljene sina Stanka. Domejeva družina iz Slovenj Gradca pa bodočega zeta.

Naš tako tragično in nesrečno umrl Stanko je bil rojen 30. marca 1966. Lep in postaven mlad fant je bil. Poln življenja in mladostne zagnanosti. Pri tem pa je ostal priden, delaven, pošten sodelavec in prijatelj. Dobro vzgojen, poslušen in ubogljiv sin je bil. Njegov oče se je skozi vse svoje življenje boril za boljši kos kruha in za lastno streho nad glavo. To je tudi dosegel. Svoja sinova je vzgajal strogo, ju navajal na samostojno življenje in tudi na odrekanje v življenju. Trajni uspehi se dosegajo le s trdim delom in odrekanjem. To sta skusila tudi sinova, ki sta očetu pridno pomagala pri gradnji hiše. Krepko sta morala kljub mladosti prijeti za delo, pri tem pa sta se morala marsičemu, kar so imeli drugi, njuni prijatelji in tovariši, odreči in odložiti na poznejši čas. Zato pa je bilo njuno zadovoljstvo in zadovoljstvo v družini toliko večje, ko so združeni napor in trud rodili dolgo zaželene sadove. V družini je vladala takšna sloga, medsebojna ljubezen in sreča, da jih je bilo tu in tam rahlo strah, ker so slutili, da bi se nekega

Stanko Bricman

dne to utegnili končati in spremeniti. Saj naš stari slovenski pregovor pravi, da preveč sreče in zadovoljstva hkrati ni dobro. Na kakšno nesrečo in na to, da bi se lahko tako tragično končala, pa vendarle nihče ni pomislil.

Stankov konjiček, njegovo veselje in življenjski cilj, za katerega je živel in dihal, je bil motor. Je bilo motorno kolo. Za motorno kolo bi bil dal vse na svetu. Nепrestano je na njem kaj popravil, izboljševal, preizkušal in ga vozil. Tu in tam je morda neprestani ropot motornega kolesa v sosedstvu, v naselju tudi vznemirjal in motil. Toda Stanko v vnemi, zagnanosti in zaljubljenosti v svojega konjička tega niti ni opazil. In zato mu tega tudi zamerili ne bomo. Stankov cilj je bil postati vrhunski

voznik na motornem kolesu, dirkač. V poklicu pa poklicni šofer. Bil je tik pred tem, da doseže ta cilj. Čimprej se je hotel tudi osamosvojiti in si ustvariti svojo družino. Hotel je živeti skupaj z ljubljeno ženo. Tudi tik pred izpolnitvijo tega cilja je bil, ko ga je doletela nesreča.

Stanko je bil član in soustanovitelj Koroškega motorističnega kluba. Želel je, da bi se ta klub uveljavil v domovini in v tujini. Tudi temu cilju se je bližal. Žal je smrt tako kruto in za vselej prekinila njegovo mlado, obetajočo življenje, vse njegove lepe načrte in zavila v črno žalost in obup vse njegove drage, prijatelje, znance in sodelavce.

Stankova tragična smrt je globoko presunila in prizadela vso hotuljsko krajevno skupnost, vso hotuljsko sosesko. Skupaj z njegovimi dragimi, mamo, očetom, bratom in zaročenko, skupaj z njegovimi prijatelji in sodelavci smo obnemeli v bolečini, se za hip zresnili in se zamislili vsi skupaj, stari in mladi Hotuljci, o tem, kaj je in kaj bo z našo mladino. Razvoj je neustavljiv, hitro gre naprej. Prinaša nam boljše, lažje življenje. Toda tudi nevarnejše hitrejše življenje! Življenje, ki bo zahtevalo več znanja, več sposobnosti od ljudi. Zahteva tudi žrtve, mnogo žrtev dan za dnem. Žrtve so pa predvsem mladi ljudje, naša mladina. Kako obvarovati našo mladino, kako ji pomagati. Kaj lahko storimo mi, starejši, da bo manj žrtv med mladimi?! Pomagajmo mladim! Učimo, vzgajajmo jih z lepo besedo, predvsem pa s svojim osebnim zgledom!

Listnica uredništva: Delavski svet železarne Ravne je na svoji 3. seji, dne 14. 7. imenoval svet Koroškega fužinarja v sestavi: Boris Florjančič, Marta Kos, Emil Mori, Janez Mrdavšič, Silva Sešel, Jože Sater, Majda Verčko, Milan Švajger, Ana Pavše in Ivan Vušnik. Zadnjih pet imenovanih predstavlja uredniški odbor, urednik bo še naprej Jože Sater.

Fotografije so prispevali: Marjan Kolar (tudi naslovno), Dušan Vodeb, Milan Švajger, Franc Uranc, Franci Kamnik, Vera Hutar, OŠ Franja Goloba, OŠ Prežihovega Voranca, Štefan Lednik, Ignac Zdovec, Rok Gorenšek in foto arhiv Koroškega fužinarja.

Izdaja delavski svet Železarne Ravne. Uredniški odbor: Silva Sešel, Jože Kert, Fanika Korošec, Rudi Mlinar, Jože Sater, Mitja Šipek, Maks Večko, Dušan Vodeb in Jože Žunec. Glavni in odgovorni urednik: Jože Sater. Telefon 861 131, interni 497. Lektor Marija Potočnik. Tiska ČGP Večer, Maribor.

V svetu Koroškega fužinarja so poleg članov uredniškega odbora tudi: Stanko Bodner, Jurij Glavica, Ivan Leitinger, Filip Jelen, Marija Kolar, Janez Mrdavšič, Franc Rotar in Ivan Zunko.

Glasilo je po 7. točki prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu (Uradni list SFRJ, št. 33/72) in mnenju sekretariata za informacije SRS, 421/72 prosto plačila prometnega davka.